

บทที่ 3

รายละเอียดสถาปัตยกรรมรัชกาลที่ 5 จากกรณีศึกษา

มณฑลปราจีน

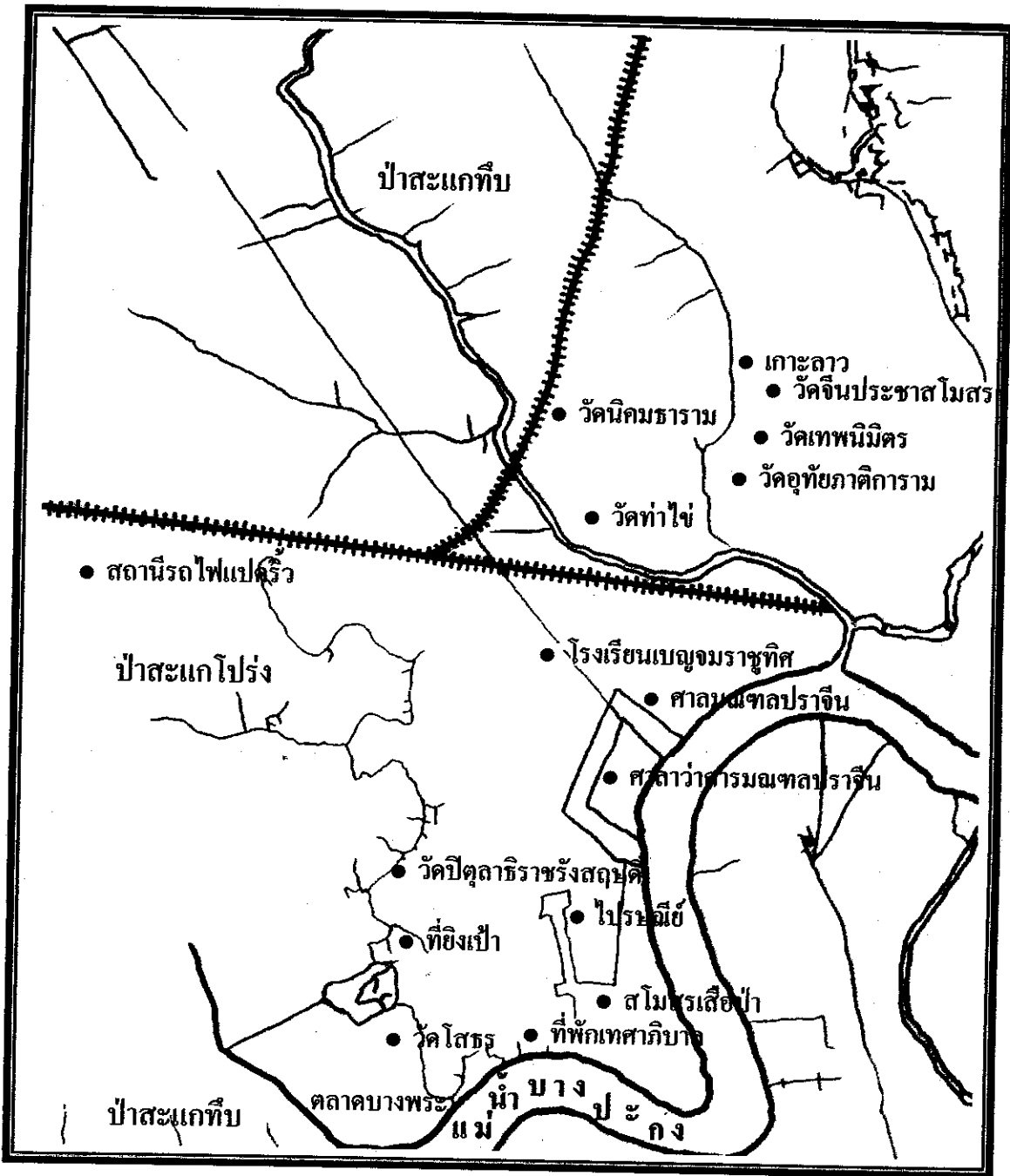
1. เขตที่ตั้งอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

1.1 ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร หมู่ 12 บ้านโรงพยาบาล ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

อาคารหลังนี้สร้างขึ้นโดยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ใน พ.ศ. 2452 บริษัท
โซวาร์ เฮอร์สกิน เป็นผู้ออกแบบก่อสร้าง เพื่อเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมื่อครั้งจะเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี แต่ไม่ทันได้เสด็จพระองค์ก็
สวรรคตเสียก่อน ต่อมาใน พ.ศ.2455 จึงใช้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) และเป็นที่พำนักประทับแรมของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่องค์อื่น ๆ อีกหลายองค์
เช่น กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เป็นต้น โดยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ไม่เคยได้ใช้เป็นที่พำนัก
ส่วนตัวเลย จนใน พ.ศ.2465 เจ้าพระยาอภัยภูเบศรถึงแก่กรรม อาคารหลังนี้จึงเป็นที่ไว้
พระศพของท่าน และได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของพระยาอภัยวงศ์วรเศรษฐ์ (ช่วง อภัยวงศ์) บุตรชาย
คนที่ 2 และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางเจ้าสุวัทนา
พระวรราชเทวี รัชดาของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ใน พ.ศ.2467 พระยาอภัยวงศ์วรเศรษฐ์จึงได้ถวาย
อาคารและที่ดินรวมทั้งสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด แต่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ ซึ่งต่อมาได้ถวายต่อพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) จึงได้คืนกรรมสิทธิ์แก่พระนางเจ้าสุวัทนาฯ
ต่อมาใน พ.ศ.2480 พระนางเจ้าสุวัทนาฯ จะโดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตน
ราชสุดาสรีโรภภาพรรณวดีไปทรงศึกษาต่างประเทศอังกฤษ จึงประทานที่ดิน ตึก และสิ่งปลูกสร้าง
ทั้งหมดแก่มณฑลทหารบกที่ 2 จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อปรับปรุงเป็นสถานพยาบาลแก่ทหารและ
สาธารณชน โดยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นผู้ดำเนินการตามพระราชประสงค์

มณฑลทหารบกที่ 2 ได้ปรับปรุงเป็นสถานพยาบาลชั่วคราวระยะหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ. 2484
ทางราชการจึงจัดสร้างเป็นโรงพยาบาลประจำจังหวัดปราจีนบุรี และใน พ.ศ. 2509 กระทรวง
สาธารณสุขจึงให้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงพยาบาลอภัยภูเบศร”

สภาพปัจจุบันของอาคาร พิจารณาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศร
เป็นแบบยุโรปสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) มี 2 ชั้น มีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง

แผนที่ 12 ที่ตั้งอาคารและสถานที่ราชการในเขตเมืองฉะเชิงเทรา มณฑลปราจีน เขียนโดย สุชาติ เถาทอง

18.75 เมตร ยาว 37.5 เมตร โดยสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ปัจจุบันใช้จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ ทางด้านหน้าอาคารมีประติมากรรมรูปเต็มตัวของเจ้าพระยาอภัยภูเบศรตั้งอยู่ (เดิมเป็นรูปครึ่งตัว ปัจจุบันตั้งแสดงไว้ภายในตัวอาคาร) ตรงกลางอาคารมีโดมมุงด้วยโลหะ และมุขยื่นออกมา ตอนบนทำเป็นซุ้มทรงมงกุฎ มีลวดลายปูนปั้นตกแต่งด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา และลายอุบะ ประตุน้ำต่างชั้นบนมีลักษณะแบบโค้งกลม มีประตูจำนวน 25 ประตู และหน้าต่างจำนวน 20 บาน ชั้นล่างประตุน้ำต่างแบบโค้งมน มีประตูจำนวน 25 ประตู หน้าต่างจำนวน 19 บาน และมีการทำหน้าต่างหลอกตรงด้านข้างของอาคารอีกส่วนหนึ่ง ความงามและความโดดเด่นของอาคารขึ้นอยู่กับลวดลายตกแต่งที่เกิดขึ้นจากการแกะสลักฉลุลาย และลวดลายปูนปั้นตรงบริเวณซุ้มประตูและหน้าต่าง ซึ่งมีกระบวนแบบต่าง ๆ กัน ส่วนลักษณะแบบไทยจะปรากฏแฝงอยู่กับลวดลายตกแต่งเพียงเล็กน้อย ถ้าไม่สังเกตจะมองไม่เห็น เช่น ตรงบริเวณฐานอาคารจะทำคล้ายฐานลูกฟัก มีลายปูนปั้นรูปหัวช้างบนหัวเสา 2 ต้น ตอนบนใต้จั่วของซุ้ม เป็นต้น

ภาพที่ 37 อาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปราจีน (บางปะกง)
 หลังคาทำเป็นทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องดินเผาชนิดไม่เคลือบ นำเข้าจากประเทศ
 ฝรั่งเศส พื้นผนังอาคารทาสีเหลืองออกน้ำตาล ตัวลวดลายทาสีขาว

ภายในอาคารมีการออกแบบลวดลายพันธุ์พฤกษาตรงประตู หน้าต่าง และทำเสาหลอกด้วยการเซาะร่อง มีการปั้นปูนหัวเสาอย่างงดงาม อีกทั้งส่วนของพื้นอาคารก็ได้ออกแบบเป็นลวดลายด้วยกระเบื้องเคลือบสีลึกลับต่าง ๆ ซึ่งแต่ละห้องมีแบบอย่างของลวดลายไม่ซ้ำกัน ส่วนของเพดานชั้นล่างตรงห้องโถงกลาง และห้องข้างปีกซ้ายและขวา มีการเขียนสีตกแต่งด้วยลวดลายเป็นพันธุ์ไม้ (เขียนขึ้นใหม่) สีพื้นผนังภายในอาคารเป็นสีครีมอ่อน ๆ ส่วนของลวดลายและเสาหลอกทาด้วยสีขาว

ภาพที่ 38 ส่วนตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นแบบพันธุ์พฤกษาและรูปใบหน้าคน

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป อาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศรแต่เดิม การก่อสร้างมีวัตถุประสงค์เพื่อไว้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ภายหลังได้มีการปรับพื้นที่ภายในเพื่อการใช้สอยอื่น ๆ อาทิ ห้องน้ำ ห้องเก็บของ เป็นต้น มีการปรับปรุงต่อเติมขึ้นใหม่ แต่ส่วนอื่น ๆ ของโครงสร้างและพื้นที่ทั่ว ๆ ไปยังคงสภาพเดิม จากการสำรวจสภาพพื้นที่ภายในพบว่า

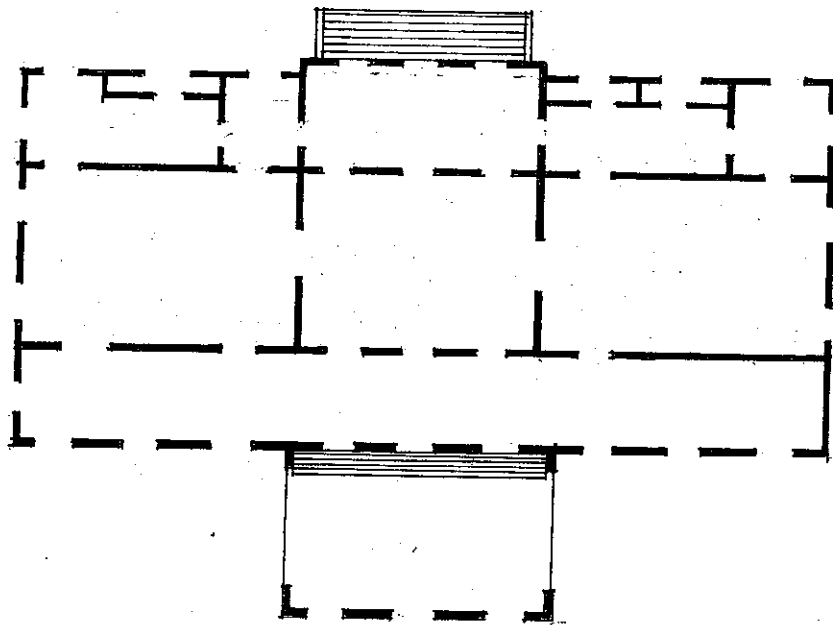
พื้นที่ชั้นล่าง ตรงด้านหน้าทำเป็นมุขยื่นสำหรับจอดรถ มีประตูทางเข้าอาคาร 3 ช่อง อันเป็นคตินิยมที่ทำกันในช่วงเวลานั้นตามแบบอิทธิพลตะวันตก ภายในอาคารทำเป็นห้องโถง

ขนาดใหญ่ ส่วนโถงกลางมีขนาดเล็กกว่าห้องโถงปีกซ้ายและขวา ระหว่างห้องโถงแต่ละห้องมี ประตูขนาดใหญ่สูงราว 3 เมตรเศษ เป็นทางเข้าออกระหว่างห้องและเชื่อมต่อเนืองกัน และเหนือ ประตูจะออกแบบเป็นไม้ฉลุอย่างสวยงาม อีกทั้งมีการวางแนวตำแหน่งของประตูและหน้าต่าง ที่ให้ระดับตรงกันทั้งสองด้าน พื้นที่ด้านหลังมีการต่อเติมส่วนของห้องน้ำขึ้นมาใหม่ทั้งสองด้าน เพื่อให้พอเพียงกับการใช้สอยในช่วงหลัง

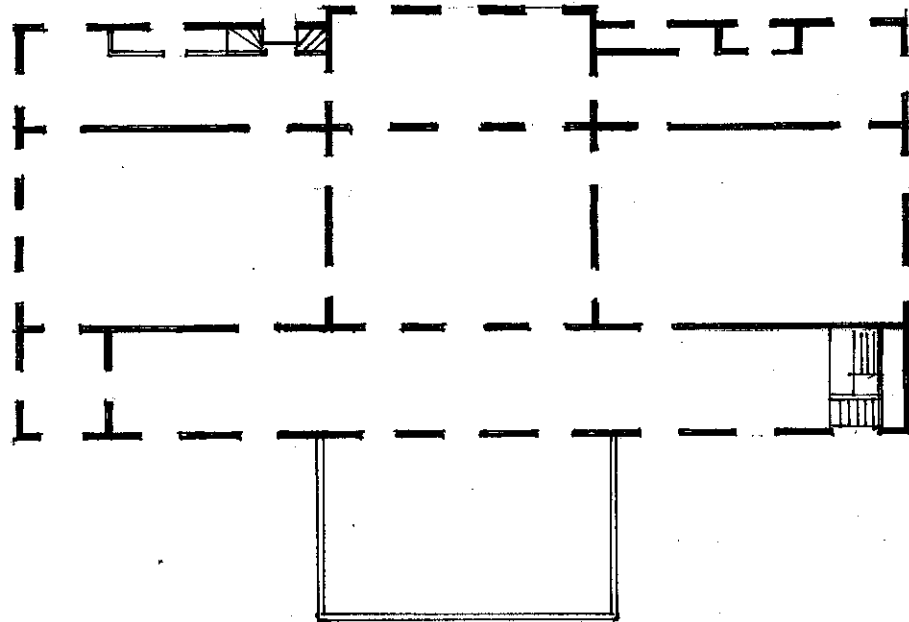
พื้นที่ชั้นบน ลักษณะพื้นที่ใช้งานทั่วไปเหมือนชั้นล่าง มีส่วนแตกต่างไปบ้างตรงมีการ ทำบันไดเชื่อมต่อระหว่างชั้นบนและล่างทั้งด้านหน้าและด้านหลังอาคาร บันไดด้านหน้าอาคาร มีการทำเป็นชานพักและแผงไม้กัน โดยเฉพาะหัวเสาและราวบันได มีการแกะสลักอย่างสวยงาม ส่วนบันไดทางขึ้นลงด้านหลังทำเป็นบันไดเวียนพื้นทำด้วยไม้ ถัดจากระเบียงออกไปเป็นประตู ต่อเชื่อมไปยังชานของมุขชั้นบน สามารถใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนและทำกิจกรรมได้

ภาพที่ 39 พื้นที่ภายในอาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

ผังพื้นที่ 1 ชั้นล่างอาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จากการสำรวจวันที่ 9 สิงหาคม 2546

ผังพื้นที่ 2 ชั้นบนอาคารเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จากการสำรวจวันที่ 9 สิงหาคม 2546

1.2 อาคารหอทะเบียนที่ดิน (หลังเก่า) ถนนพิพิธรังสรรค์ ตำบลหน้าเมือง
อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี (ริมแม่น้ำบางปะกง)

อาคารหอทะเบียนที่ดินสร้างขึ้นใน พ.ศ.2417 เมื่อพระปรีชาภักดี (สำอาง
อมาตย์กุล) สร้างโรงจักรถลุงแร่บริเวณสนามหญ้าใกล้กำแพงเรือนจำ และได้สร้างอาคารหลังนี้
เป็นตึกยาวขวางตะวัน 1 หลัง เรียกกันในขณะนั้นว่าตึกปรอท ต่อมาเมื่อทางราชการได้ย้าย
ที่ว่าการมณฑล ที่ว่าการเมือง และที่ว่าการอำเภอจากบริเวณกำแพงเมือง และป้อมเมืองใน
พ.ศ.2437 มาใช้ห่ออาคารโรงจักรถลุงแร่ อาคารหลังนี้ได้ถูกใช้เป็นศาลาเมืองเป็นที่ทำการอำเภอ
อัยการและสัสดี จนกระทั่งปี พ.ศ.2500 จึงได้ย้ายศาลากลางจังหวัดมาตั้งในบริเวณศาลากลาง
ปัจจุบัน อาคารหลังนี้จึงเป็นหอทะเบียนที่ดินและเมื่อสร้างสำนักงานที่ดินจังหวัดปราจีนบุรีแล้ว
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดปราจีนบุรี จึงได้ขอใช้อาคารหลังนี้เป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพเพื่อ
บริการแก่ประชาชน

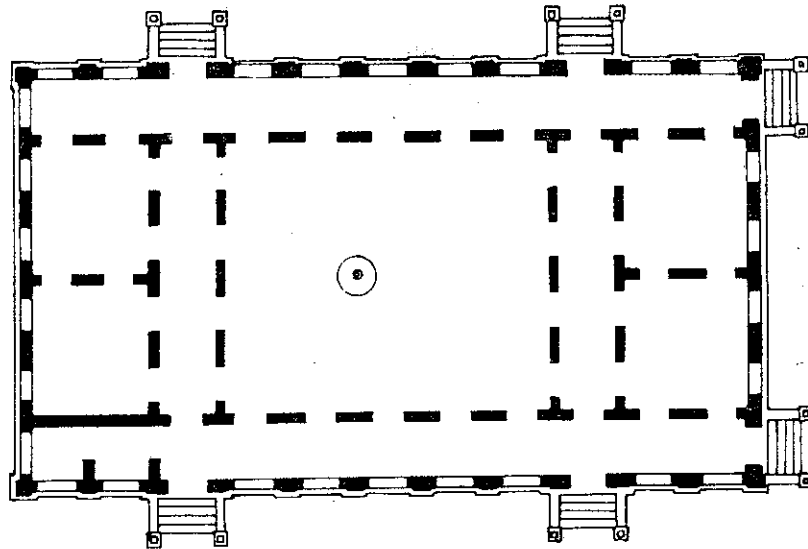
สภาพปัจจุบันของอาคาร อาคารแบบก่ออิฐถือปูน ผังผืนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดยาว 27.75 เมตร กว้าง 15.10 เมตร มีบันไดทางขึ้น 3 ด้าน เสาปูนมีบัวหัวเสา ระหว่างเสาทำเป็นช่องโค้ง และมีลวดลายปูนปั้นส่วนบนลูกกรงประดับตามช่องเสา หลังคาทำแบบทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ (แต่เดิมคงเป็นดินเผา : ผู้วิจัย) บริเวณช่องลมเหนือประตูหน้าต่างทำเป็นลวดลายฉลุและลวดลายแบบเรขาคณิตประกอบไว้ด้วยกัน ปัจจุบันอาคารหลังนี้ใช้เป็นศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดปราจีนบุรี

ภาพที่ 40 อาคารหอทะเลเบียนที่ดิน (หลังเก่า)

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในจากการสำรวจและศึกษาพบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างมาก มีบ้างที่ทำที่กันเพื่อเป็นห้องพักเล็ก ๆ น้อย ๆ พื้นที่ภายในส่วนใหญ่แบ่งกันออกเป็นห้องหลักราว 5 ห้อง ห้องโถงกลางมีขนาดพื้นที่ใช้สอยมากที่สุด และระหว่างโถงกลางและห้องปีกซ้ายและขวาสุด มีห้องขนาดแคบ ๆ ราวเมตรเศษ ยาวราว 8 เมตร คั่นระหว่างกัน ด้านหน้าและหลังของอาคารทั้งสองด้าน มีระเบียงยาวโดยตลอดและมีบันไดทางขึ้นด้านละ 3 ทาง ตำแหน่งของประตูและหน้าต่างวางในระดับตรงกัน เหนือหน้าต่างทำเป็นช่องลมด้วยไม้ฉลุ และตีเป็นช่องไม้เล็ก ๆ เป็นช่องระบายอากาศ

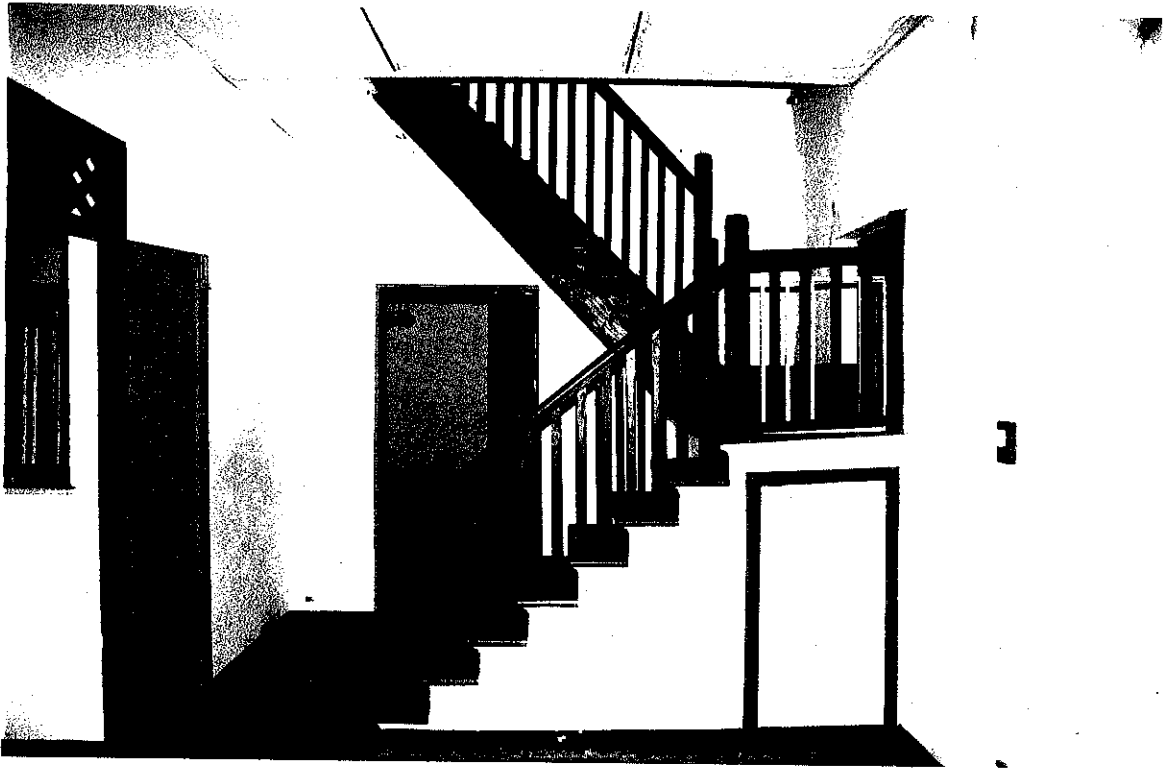
ผังพื้นที่ 3 อาคารหอทะเบียนที่ดินจากการสำรวจวันที่ 1 สิงหาคม 2546

1.3 บ้านพักรับรองผู้บัญชาการ มณฑลทหารบกที่ 12 ค่ายจักรพงษ์ ตำบลคงพระราม อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

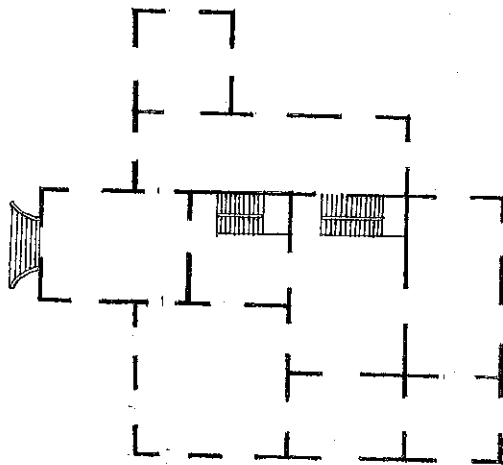
พ.ศ.2460 จังหวัดปราจีนบุรี มีหน่วยทหารตั้งขึ้นเพียงหน่วยเดียว คือ กรมทหารราบที่ 19 ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของลำน้ำปราจีนบุรี (แม่น้ำบางปะกง) ที่บริเวณศาลากลางจังหวัดและโรงเรียนประจำจังหวัดชายในปัจจุบัน ต่อมาใน พ.ศ.2461 จอมพลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าการวางกำลังของหน่วยทหารในขณะนั้นไม่สู้จะเหมาะสมกับสถานการณ์ทางทหาร จึงได้ทรงพิจารณาเลือกเอาบริเวณคงพระรามซึ่งเป็นป่าหนาทึบเหมาะสมกับการตั้งค่าย ซึ่งในการบุกเบิกค่ายครั้งนี้ พันเอกพระยาพิชัยณรงค์สงคราม ได้มอบหมายให้ร้อยเอกขุนโยธาธานี เป็นนายช่างก่อสร้าง และสร้างค่ายเสร็จใน พ.ศ.2462 โดยพระองค์ได้ทรงประทานชื่อของค่ายว่า “ค่ายจักรพงษ์” และต่อมาในปี พ.ศ.2467 ได้สร้างตึกกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ 2 และต่อมาในปี พ.ศ.2469 ได้สร้างบ้านพักรับรองผู้บัญชาการขึ้น ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อค่ายเป็น “กองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ 12 ค่ายจักรพงษ์”

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านพักรับรองผู้บัญชาการเป็นอาคาร 2 ชั้น สร้างขึ้นในสมัยจอมพลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ โดยใช้เป็นบ้านพักรับรองของผู้บัญชาการค่าย และเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2512 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ได้เสด็จมาทรงเปิดคอนสวารีสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ พระองค์ได้ทรงประทับ

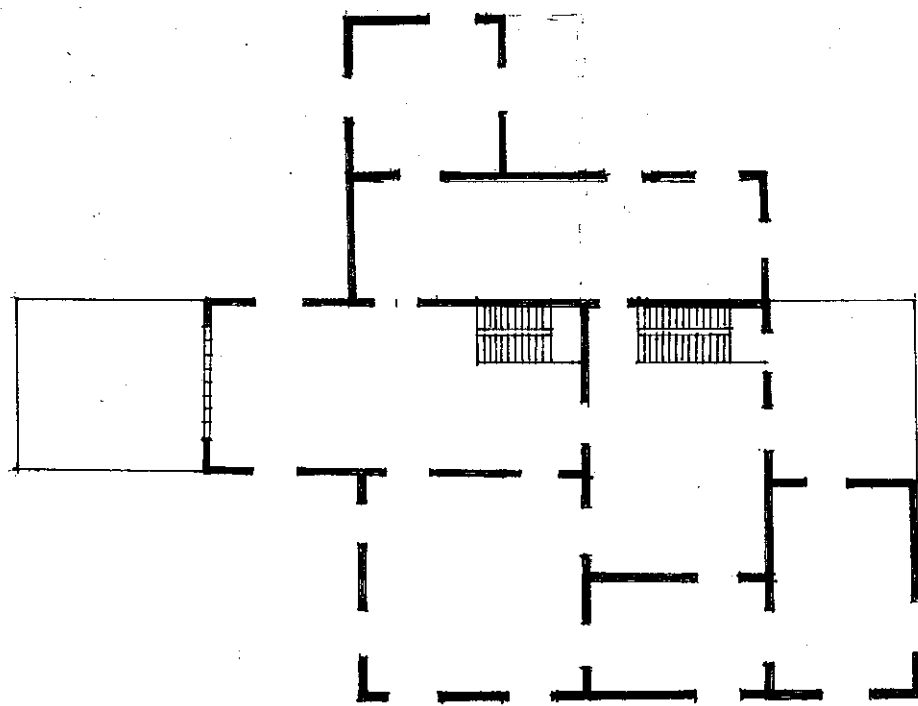
ใหม่ : ผู้วิจัย) และระเบียบของมุขทางด้านหน้า เป็นต้น มีหน้าต่าง 16 บาน และประตู 13 ประตู หน้าต่างทำเป็นแบบบานเกล็ด

ภาพที่ 43 ภายในอาคารบ้านพักรับรองฯ มีทางเชื่อมต่อและบันไดขึ้นลงระหว่างชั้น 1 และ 2

ผังพื้นที่ 4 ชั้นล่างอาคารบ้านพักรับรองฯ จากการสำรวจวันที่ 9 สิงหาคม 2546

ผังพื้นที่ 5 ชั้นบนอาคารบ้านพักรับรองฯ จากการสำรวจวันที่ 9 สิงหาคม 2546

1.4 บ้านพักพันเอกสันต์ จิตรประสงศ์ มณฑลทหารบกที่ 12 ค่ายจักรพงษ์
ตำบลคงพระราม อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

บ้านพักเป็นเรือนไม้ เป็นบ้านพักถูกปลูกสร้างในช่วงระยะใกล้เคียงกับการปลูก
บ้านพักรับรองผู้บัญชาการ ในระยะแรกจะปลูกไว้สำหรับนายทหารเพียงไม่กี่หลัง แต่พอระยะหลัง
ค่ายจักรพงษ์เริ่มขยายตัวและเพิ่มจำนวนทหารมากขึ้น โครงสร้างของบ้านพักมีรูปลักษณะไม่ต่าง
กันมากนัก แต่มีหลายขนาดตามระดับชั้นยศ ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกสร้างด้วยไม้ มีบางหลังเป็นบ้านพัก
รุ่นเก่า ๆ ถูกปล่อยทิ้งร้างและผุพังเป็นอันมาก

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านพักพันเอกสันต์ จิตรประสงศ์มีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยม
ขนาดกว้าง 11.20 เมตร ยาว 16.25 เมตร ยกพื้นสูง 2 เมตร เป็นบ้านที่ได้รับการดูแลเป็นอย่างดี
สภาพโดยทั่วไปของบ้านสมบูรณ์ มีบางส่วนของตัวบ้านที่ผุพังบ้างเล็กน้อยจากการสัมผัสกับ
ผู้ดูแลทราบว่าพันเอกสันต์ให้การดูแลเอาใจใส่บ้านพักนี้เป็นพิเศษ เพื่อให้ตัวเรือนทั้งหมดได้คง
สภาพเดิมอย่างยาวนาน พิจารณาจากโครงสร้างตัวบ้านพบว่า เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวยกพื้นสูงราว
2 เมตร มีเรือนพักอาศัยอยู่ด้านหน้า และเรือนครัวอยู่ด้านหลัง โดยมีชานเป็นตัวเชื่อมระหว่าง
พื้นที่ทั้งสองส่วนนี้ (ปัจจุบันมีการสร้างหลังคาคลุม : ฝู๊ว๊ย) หลังคาทำเป็นทรงจั่วตัดแบบผสม
ผสาน มุงด้วยกระเบื้องแอสเบสตอสเล็ก เหนือบานหน้าต่างในแต่ละด้าน ตรงส่วนที่เป็นคอสอง
มีการทำช่องเกล็ดไม้เพื่อระบายอากาศตลอดแนว

สภาพปัจจุบันของอาคาร พระอุโบสถวัดแก้วพิจิตร เป็นสถาปัตยกรรมแบบผสมผสาน ศิลปะของหลายชนชาติในองค์ประกอบต่าง ๆ ของพระอุโบสถไม่ว่าจะเป็นช่อฟ้า ใบระกาหรือ หางหงส์ก็ตาม มีส่วนเด่น ได้แก่ บานประตูลงรักปิดทอง ซึ่งเป็นรูปเทวดามียักษ์แบก และภาพปูนปั้นเรื่องราวเกียรติอยู่ระหว่างช่องประตูพระอุโบสถ ชும்ประตูหน้าต่างทำเป็นลายปูนปั้นแบบ ลายก้านขด มีเศียรนาคประดับใต้ช่องหน้าต่างทำเป็นภาพลิงแบก บานประตูแสดงให้เห็นถึงศิลปะ แบบไทยได้อย่างชัดเจน ส่วนศิลปะกระบวนจีนโดดเด่นตรงตัวมังกรที่บันได ซึ่งทอดยาวจาก เถลิงมาจนถึงพระอุโบสถ เถลิงพระอุโบสถมีนาคเรียงรับหลังคาที่เป็นเสากลม หัวเสาเป็นแบบ ใบผักกาด หรือโครินเธียนแบบศิลปะตะวันตกประดับเทพพนมสีทองทุกต้น ฐานเสานั้นประดับ ลายปูนปั้นรูปม้า เป็นสัญลักษณ์ของปีมะเมีย ซึ่งเป็นปีที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้สร้างพระอุโบสถ หลังนี้

ระหว่างแนวเสาแบบตะวันตกมีมาลัยอุบะรูปผลไม้ นานาชนิดห้อยต่อเนื่องโดยรอบ สำหรับพื้นเฉลียงปูด้วยกระเบื้องเคลือบสี ส่วนศิลปะเขมรก็ดูงดงามและน่าเกรงขามไม่แพ้กัน สังเกตได้จากชุ้มประตูรอบ ๆ พระอุโบสถทำเลียนแบบลายไม้ฉลุตรงยอดชุ้มและลายปูนปั้นรูป หน้าสิงห์ ดอกไม้ และนาฬิกาบอกเวลา 11.48 น. กำแพงแก้วที่ล้อมรอบพระอุโบสถมีลายดอกไม้ ในวงกลมตรงลายผนังทุกห้อง เสากำแพงแก้วมีหัวเสาเป็นแท่นตั้งกระถางต้นไม้ ระหว่างกำแพง แก้วและพระอุโบสถเป็นลานประทักษิณ มีชும்ใบเสมาของมณฑปอยู่เป็นระยะ

พระอุโบสถหลังนี้จำลองแบบมาจากวัดพระเจ้าช้างเผือก ที่เมืองพระตะบอง ประเทศ กัมพูชา คือ มีหลังคามุงกระเบื้อง รูปทรงมีหลังคาในประธาน มีมุขประเจ็ดทั้งหน้าและหลัง ถัดลงมาเป็นหลังคาเฉลียงรอบ 2 ชั้น ที่สันหลังคาประดับบราลีและช่อฟ้า หน้าบันปูนปั้นเขียนสี เป็นรูปวิมานและพระอินทร์ ตอนล่างของหน้าบันเป็นลายกระจัง ฐานพระมีสาหร่ายรวงผึ้ง หลัง เสามุขประเจ็ดประดับปูนปั้นตัวมังกร

ภาพที่ 45 พระอุโบสถวัดแก้วพิจิตร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปราจีนฯ (บางปะกง)

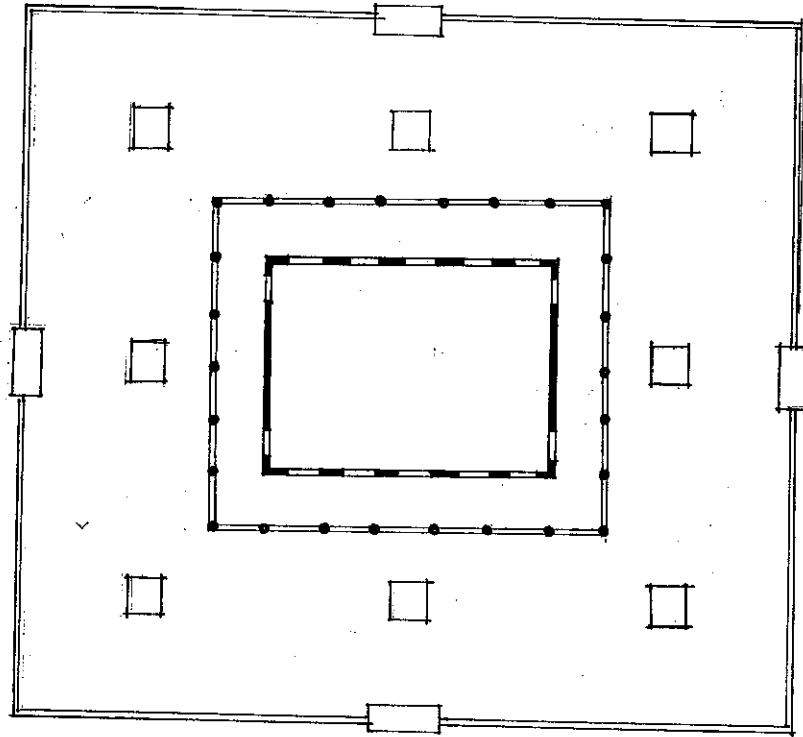
ภาพที่ 46 ลวดลายตกแต่งบริเวณซุ้มประตูของวัดแก้วพิจิตร

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พระอุโบสถวัดแก้วพิจิตร มีขนาดกว้าง 12 เมตร ยาว 17 เมตร มีประตูด้านหน้าและหลัง ด้านละ 2 ประตู หน้าต่างสองด้าน ด้านละ 5 บาน ภายในพระอุโบสถ มีพระประธานแบบปางประทานอภัย ออกแบบโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฝาผนังพระอุโบสถ ฉาบปูน ตอนบนเป็นภาพปูนเปียกลายเครื่องแขวนสลักรูปบุคคลครึ่งตัวแต่งกายเป็นแบบฝรั่ง ลักษณะคล้ายชาวตะวันตก ผนังด้านในเดิมมีภาพจิตรกรรมแผ่นผ้าใสรอบประดับอยู่ แต่ปัจจุบัน ได้ถูกโจรกรรมไปหมด ผนังตอนบนเป็นภาพจิตรกรรมปูนเปียก เป็นภาพรั้วชายผ้ารอบผนังทั้ง 4 ด้าน ส่วนเพดานอุโบสถเป็นสีขาว มีลายดาวสีทองตรงกลาง และที่มุมเป็นลายพุ่ม ภายใน

พระอุโบสถมีเสากลม 8 ต้นเซาะร่องเป็นริ้วยาว ตลอดต้นเสาทาสีแดง ร่องริ้วเสาทาสีทอง หัวเสาเป็นแบบใบผักกาดหรือโครินเนียนเช่นเดียวกับภายนอก ฐานเสาเป็นลายรูปม้าด้านละ 1 ตัว บานประตูหน้าต่างด้านในเขียนภาพสีน้ำมันรูปช่อดอกไม้

ภาพที่ 47 พื้นที่ภายในพระอุโบสถวัดแก้วพิจิตร แสดงต้นเสาและฐานเสา

ผังพื้นที่ 7 พระอุโบสถวัดแก้วพิจิตร จากการสำรวจวันที่ 10 สิงหาคม 2546

2. เขตที่ตั้งอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

2.1 วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

ในปี พ.ศ.2377 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการป้องกันพระนคร จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปืนและกำแพงเมืองเพื่อป้องกันข้าศึกทางด้านทิศตะวันตก ส่วนทางตะวันออกมีเมืองจันทบุรี (ค่ายเนินวง) และเมืองฉะเชิงเทรา เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศึกญวน ทรงรับสั่งให้กรมหลวงรักษ์รณเรศร์ (หม่อมเกษตร) สร้างป้อมและกำแพงเมืองเพื่อป้องกันการรุกรานของข้าศึกไม่ให้เข้ามาถึงพระนคร และเพื่อเป็นการป้องกันครอบครัวพลเมือง ขณะที่มีการก่อสร้างกำแพงเมืองและป้อม ได้มีการสร้างวัดขึ้นมาด้วย เพราะเหตุที่วัดอยู่ใกล้เมืองชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดเมือง” ต่อมาใน พ.ศ.2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงพระราชทานนามวัดว่า “วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์” ซึ่งแปลว่าวัดที่ลูกของพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง

สภาพปัจจุบันของอาคาร ภายในวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ ประกอบด้วยศาสนสถานสำคัญหลายหลัง อาทิ พระปรางค์ พระวิหาร กำแพงแก้ว และพระอุโบสถ โดยเฉพาะพระอุโบสถมีขนาดกว้างราว 9 เมตร ยาวราว 21 เมตร ผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างหันหน้าไปทางทิศ

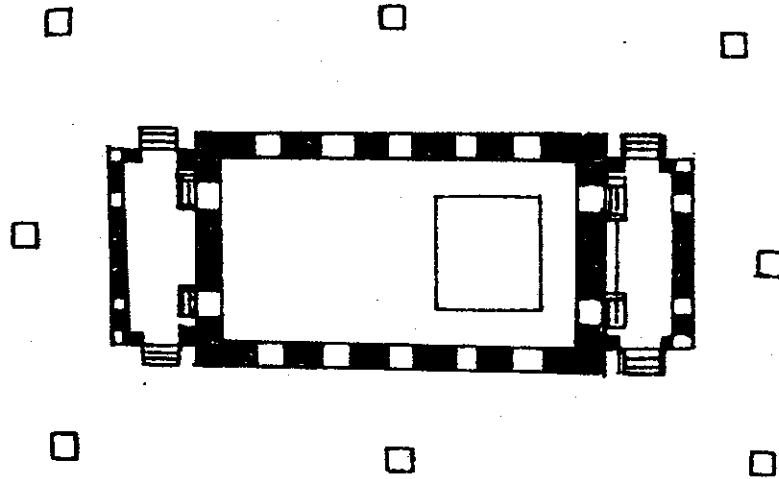
ตะวันออก ลักษณะพระอุโบสถก่ออิฐถือปูน หลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง และเป็นชั้นลด 2 ชั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านข้างเป็นชั้นซ้อน 3 ชั้น ส่วนมุขที่ยื่นออกด้านหน้าและด้านหลังนั้นหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น หน้าบันเป็นลายปูนปั้นรูปพันธุ์พฤกษา ลงรักปิดทองประดับกระจก เฉพาะหน้าบันด้านหน้าพระอุโบสถมีพระปรมาภิไธยย่อ จปร.

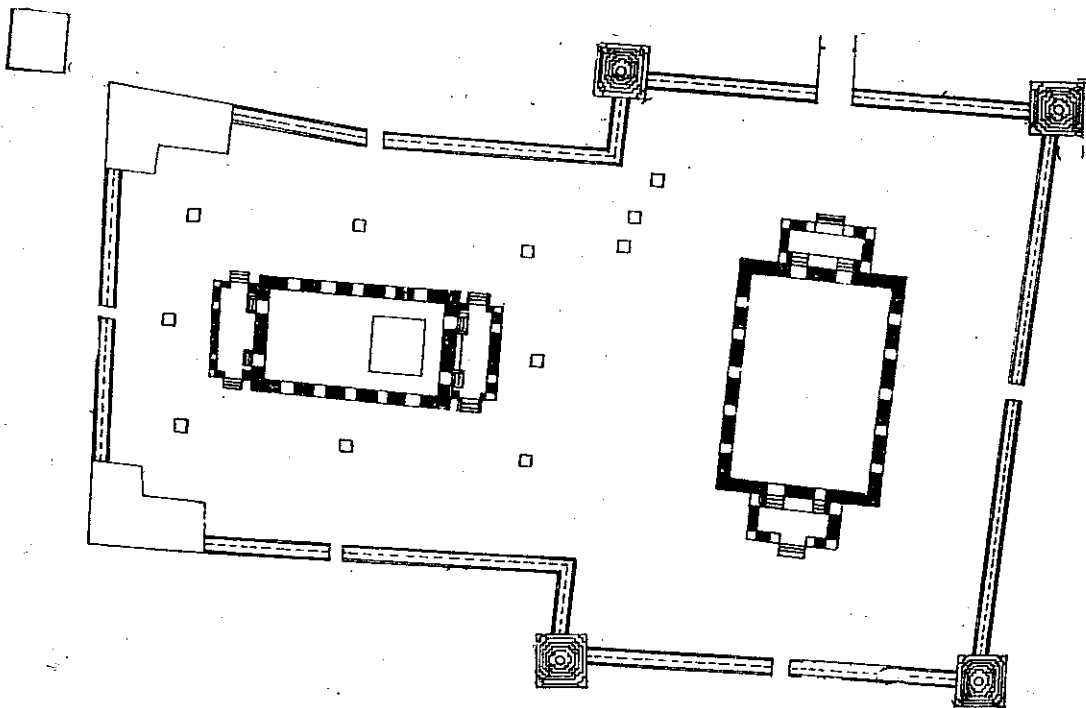
ภาพที่ 48 พระอุโบสถวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) ภาพบน และส่วนหน้าบันของ พระอุโบสถมีพระปรมาภิไธยย่อ จปร. ภาพล่าง

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ภายในพระอุโบสถวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ พื้นที่ใช้สอย
 เหมือนกับอุโบสถทั่วๆ ไป มีพระประธานตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ มีประตูด้านหน้าและหลัง
 ด้านละ 2 บาน หน้าต่างด้านข้างด้านละ 5 บาน

ผังพื้นที่ 8 เป็นผังพื้นพระอุโบสถ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง)

ผังพื้นที่ 9 เป็นผังพื้นของวิสุทคามสีมา จากการสำรวจวันที่ 16 สิงหาคม 2546

2.2 ศาลาว่าการมณฑลปราจีน (ศาลากลางหลังเก่าจังหวัดฉะเชิงเทรา) ถนนมรุพงษ์
อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศาลาว่าการมณฑลปราจีนได้ก่อสร้างเสร็จประมาณ พ.ศ.2449 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ว่าการมณฑลปราจีน จากเมืองปราจีนบุรี มาตั้งที่เมืองฉะเชิงเทรา ตั้งแต่วันที่ 8 มกราคม พ.ศ.2445 ซึ่งการย้ายที่ว่าการมณฑลปราจีนนี้ เป็นการดำเนินวิเทศไมยในการสร้างขวัญ และกำลังใจของประชาชน หลังจากวิกฤตการณ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) โดยจัดให้มีการสร้างศาลารัฐบาลมณฑลปราจีน ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขที่ทำการศาล ฯลฯ รวมทั้งให้มีการพัฒนาการคมนาคม และการค้าพาณิช โดยการสร้างทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯ ถึงเมืองฉะเชิงเทรา มีการขุดคลองเพื่อการคมนาคม และมีการพัฒนาด้านการเกษตรกรรมไปพร้อมกันด้วย ทำให้ประชากรในฉะเชิงเทราและที่ใกล้เคียงมีความเป็นอยู่สุขสบายขึ้น มีขวัญและกำลังใจ และหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นไทยมากขึ้นเป็นทวีคูณ และยังได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์เป็นข้าหลวงพิเศษสำเร็จราชการมณฑลปราจีนในปี พ.ศ.2446

อาคารศาลาว่าการมณฑลปราจีนเคยใช้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองฉะเชิงเทรา ในการเปิดทางรถไฟสายตะวันออกเมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ.2450 และในวันที่ 27 มกราคม พ.ศ.2450 ได้เสด็จโดยเรือพระที่นั่งขึ้นที่ว่าการมณฑลและเสด็จเข้าห้องประชุมให้หัวหน้าพนักงานต่าง ๆ ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานและเสด็จฯ ทอดพระเนตรห้องต่าง ๆ ของอาคารหลังนี้ทุกห้อง¹

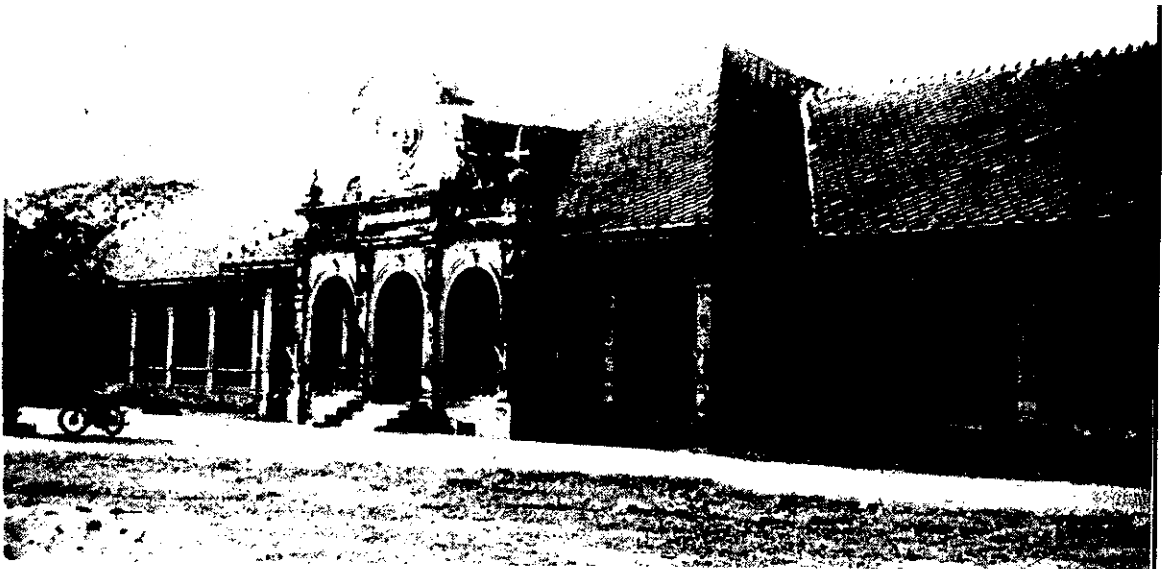
ต่อมาอาคารหลังนี้ได้ถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทรา และศาลาเทศบาลเมืองฉะเชิงเทราในปี พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2522 กรมศิลปากรได้อนุญาตให้เอกชนเข้ามาใช้ประโยชน์ในอาคารหลังนี้ และได้ดำเนินการซ่อมแซมตามรูปแบบราชการของกรมศิลปากร วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2527 เวลาประมาณ 8.00 น. ได้เกิดเพลิงไหม้อาคารศาลากลางหลังนี้เหลือแต่ซากอาคาร ซึ่งยังพอที่จะบูรณะให้คงสภาพเดิมได้ ปี พ.ศ.2537 - 2540 กรมศิลปากรได้รับงบประมาณเพื่อบูรณะอาคารศาลากลางหลังนี้จนเสร็จสมบูรณ์

สภาพปัจจุบันของอาคาร ศาลาว่าการมณฑลปราจีน เป็นอาคารชั้นเดียว หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องสีแดง ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง 19 เมตร ยาว 73 เมตร มีมุขยื่น

¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนพิเศษ 87 ง. ประกาศกรมศิลปากร. เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. 29 กันยายน 2546.

ออกไปด้านหน้าและยกสูงเป็นซุ้ม มีลักษณะเป็นทรงมงกุฎตรงห้องกลาง ส่วนด้านปีกซ้าย และขวามีมุขด้านละ 1 มุข มุขกลางมีซุ้มประตูเป็นรูปโค้ง เหนือประตูเป็นหน้าบันรูปจั่ว และมีลายปูนปั้นเป็นรูปครุฑ ได้ครุฑลงมามีตัวอักษรบอก พ.ศ. ที่สร้าง และชื่อศาลากลางฯ พื้นที่ด้านหน้ามุขมีระเบียงเปิดโล่งเชื่อมต่อไปยังปีกอาคารทั้งสองด้าน

ประตูทำเป็นแบบบานลูกฟักและบานเกล็ดไม้อยู่กึ่งกลางเพื่อให้เกิดการระบายอากาศภายในตัวอาคาร เหนือกรอบประตูตอนบนทำเป็นช่องระบายอากาศแบบเป็นช่องไม้เล็ก ๆ หน้าต่างทำแบบเดียวกับประตู แต่มีบานเกล็ดไม้อยู่ตอนล่าง อีกทั้งบริเวณเหนือกรอบหน้าต่างมีช่องระบายอากาศแบบตีเป็นช่องไม้เล็ก ๆ และมีชายคาขนาดเล็กคลุมส่วนของหน้าต่างแต่ละบาน และด้านข้างชายคามีการแกะสลักลวดลายแบบพันธุ์พฤกษาอีกด้วย อาคารหลังนี้มีบันไดทางขึ้นสู่ตัวอาคารทั้งหมด 7 ทาง ด้านหน้า 3 ทาง ด้านข้างละ 1 ทาง และหลัง 2 ทาง

ภาพที่ 49 ศาลาว่าการมณฑลปราจีนเดิม หรือศาลากลางจังหวัดฉะเชิงเทราหลังเก่า ก่อนการบูรณะ

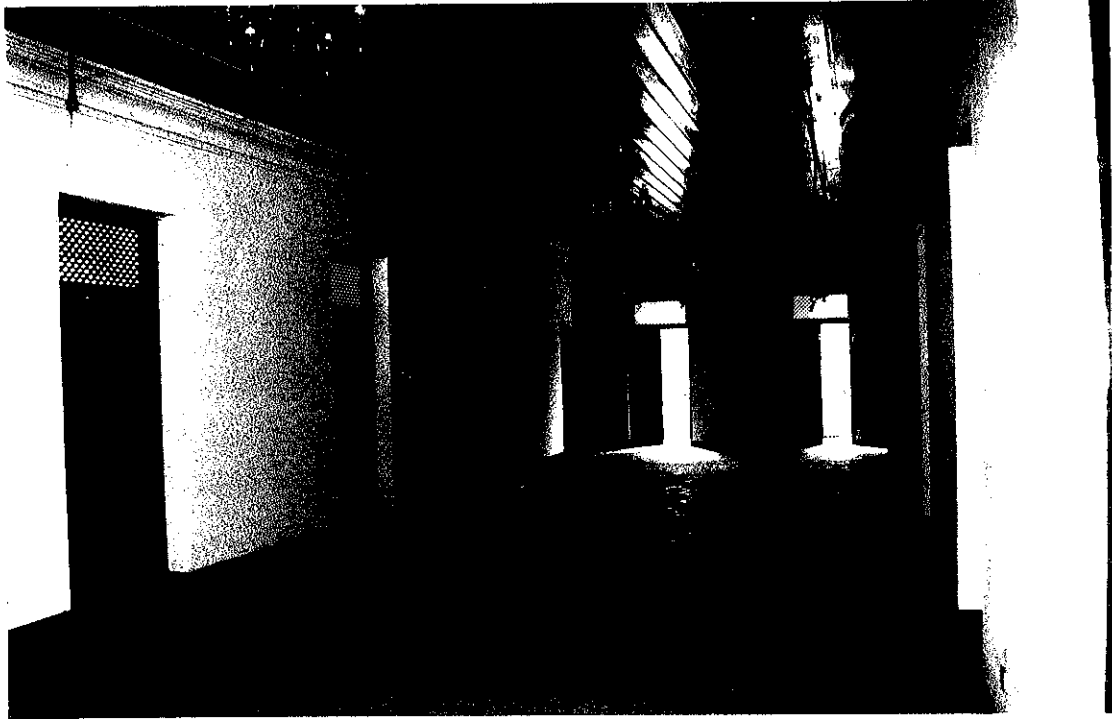

ภาพที่ 50 ศาลาว่าการมณฑลปราจีนปัจจุบันได้รับการบูรณะหลังจากเกิดเพลิงไหม้เมื่อ
วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2527

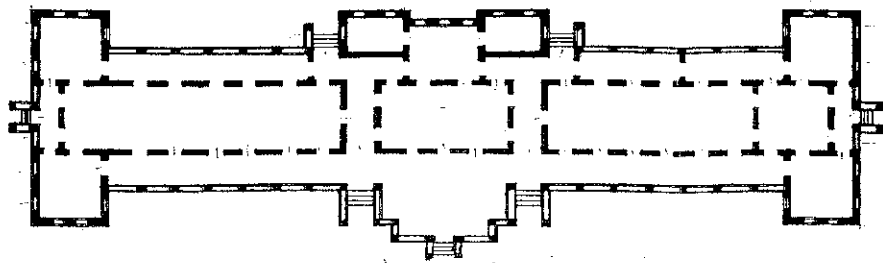
ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในศาลาว่าการมณฑลปราจีนเป็นห้องโถงใหญ่และโถงเล็ก ด้านหน้ามีระเบียงทางเดิน มีปูนปั้นที่เสาและราวระเบียงทางเดิน ลักษณะพื้นที่ภายในอาคารได้ออกแบบพื้นที่โถงทั้งสองปีกเหมือนกัน มีประตูทางเดินเชื่อมติดต่อกันโดยตลอด โถงปีกขวามีการแบ่งกันห้องเล็กแยกไว้อีก 1 ส่วน อาคารหลังนี้มีประตูหน้าต่างมากตามขนาดของอาคาร มีประตู 67 ประตู หน้าต่าง 45 บาน พื้นอาคารภายในโถงแต่ละห้องปูด้วยไม้ไปตามแนวยาวโดยตลอด ส่วนพื้นระเบียงด้านนอกปูด้วยกระเบื้องเรียบ ๆ

ภาพที่ 51 ระเบียงทางเดินด้านหน้าอาคารศาลาว่าการมณฑลปราจีนเดิม

ภาพที่ 52 พื้นที่ห้องโถงปีกซ้าย

ผังพื้นที่ 10 ศาลาว่าการมณฑลปราจีนจากการสำรวจวันที่ 16 สิงหาคม 2546

2.3 ตำนักรมมหินมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (ปัจจุบันเป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ฉะเชิงเทรา) ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ตั้งหันหน้าออกไปทาง แม่น้ำบางปะกง

ตำหนักกรมมหินมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ไม่แพ้ศาลว่าการมณฑลปราจีน (ศาลากลางจังหวัดหลังเก่า) เมื่อไทยใช้นโยบายการเมืองนำหน้า การทหาร และเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากจตุสดมภ์มาเป็นระบบเทศาภิบาล ฉะเชิงเทรา ได้เป็นที่ตั้งของที่ว่าการมณฑลปราจีนและกรมมหินมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลผู้ทรง พระปรีชาชาญในวิชาการปกครองก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองในช่วงเวลานั้น

การวางแผนก่อสร้างอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในมณฑลปราจีนนั้นแท้จริงก็คือการเริ่มต้นวางผังเมืองฉะเชิงเทรานั้นเอง ตำหนักกรมมหินมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ซึ่งเป็นเรือนไม้สองชั้นสร้างขึ้นเป็นที่พำนักของสมุหเทศาภิบาลในยุคนั้น จึงอาจถือได้ว่าเป็นก้าวแรก ๆ ของการก่อสร้าง “บ้านพัก ข้าราชการ ของแปดริ้ว” อีกทั้งความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของตำหนักนี้ เมื่อ พ.ศ.2450 ได้เคยเป็นที่ประทับพักแรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่เสด็จประพาส ฉะเชิงเทราถึง 2 ครั้ง พระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ท่านที่ได้พระราชทานไว้ตั้งแต่เสด็จ ประทับครั้งแรก พร้อมลายพระหัตถ์มีความว่า

“ ให้ไว้สำหรับเรือนเทศาภิบาลมณฑลปราจีน (เมืองฉะเชิงเทรา) เปนที่ระลึกในการที่ ได้มาอยู่ในที่นี้ ได้ความสุขสบายมาก ตั้งแต่วันที่ 24 ถึงวันที่ 29 มกราคม ร.ศ.126 ¹

พระบรมฉายาลักษณ์ยังคงอยู่คู่ตำหนักมาจนทุกวันนี้ ปัจจุบันตำหนักกรมมหินมรุพงษ์ ศิริพัฒน์ ยังใช้เป็นที่ประทับและทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ยามที่เสด็จเยือน ฉะเชิงเทรา

สภาพปัจจุบันของอาคาร รูปแบบตำหนักของกรมมหินมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นแบบอาคาร 2 ชั้น แบบครึ่งตึกครึ่งไม้ หันหน้าออกสู่แม่น้ำบางปะกง มีอิทธิพลแบบตะวันตก อาคารชั้นล่าง เป็นตึกก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นเรือนไม้สัก หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ บริเวณ ชั้นล่างของมุขด้านหน้าเป็นระเบียงเชื่อมต่อไปสู่ด้านข้างและด้านหลังของตำหนัก มีลูกกรงไม้เตี้ย ๆ กันเป็นลายเรขาคณิตแบบโปร่ง ๆ ผนังตำหนักอาคารชั้นล่างทำเป็นหน้าต่างด้านหน้า 2 บาน และ ด้านข้างปีกซ้าย 4 บาน เหนือหน้าต่างมีการทำเป็นช่องระบายอากาศด้วยไม้ฉลุลายและการตีด้วยไม้

¹ จังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทราเมืองแห่งอนาคต. ม.ป.ป. หน้า 103.

เป็นเส้นเอียงสลับกัน โดยมีกันสาดด้านหน้าขนาดเล็กคลุมอยู่เหนือหน้าต่างอีกชั้นหนึ่ง บริเวณ
ชั้นสองด้านซ้ายมีระเบียงด้านนอกเชื่อมต่อกับห้อง โถงกลาง และมุขด้านหน้า ระเบียงทำเป็นลูกกรง
ลวดลายเรขาคณิต

ตรงมุขด้านหน้าชั้นล่างเป็นที่จอดรถและมีบันไดขึ้นสู่ตำแหน่งในระดับความสูงราว
60 เซนติเมตร หน้าต่างชั้นบนด้านหน้าตอนบนทำเป็นหน้าต่างแบบบานเกล็ดไม้ ตลอดแนวไม่มี
พื้นที่ว่างคั่น แต่ละบานสามารถปิดเปิดจากภายในได้ ตอนล่างหน้าต่างทำเป็นบานเกล็ดไม้
เป็นช่อง ๆ ต่อเนื่องกันตลอดแนว

ภาพที่ 53 ด้านหน้าค้ำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

ภาพที่ 54 ด้านข้างของตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ตำหนักกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ เป็นลักษณะบ้านพักข้าราชการในยุคแรก ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ตั้งอยู่นอกกรุงเทพฯ มีผังพื้นที่สี่เหลี่ยม มีขนาดกว้าง 12.20 เมตร และยาว 18.40 เมตร รูปลักษณะของตัวตำหนักเป็นรูปแบบอิทธิพลตะวันตก โดยมีการแบ่งกั้นพื้นที่ภายในชั้นล่างและชั้นบนตามการใช้สอย ซึ่งสามารถแยกศึกษาได้ดังนี้

พื้นที่ชั้นล่าง พื้นที่ภายในด้านนอกเป็นระเบียงทางเดินต่อเชื่อมระหว่างมุขด้านหน้าและบันไดด้านหลังตำหนัก มีประตูเข้าไปสู่ห้องโถงกลาง ปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้ใช้เป็นห้องรับแขก และห้องเก็บสัมภาระ ส่วนพื้นเรือนชั้นล่างทำด้วยไม้ และฝาเรือนอีกส่วนหนึ่งตีด้วยไม้แบบเข้าลิ้นไปตามแนวยาวทาสีขาวนวล เหนือขอบประตู มีการทำเป็นจตุลวดลายและตีไม้เป็นเส้นเฉียงสลับกัน ส่วนเพดานยังคงโครงสร้างของคานและรอดไว้ ส่วนระเบียงมุขด้านหน้ามีบันไดขึ้นไปสู่ตำหนักชั้นบนและห้องน้ำที่อยู่ติดกัน

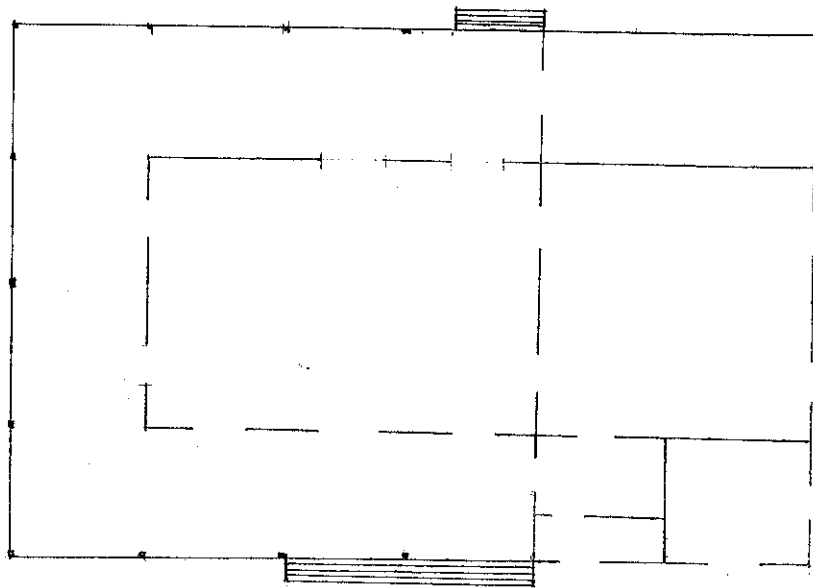
พื้นที่ชั้นบน พื้นที่ภายในตำหนักชั้นบนมีการแบ่งกันเป็นห้องโถงใหญ่และเล็ก มีระเบียงและมุขหน้าที่เปิดเป็นพื้นที่ว่างยาวตลอดแนวชั้นบน (ปัจจุบันยังไม่ได้ใช้ทำอะไร) ตั้งวางโต๊ะ ตู้ บานกระจกขนาดใหญ่ ห้องโถงกลางเป็นห้องที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่มากกว่าห้องอื่นๆ ใช้เป็นห้องตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระ ตู้กระจกแต่งตัว โต๊ะตั้งเครื่องบูชาพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้านในซ้ายของห้อง อีกฝั่งห้องโดยรอบแขวนประดับพระบรมฉายาลักษณ์ของในหลวงองค์ปัจจุบัน พระราชินี และพระรูปของกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ฯลฯ ถัดจากห้องโถงกลางด้านขวาเป็นห้องนอน (ปัจจุบันเป็นที่พักของผู้ว่าราชการจังหวัด) ห้องน้ำ และห้องเก็บของซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ของตัวตำหนักมีรูปผังที่โค้งมนแบบครึ่งวงกลม พื้นที่ชั้นบนส่วนเพดานมีการตีฝ้าเป็นไม้กระดานซ้อนกัน และผนังตำหนักใช้การตีไม้กระดานแบบเข้ลิ้นตามแนวยาวเช่นเดียวกัน พื้นตำหนักส่วนมากสร้างด้วยไม้ มีบางส่วนทำด้วยปูนเช่น ส่วนของห้องน้ำ เป็นต้น

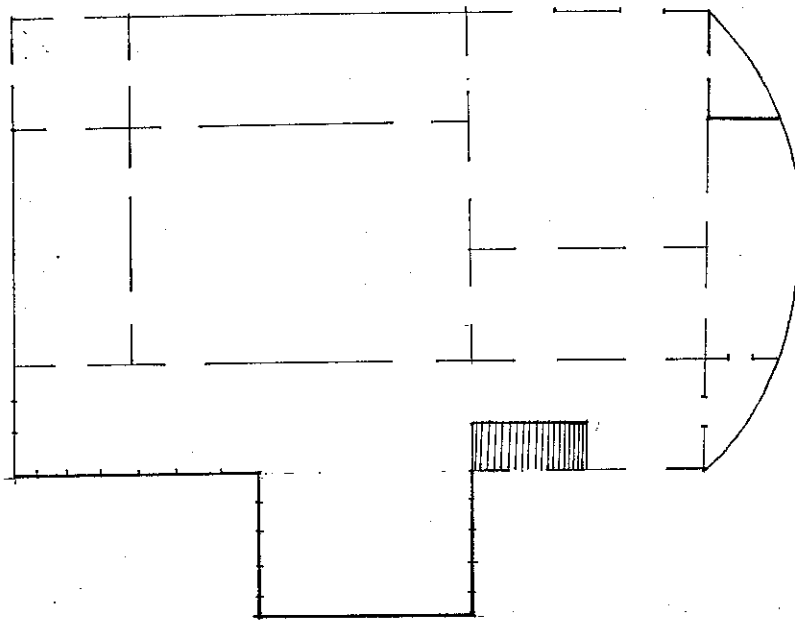
ภาพที่ 55 ห้องโถงกลางชั้นบนของตำหนัก มีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 56 บริเวณมุขชั้นบนและระเบียงทางเดินด้านหน้าตำหนัก

ผังพื้นที่ 11 ชั้นล่างของตำหนักฯ จากการสำรวจวันที่ 16 สิงหาคม 2546

ผังพื้นที่ 12 ชั้นบนของตึกหน้าฯ จากการสำรวจวันที่ 16 สิงหาคม 2546

2.4 อาคารศาลเก่า (พุทธสมาคมฯ) ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

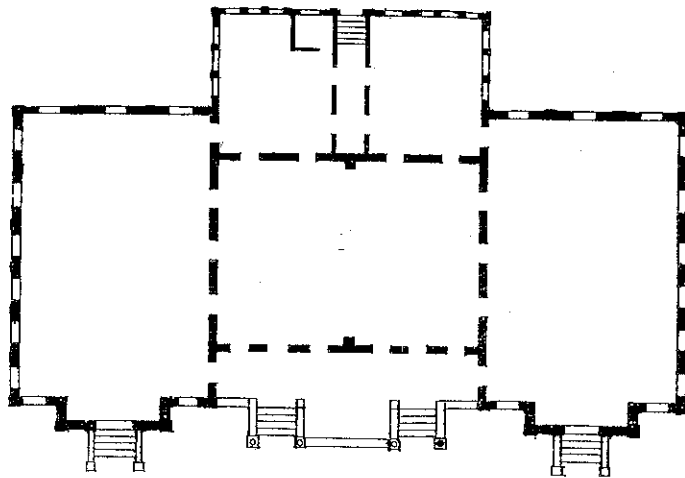
อาคารศาลเก่าสร้างร่วมกับที่ว่าการมณฑลปราจีน ใน พ.ศ.2458 ยุคต้นของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของศาลมณฑลปราจีน ปัจจุบันใช้เป็นที่ทำการพุทธสมาคมจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) เคยเสด็จประทับเป็นประธานคณะผู้พิพากษา ณ อาคารหลังนี้

สภาพปัจจุบันของอาคาร ศาลหลังเก่าเป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง 24.27 เมตร ยาว 35.70 เมตร หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว มีมุขยื่นออกไปทางด้านหน้า มีเสากลมรองรับ 4 ต้น จักรหน้ามุขตอนบนทำเป็นช่องบานเกล็ดไม้ 2 ช่อง อาคารหลังนี้มีทางขึ้นอาคารด้านหน้า 4 ทาง และด้านหลัง 1 ทาง ผนังอาคารตรงมุมแต่ละด้านทำเป็นเสาเหลก ปั้นปูนเป็นหัวเสาและฐานเสาจับเหลี่ยมและคิ้วอย่างประณีต หน้าต่างประตูทำเป็นแบบบานลูกฟักไม้ เหนือประตูหน้าต่างทำเป็นช่องระบายอากาศเล็ก ๆ ทำด้วยไม้เป็นเส้นเฉียงสลัดไปมา อาคารปัจจุบันทาด้วยสีขาว และหน้าต่างประตูทาสีน้ำตาลอ่อน

ภาพที่ 57 ด้านหน้าศาลมณฑลปราจีนหลังเก่า

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป อาคารศาลเก่าหลังนี้มีพื้นที่ภายในแบ่งเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ 1. ห้องโถงกลาง 2. ห้องด้านปีกซ้าย และ 3. ห้องด้านปีกขวา แต่ละห้องเป็นพื้นที่โล่ง มีทางเดินเชื่อมต่อถึงกันได้ตลอด ด้านหลังอาคารมีทางขึ้นเข้ามาสู่โถงทางเดินเล็ก ๆ เข้าสู่โถงกลาง

ผังพื้นที่ 13 อาคารศาลเก่าจังหวัดฉะเชิงเทรา จากการสำรวจวันที่ 16 สิงหาคม 2546

2.5 อาคารไพรชนีย์หลังเก่า ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองระยอง จังหวัด

ระยอง

ในขณะที่จังหวัดระยองได้เป็นที่ตั้งของมณฑลปราจีน ชุมชนในเมืองโดยรอบมีความเจริญมาก มีผู้คนได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่น เกิดมีเส้นทางคมนาคม ทางบก ทางรถไฟ ตลอดจนการวางแผนของผังเมืองอย่างเป็นระบบ ในช่วงระยะนี้ได้เกิดการสร้างอาคารไพรชนีย์เพื่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารมีความสะดวกรวดเร็ว หนังสือราชการได้ถึงจุดหมายปลายทางเร็วขึ้น ทางราชการจึงได้จัดให้มีคนเดินหนังสือประจำหัวเมืองสำคัญ ๆ คนเดินหนังสือนี้เรียกว่า “คนเร็ว” มีหน้าที่ส่งหนังสือ มีการแบ่งอาณาเขตสำหรับส่งหนังสือที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม¹

สภาพปัจจุบันของอาคาร อาคารไพรชนีย์หลังเก่า เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร (ด้านล่างเป็นใต้ถุนโปร่ง) หลังคามุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์สี่เหลี่ยมแบบกระเบื้องว่าว รูปแบบอาคารเป็นลักษณะกึ่งตะวันตก มีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 8.60 เมตร ยาว 14.50 เมตร ผนังอาคารทาสีเหลืองอ่อน

ด้านหน้าอาคารมีบันไดปูน 3 ขั้น ขึ้นสู่ประตูด้านหน้าซึ่งเป็นประตูไม้บานพับ 6 บาน เหนือขึ้นไปประดับกระจกสีแดง มีลวดลายขูดขีด เข้ากรอบกระจกด้วยตารางกรอบไม้ ระหว่างประตูกับหน้าต่างมีลายปูนปั้นทั้งสองด้าน โดยทำเป็นก้านพันธุ์พฤกษาห้อยลงมาจากช่องลมด้านบนสุด ลงมาตามเสากรอบประตู เหนือกรอบประตูและหน้าต่างมีข้อความบ่งไว้ว่า “พุทธศกที่ทำการไพรชนีย์โทรเลข 2458” ถัดขึ้นไปเป็นช่องลม 8 ช่อง ส่วนด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นผนังเรียบ มีหน้าต่างไม้บานคู่ 3 ชุด เหนือหน้าต่างเป็นกระจกใสเข้ากรอบตารางไม้มีช่องลม 6 ช่อง

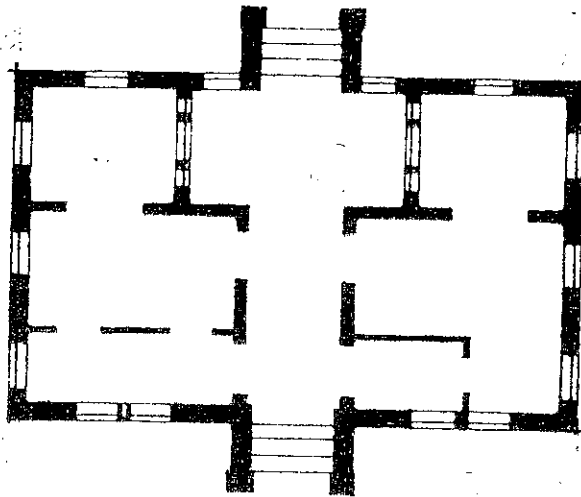
ด้านหลังอาคาร มีบันไดปูน 3 ขั้น ขึ้นสู่ประตูทางเข้าแบบเดียวกับประตูด้านหน้า ต่างกันตรงด้านบนเหนือกรอบประตูประดับกระจกใสไม่ใช้กระจกใสเข้ากรอบตารางไม้ มีลายเหมือนด้านหน้า ส่วนขวามือของประตูทางเข้าเป็นส่วนที่ก่อเพิ่มเติมขึ้นภายหลังยื่นออกมาจากตัวอาคาร

¹ สุชาติ เถาทอง. ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. 2544. หน้า 67.

ภาพที่ 58 ด้านข้างอาคารไปรษณีย์หลังเก่า

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในอาคารไปรษณีย์ฯ ประกอบด้วยห้องทั้งหมด 6 ห้อง มีทางเดินติดต่อกันได้ทุกห้อง ผังก่ออิฐถือปูน บันไดทางเข้าสู่ตัวอาคารด้านหน้าและด้านหลังวางแนวตรงกัน โดยมีห้องและโถงเล็ก ๆ เป็นตัวเชื่อมเพื่อให้สะดวกกับการใช้พื้นที่ภายใน

ผังพื้นที่ 14 อาคารไปรษณีย์หลังเก่า จากการสำรวจวันที่ 23 สิงหาคม 2546

2.6 กุฎิเจ้าอาวาสหลังเก่าวัดแหลมบน (สายชล ณ รั้งยี) ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง
ฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา

วัดแหลมบนตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2383 โดยชาวจีน 3 คนต้นสกุล
เทศะกรณ์ (แซ่ลิ้ม) นันทมานพ (แซ่โจ้ว) และคณทิกุล (แซ่ตัน) ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
เมื่อ พ.ศ.2405 มีอาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฎิเจ้าอาวาส
ศาสนสถานภายในวัดถูกสร้างขึ้นในช่วงสมัยต่าง ๆ กัน เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ไม่มีหลักฐานหลงเหลือ พอมาถึงช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสมัยรัตนโกสินทร์
ต่อเนื่องถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้มีความเจริญขึ้น
มาก โดยเฉพาะช่วงที่เป็นจังหวัดที่ตั้งมณฑลปราจีนทางวัดแหลมบนได้สร้างศาสนสถานตาม
กระแสนิยมตะวันตกหลายหลัง แต่หลังที่ยังหลงเหลือและคงสภาพสมบูรณ์คือ กุฎิเจ้าอาวาส

สภาพปัจจุบันของอาคาร กุฎิเจ้าอาวาสวัดแหลมบน เป็นอาคารสองชั้น มีผังพื้นเป็นรูป
ตัวที กว้าง 14 เมตร ยาว 17 เมตร ครึ่งตึกครึ่งไม้ (เดิมเป็นชั้นเดียวยกพื้นสูง) ชั้นล่างเป็นตึกชั้น
บนเป็นไม้ หลังคาเป็นทรงปั้นหยาบแบบผสมผสาน ด้านหน้ามุขเป็นทรงจั่ว หลังคามุงด้วยกระเบื้อง
ซีเมนต์ บริเวณฝ้าด้านหน้ามุขและต่อเนื่องไปถึงด้านข้างทั้งสองด้านมีบางส่วนทำเป็นหน้าต่างยาว
ช่องละ 4 บาน แต่ละบานทำเป็นแบบบานลูกฟักไม้กระดานดุน ตอนบนสุดทำเป็นบานเกล็ดไม้
มีขอรับข้อลับ เหนือกรอบหน้าต่างทำเป็นช่องกระจกรอบไม้จำนวน 5 ช่อง ตอนล่างหน้าต่างมี
ลูกกรงไม้กันตกด้านในทำเป็นแบบเส้นเรขาคณิต ส่วนหน้าต่างที่เหลือทำแบบบานลูกฟักธรรมดา
บริเวณใต้ชายคาโดยรอบมีช่องลมแบบฉลุลายเครือเถาเป็นช่วง ๆ อยู่ระหว่างแนวเสาแต่ละต้น
อาคารทาสีขาว ตัดสีขอบของกรอบหน้าต่างและเสาด้วยสีน้ำตาล

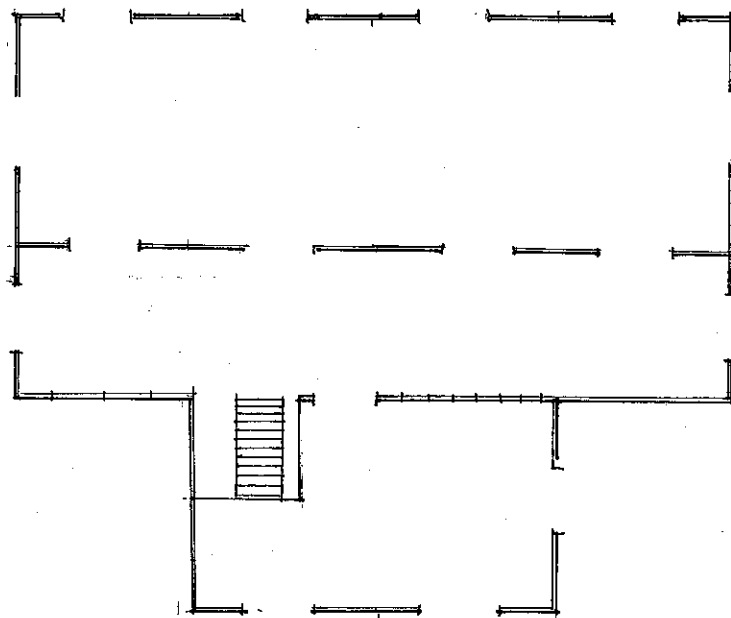

ภาพที่ 59 ญาติเจ้าอาวาสหลังเก่าวัดแหลมบน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง

ภาพที่ 60 หน้าต่างแบบบานขามมีลูกกรงกันตคด้านใน

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ฤๅเจ้าอาวาสเป็นอาคารยกพื้นสูง มีบันไดยาวพาดไปสู่
 ด้านบน มีห้องหลัก 2 ส่วนคือ ห้องจำวัดเจ้าอาวาสเดิมอยู่ ตรงด้านหน้ามุข และห้องเก็บของ
 (ปัจจุบันมีการแบ่งกันเป็นกุฎิพระลูกวัด) ซึ่งเป็นพื้นที่โดยยาวตลอด ด้านหน้าห้องเจ้าอาวาสมีประตู
 แบบบานลูกฟักไม้กระดานคูนและประตูแบบบานพับยาวตลอด ฝากุฎิด้านอื่นเป็นฝาไม้กระดานเข้า
 ถิ่นดีไปตามแนวนอน มีบันไดขึ้นลงตรงข้างมุขด้านซ้ายมือของกุฎิ

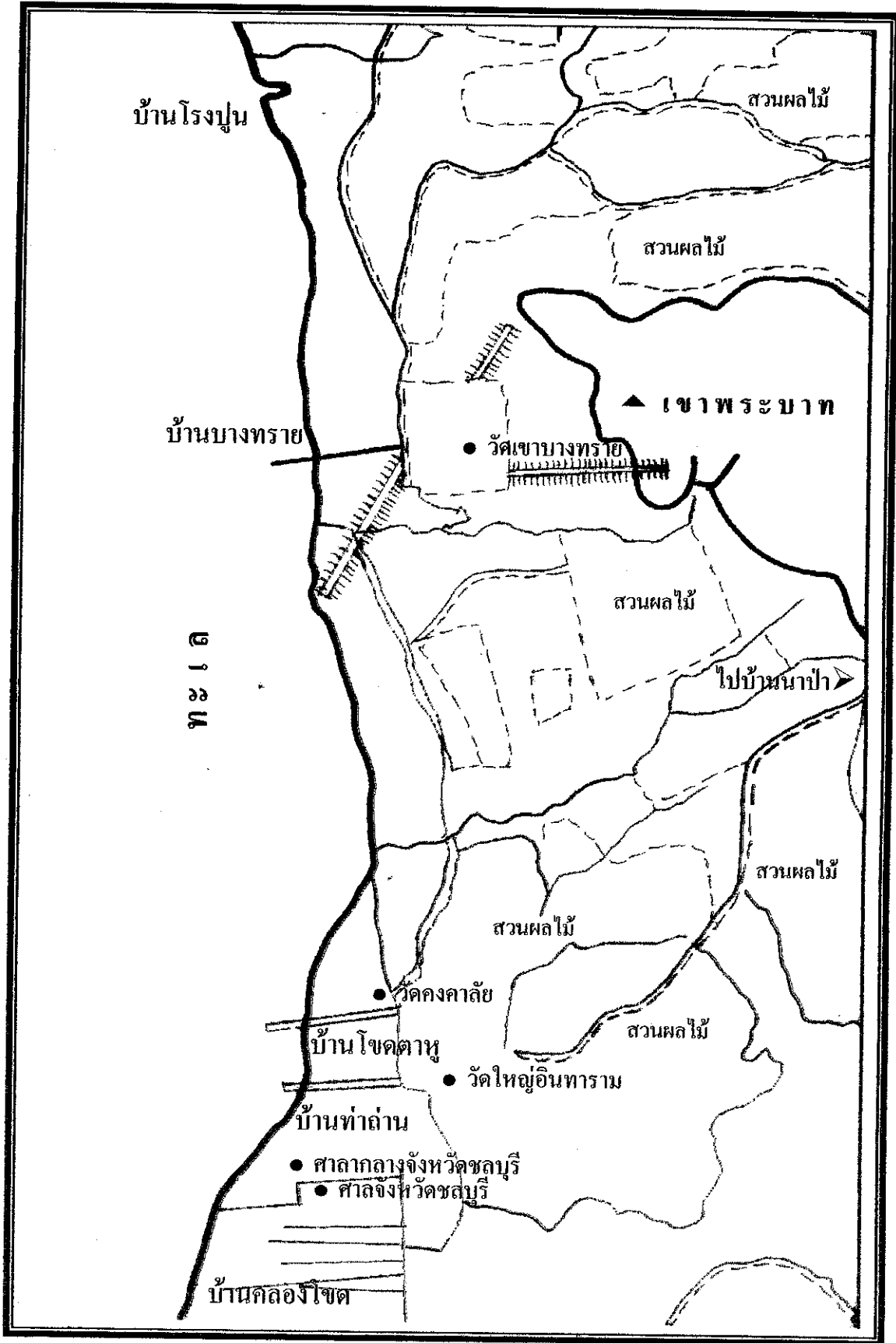

ผังพื้นที่ 15 ฤๅเจ้าอาวาสวัดแหลมบน จากการสำรวจวันที่ 23 สิงหาคม 2546

3. เขตที่ตั้งอำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

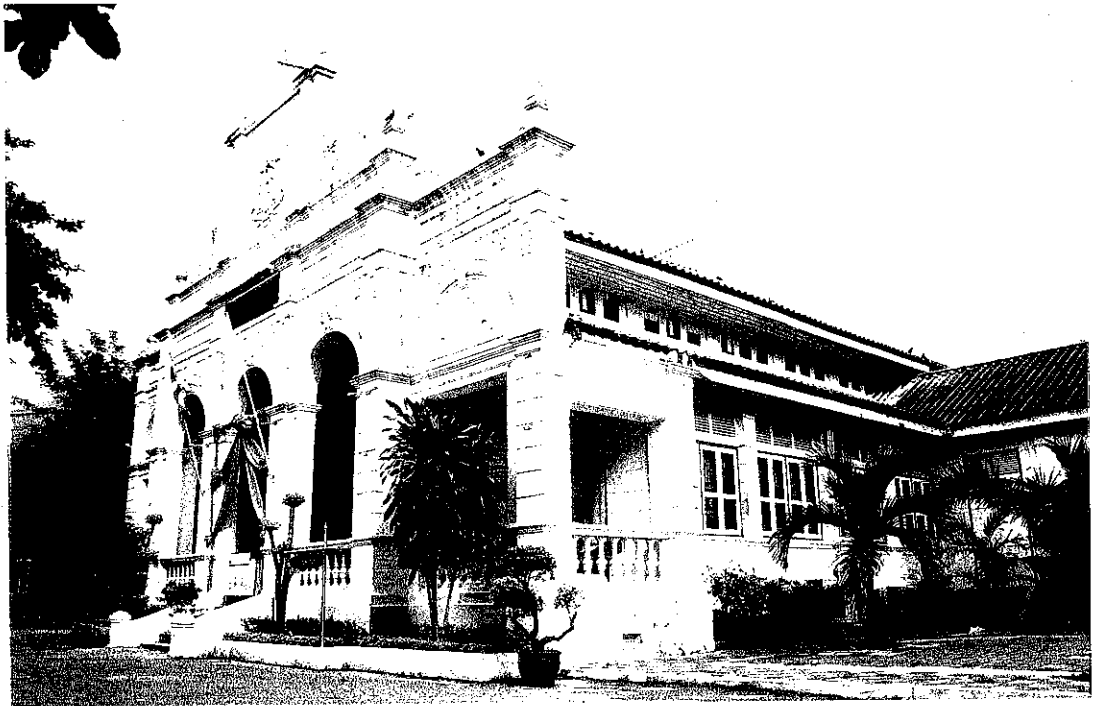
3.1 ศาลจังหวัดชลบุรีหลังเก่า (สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี) ถนนวชิรปราการ
 ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

อาคารศาลจังหวัดชลบุรี สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เป็นการสร้างขึ้นแทนหลังเดิมที่เป็นไม้ เมื่อปี ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2453) สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม
 ร.ศ.129 (พ.ศ.2454) และได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 4 มกราคม ร.ศ.129 (พ.ศ.2454) โดยใช้แบบผังพื้น
 ของอาคารศาลจังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในปี พ.ศ.2515 ศาลได้งบประมาณสร้างที่ทำการหลังใหม่
 แทนหลังเก่า ซึ่งมีพื้นที่คับแคบและสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทได้ใช้เป็นี่ทำการ ต่อมา
 พ.ศ.2533 สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรีได้ใช้เป็นี่สำนักงานจนถึงปัจจุบัน

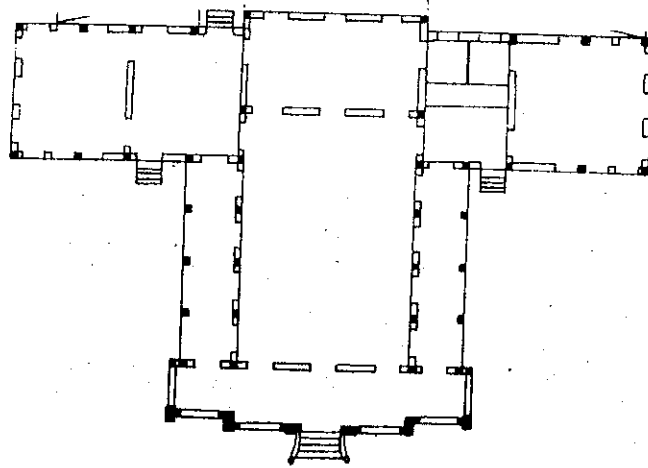
แผนที่ 13 ที่ตั้งอาคารและสถานที่ราชการในเขตเมืองชลบุรีริมถนนพลาจินบริเวณริมทะเล
เขียนโดย สุชาติ เกาทอง

สภาพปัจจุบันของอาคาร ศาลจังหวัดชลบุรีหลังเก่าเป็นอาคารชั้นเดียว มีผังพื้นเป็นรูปตัวที กว้าง 21 เมตร ยาว 23 เมตร ก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูงราว 50 เซนติเมตร สร้างขึ้นรุ่งเรืองราวเดียวกับศาลากลางจังหวัดชลบุรี (อาคารที่ทำการเทศบาลเมืองชลบุรีในปัจจุบัน) ชู่มประตูทางเข้าด้านหน้าเป็นผนังสูงทิวากบประตูโค้งแบบตะวันตก เหนือประตูขึ้นไปทำเป็นชั้นลดหลั่นมีลักษณะเป็นแบบทรงมงกุฎ (Crown) มีลายปูนปั้นสัญลักษณ์ตราแผ่นดิน และในกรอบด้านล่างมีอักษรคำว่า “ศาล...ร.ศ. 129” (ข้อความหายไป) ปัจจุบันได้ถูกทาสีทับจนไม่สามารถอ่านได้ออก ตรงบริเวณเหนือประตูปีกซ้ายและขวา ด้านหน้าตอนบนทำเป็นชั่มโค้งภายในมีปูนปั้นเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา มีเสาหลอกขนาดเล็กลดหลั่นกัน 2 ข้าง ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้นอาคารรูปโค้งผายออกปลายบันได มีการทำห้วเสา ส่วนระเบียงด้านหน้าทำเป็นลูกกรงรูปถ้วย ตัวอาคารถูกปรับปรุงเพื่อให้เหมาะแก่การใช้งานมาโดยตลอด แต่มีหลายส่วนยังคงสภาพเดิม อาทิ ประตูภายในตัวอาคารทางด้านหน้ามีลักษณะเป็นประตูแบบบานลูกฟัก เหนือกรอบประตูทำเป็นช่องลมตีด้วยไม้เป็นช่องเล็ก ๆ ใต้ชายคาหลังคาตอนบนทำเป็นหน้าต่างโค้งติดกระจกรอบไม้ช่องเล็ก ๆ เป็นแนวโดยตลอด เป็นต้น หลังคาทรงปั้นหยา มุงหน้าหลังคาลดหลั่น 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องลอน (เข้าใจว่าเดิมเป็นกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องว่าว : ผู้วิจัย) ตัวอาคารทาสีเหลืองอ่อนออกทางสีเทาอ่อน ตรงอาร์มแผ่นดินทาด้วยสีทอง

ภาพที่ 61 อาคารศาลจังหวัดชลบุรีหลังเก่า

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในอาคารศาลเก่าทั่วไปมีการปรับปรุงใหม่หลายพื้นที่ ภายในกันเป็นห้อง ๆ ที่ระเบียบทั้ง 2 ชั้น โดยกรุผนังด้วยไม้ไต่บานหน้าต่างตลอดแนว พื้นที่ห้องโถงกลางมีเนื้อที่กว้างกว่าส่วนอื่นทั้งหมด ถัดไปด้านในใช้เป็นห้องประชุม (เดิมเป็นห้องพิพาทษา) พื้นที่ไม้กว้างนัก จากการสัมภาษณ์พบว่าได้พื้นที่ห้องลงไปเดิมมีห้องคุมขังนักโทษ ปัจจุบันได้เทพื้นปิดทับหมดแล้ว¹ พื้นที่อาคารทั้ง 2 ปีกมีการแบ่งกันเป็นห้องผู้อำนวยการ (เดิมเป็นห้องโถงยาวตลอดทั้งสองปีก) มีทางเดินติดต่อกันระหว่างกันได้

ผังพื้นที่ 16 อาคารศาลเก่าจังหวัดชลบุรี จากการสำรวจวันที่ 7 มิถุนายน 2546

3.2 ศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่า (ศาลาเทศบาลเมืองชลบุรี) ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

ความเจริญของเมืองชลบุรีในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีศูนย์กลางอยู่ที่ตำบลบางปลาสร้อย และแถบชายทะเลแถบ ๆ เท่านั้น มีโบราณสถานที่สำคัญได้แก่ วัดใหญ่อินทาราม วัดสวนตาล ศาลาพิงธรรม และศาลหลักเมือง สำหรับศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่านี้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอาคารแบบชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน พื้นสูงราว 1 เมตร หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องซีแพค (เดิมน่าจะมุงด้วยกระเบื้องว่าว : ผู้วิจัย) ด้านหน้าอาคารมีมุขยื่นออกมา ส่วนบนของมุขก่ออิฐเป็นแผงยกขึ้นไปสูงเท่าความสูงของหลังคา ตอนบนทำ

¹ ผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี. สัมภาษณ์ 7 มิถุนายน พ.ศ.2546

เป็นซุ้มโค้งแบบตะวันตกที่เรียกว่า “ทรงมงกุฏ” และมีเสาหอกลดหลั่นกันไป ตรงแผงด้านหน้า ซึ่งทำเป็นลายนูนปั้นเครื่องหมายตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ถูกแก้ไขให้เป็นรูปเรือสำเภา เครื่องหมายของเทศบาลเมืองชลบุรี¹

สภาพปัจจุบันของอาคาร ศาลากลางจังหวัดหลังเก่า เป็นอาคารขนาดใหญ่ มีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างราว 23 เมตร ยาว 52 เมตร มีลักษณะแบบอาคารตะวันตกซึ่งเป็นที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนสำคัญของอาคารนี้อยู่ตรงซุ้มโค้งทรงมงกุฏ มีห้วเสาประดิษฐ์เป็นรูปหม้อน้ำแบบตะวันตกตรงยอดสุด 4 เสา ด้านหน้าอาคารมีบันไดทางขึ้น 3 ทาง ซุ้มกลางมีบันไดทางขึ้นเป็นรูปโค้งผายออก ลูกกรงบันไดทำเป็นรูปคล้ายเส้นเดียวกับลูกกรงระเบียงด้านหน้า จากการสัมภาษณ์ทราบว่า บันไดทางขึ้นศาลากลางจังหวัดชลบุรี เดิมขึ้นทางด้านข้างของซุ้มทั้งสองด้าน เพิ่งมามีการปรับปรุงในภายหลัง เพื่อเพิ่มความสง่างามของตัวอาคาร ศาลากลางทางด้านหน้า อีกทั้งบริเวณใต้ชายคาด้านหน้าทำเป็นแผ่นไม้ประดับฉลุลายและมีไม้ค้ำยันรองรับ หน้าต่างทำเป็นบานเกล็ด ไม้ตอนล่างเหนือกรอบหน้าต่างมีการตีด้วยไม้เป็นช่องเล็ก ๆ ตรงขอบหน้าต่างด้านข้างทำเป็นชายคาปีกนกยาวคลุมหน้าต่างด้านข้างอีกชั้นหนึ่ง โดยส่วนปีกชายคามีลวดลายฉลุประกอบทั้งสองด้าน และมีไม้ค้ำยันรองรับส่วนของชายคาโดยตลอด ประดูทำเป็นแบบบานลูกฟักเหนือกรอบประดูทำเป็นช่องไม้เล็ก ๆ แบบเดียวกับหน้าต่างอาคารศาลากลางจังหวัดเก่า ทาด้วยสีเหลืองอ่อนออกทางสีเทานวล

ภาพที่ 62 อาคารศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่า

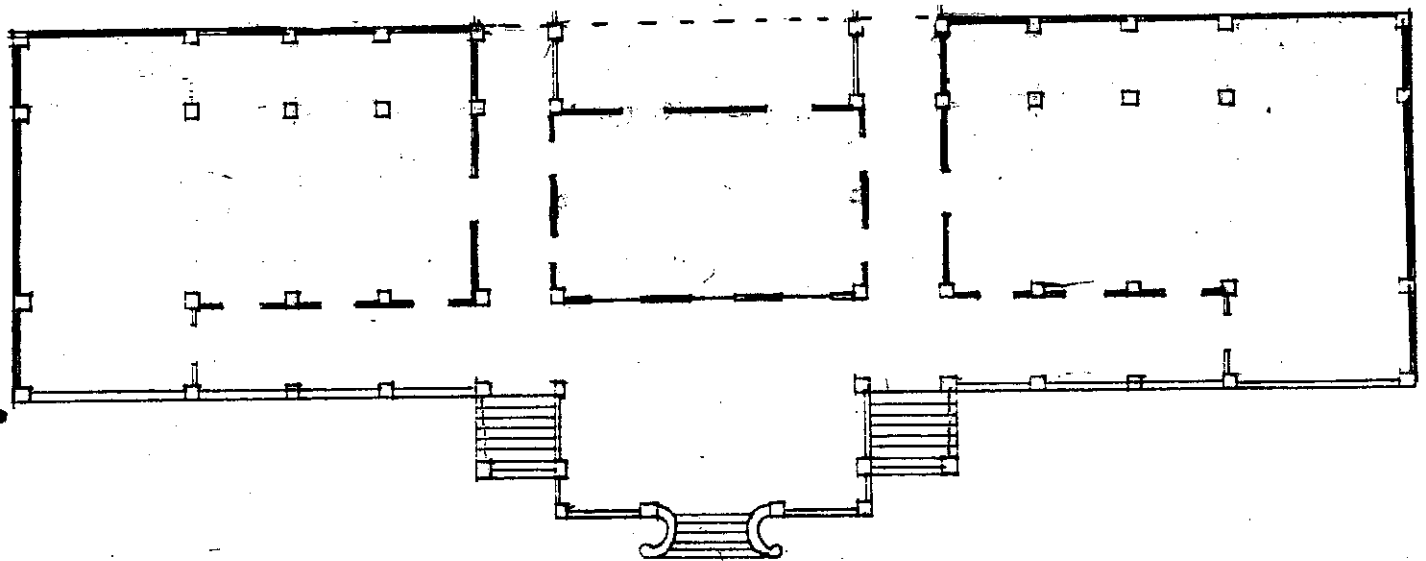
¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี. 2541.

ภาพที่ 63 โถงทางเดินภายในตัวอาคารมีการออกแบบตกแต่งด้วยแผ่นไม้ฉลุกลายเป็นระยะ

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป อาคารศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่า ปัจจุบันภายในอาคารได้มีการปรับปรุงต่อเติมพื้นที่เดิมหลายส่วน จนไม่สามารถทราบลักษณะพื้นที่ภายในตามสภาพเดิมของอาคารศาลากลางจังหวัดฯ ได้ แต่จากการสอบถามและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องทราบว่า พื้นที่ด้านหลัง ตั้งแต่ห้องโถงกลางปัจจุบันเป็นส่วนต่อเติมขึ้นใหม่ทั้งหมด เดิมด้านหลังตรงห้องโถงกลาง ปีกซ้ายและขวาจะมีบันไดทางขึ้นสู่ตัวศาลากลางจังหวัดด้วย พื้นที่ภายในทั่วไปเป็นอาคารมีห้องโถงโล่งๆ ไม่กั้นห้องเล็กห้องน้อย มีทางเชื่อมติดต่อกันได้ทั้งหมด ตั้งแต่โถงทางเข้าจนถึงห้องด้านหลัง แต่เดิมได้พื้นอาคารมีห้องใต้ดินสำหรับเก็บเอกสารและสิ่งของต่างๆ ฝ้าเพดานมีการตกแต่งด้วยโคมไฟอย่างสวยงาม รวมถึงแผ่นไม้กระดานคั่นระหว่างเสาแต่ละต้นด้วยลวดลายฉลุอย่างสวยงาม

ผังพื้นที่ 17 ศาลากลางจังหวัดชลบุรีหลังเก่า จากการสำรวจวันที่ 7 มิถุนายน 2546

3.3 บ้านคุณสมควร สมนวน บ้านเลขที่ 4513 (เดิม 55 หมู่ 7) ถนนมาบะหมย ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

บ้านคุณสมควร สมนวน เดิมแถบนี้เป็นชุมชนจีนของบ้านหนองมน ตำบลหนองมน เขตอำเภอบางพระเดิม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้ราษฎรในแถบบ้านหนองมนและแหลมแท่น มีโฉนดที่ดินเป็นของตัวเอง ตั้งแต่ราว ร.ศ.129 (พ.ศ.2453) โดยมีหลวงปรัดคามบดีเป็นนายอำเภอ บ้านคุณสมควร สมนวน สร้างมากกว่า 100 ปี ในราคา 80 บาท เดิมเป็นหลังคาจากมาเปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้องลอน เมื่อไม่นานมานี้ หมู่บ้านหนองมนตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไป บางหลังตั้งอยู่แถบไปรษณีย์ โทรเลข และฝั่งตรงข้ามของธนาคารออมสินปัจจุบันซึ่งได้รื้อถอนออกไปเมื่อราว พ.ศ.2535 และสร้างเป็นอาคารพาณิชย์แทน ในส่วนบริเวณหลังตลาดหนองมนเดิมก็เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่หนาแน่น บ้านเรือนเดิมจะสร้างแบบโรงเรือน พื้นติดดิน หลังคามุงจาก ใช้ไม้ไผ่ล้อมรั้วและฝาไม้ไผ่ ต่อมาจึงพัฒนาบ้านที่อยู่ให้ดีขึ้นตามฐานะความเป็นอยู่

ผู้คนบริเวณบ้านหนองมนประกอบอาชีพ ค้าขาย ทำประมง ทำน้ำตาล ทำนา เป็นต้น และใช้
เกวียนเป็นพาหนะเดินทางระหว่างชุมชนต่าง ๆ¹

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านคุณสมควร สมนวน เป็นบ้านเรือนไทยแบบ 2 หลัง
ติดกันมีขนาดกว้าง 9.30 เมตร และยาว 13.00 เมตร เป็นเรือนชั้นเดียวยกพื้นสูงราว 1.20 เมตร
สร้างด้วยไม้ตะแบก หลังคาเป็นจั่วแหลมสูง เรือนด้านซ้ายมีจั่วเป็นแบบลูกฟักหน้าพรหม ด้านขวา
จั่วแบบตีเกล็ดทับและมีปั้นลมและหางปั้นลม ด้านซ้ายของเรือนต่อชายคายื่นออกไปราว 2 เมตร
เศษ (เดิมไว้เก็บขี้ข้าว เกวียน และควาย) ทางทิศตะวันตกของเรือนมีระเบียงและชานสำหรับ
บันไดทางขึ้น ฝาเรือนทำเป็นฝาปะกน ด้านหลังของเรือนมีการปรับปรุงและต่อเติมเรือนแบบ
ปัจจุบันขึ้นใหม่ เพื่อให้มีพื้นที่พอเพียงกับสมาชิกครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 64 บ้านคุณสมควร สมนวน ตำบลบ้านหนองมนเดิม

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ภายในบ้านคุณสมควร สมนวน มีลักษณะพื้นที่คล้ายคลึงกับ
เรือนไทยภาคกลางทั่วไป คือ แสดงส่วน โครงสร้างของหลังคา พื้นที่เปิดโล่งในส่วนของชานและ
ระเบียง เนื้อที่ว่างสองส่วนนี้มีปริมาณมากกว่าส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ส่วนพื้นที่ภายในตัวเรือนแบ่งเป็น
3 ห้อง และมีการกั้นเป็นห้องนอนด้านทิศตะวันตก 1 ห้อง ห้องถัดมาเป็นห้องบูชาบรรพบุรุษ มี
เครื่องเช่น ไหและตุ๊กตาเครื่องปั้นดินเผารูปสิงโตจีน ซึ่งปู่ของคุณสมควร สมนวนนำเข้ามาจาก

¹ คุณสมควร สมนวน. สัมภาษณ์ 4 ตุลาคม พ.ศ.2546

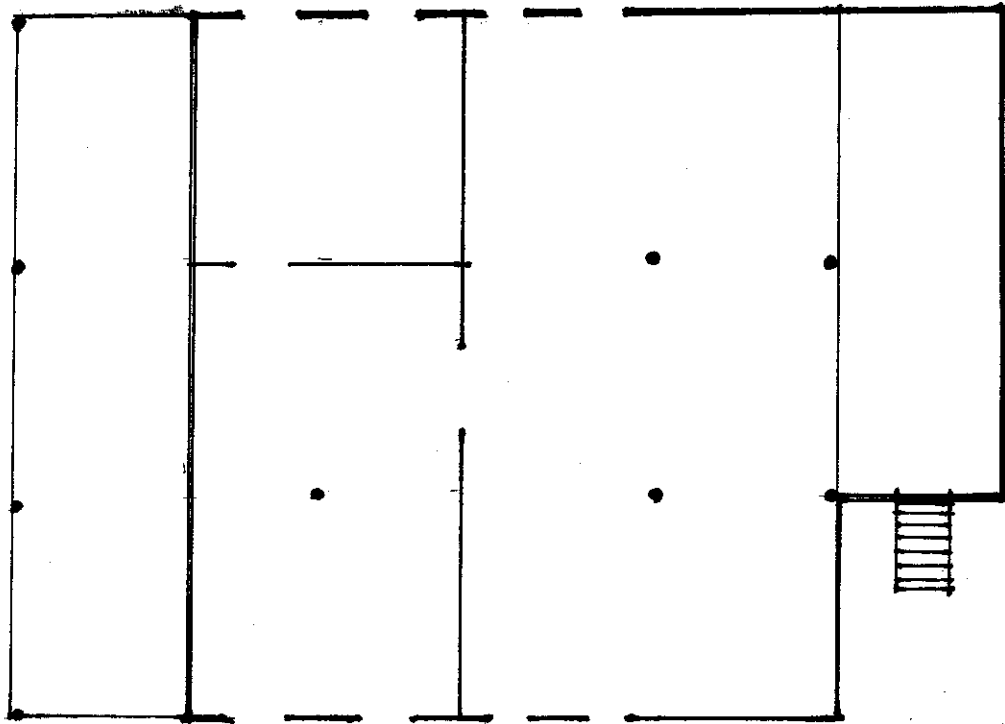
เมืองจีนเมื่อ 100 กว่าปีที่ผ่านมา โต๊ะตั้งเครื่องเซ่นไหว้ตรงกับประตูทางเข้าหน้าประตูมีการเขียน
จารึกข้อความภาษาจีนว่า “ฟู ไห่” หมายถึงความสุขและโชคลาภมากมายเหมือนทะเล ประตูมี
ลักษณะเป็นบานไม้เรียบไม่มีอกเสา

ภาพที่ 65 บริเวณประตูทางเข้าภายในตัวเรือน มีอักษรจารึกภาษาจีน

ภาพที่ 66 บน โต๊ะเครื่องเซ่นไหว้บรรพบุรุษ มีรูปตุ๊กตาดินเผาเคลือบจากจีน

ผังพื้นที่ 18 บ้านคุณสมควร สมนวน จากการสำรวจวันที่ 4 ตุลาคม 2546

3.4 บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 ถนนสุขุมวิท ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

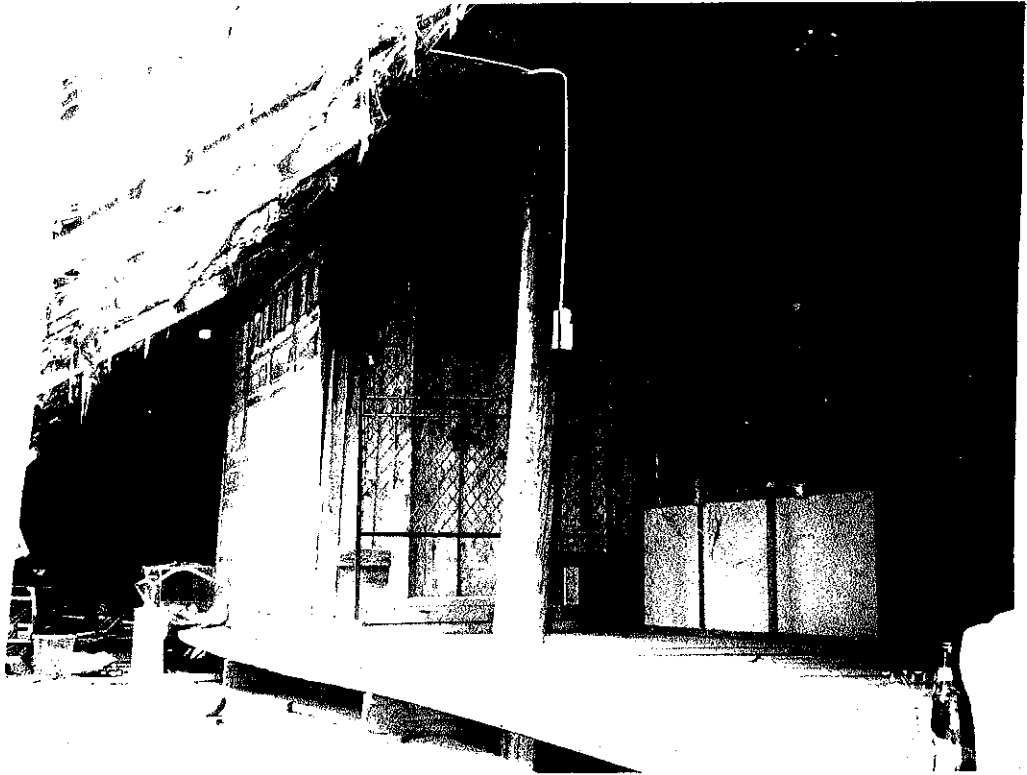
บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองมน เป็นเรือนที่ถ่อถ้างร่วมสมัยกับบ้านคุณสมควร สมนวน และหลังอื่นๆ ที่ได้รื้อถอนออกไป องค์ประกอบของบ้านหลายส่วนยังคงสภาพดี อาทิ โครงสร้างของเรือน ฝาเรือน พื้นเรือน เป็นต้น ทำให้มองเห็นสภาพความเป็นอยู่ของเจ้าบ้านได้เป็นอย่างดี แต่ปัจจุบัน (พ.ศ.2546) บ้านหลังนี้ได้รื้อถอนออกไป เพื่อสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ตามความเจริญของชุมชนหนองมนที่เติบโตขึ้น

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 ริมถนนสุขุมวิท เป็นเรือนท้อถิ่นขนาดเล็ก กว้าง 12 เมตร ยาว 16 เมตร ปลูกสร้างในบริเวณตอนในห่างจากทะเลพอสมควรเช่นเดียวกับ เรือนทำนองเดียวกันในเขตบางปลาสร้อย ในบริเวณนี้พบว่ามียุทธูปแบบเรือนท้อถิ่นในเขตเมือง นิยมปลูกสร้างเรือนแบบใต้ถุนเดี่ยว ยกระดับจากพื้นดินสูงประมาณ 1.50 เมตร ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิด ความมั่นคงในยามที่มีลมแรงหรือมีพายุที่พัดจากทะเลเข้าสู่ฝั่ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับ รูปแบบให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของทำเลที่ปลูกเรือน¹ หลักฐานเหล่านี้พบได้จากเรือนท้อถิ่น บริเวณบ้านหนองมน รวมถึงเรือนบ้านเลขที่ 6 หมู่ 2 หลังนี้ด้วย รูปลักษณะที่โดดเด่นของเรือน คือ เป็นเรือนไม้แบบชั้นเดียว หลังคาจั่วทรงสูง เป็นจั่วแบบลูกฟักหน้าพรหม มีระเบียงยื่นไม่มี ฐาน ใต้ถุนสูงไม่มากราวเมตรเศษ ฝาผนังด้านหน้าและด้านยาวทำเป็นฝาปะกน ส่วนด้านสกัดฝั่ง ทิศตะวันออกทำเป็นฝาไม้กระดานซ้อนเกล็ด (เข้าใจว่ามาซ่อมแซมภายหลัง : ผู้วิจัย) หลังคามุงจาก คลุมตัวเรือนและส่วนของระเบียง บางส่วนของเรือนมีการต่อเติมทำเป็นเรือนครัวเล็ก ๆ ตรงด้าน สกัดฝั่งทิศตะวันตกตั้งแต่ระเบียงไปตามขวางถึงด้านในสุดของด้านสกัดฝั่งทิศตะวันตก ฝาเรือนทำ เป็นไม้กระดานซ้อนเกล็ด ประตูทำเป็นไม้กระดานแผ่นใหญ่ต่อกันปรับหน้าเรียบ หน้าต่างแบบ บานลูกฟักไม้กระดานคูน (เข้าใจว่าทำขึ้นใหม่ : ผู้วิจัย)

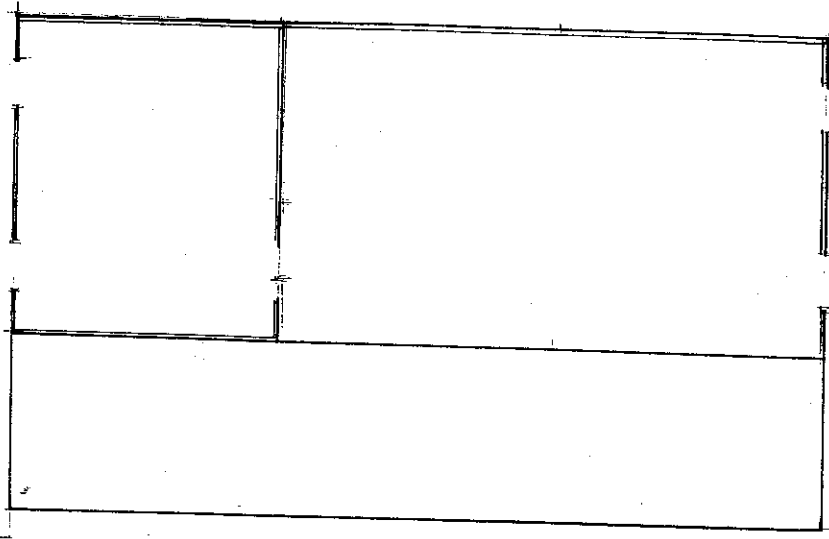
ภาพที่ 67 เรือนท้อถิ่นเลขที่ 6 หมู่ 4 ตำบลบ้านหนองมนเดิม

¹ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์แห่งชาติ. เรือนไทย. 2536. หน้า 165.

ภาพที่ 68 พื้นที่ภายในของบ้านเลขที่ 6 หมู่ 4

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในตัวบ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 เป็นลักษณะแบบห้องถิน มีพื้นที่ว่างแบบอนเนกประสงค์และเปิดโล่ง มีการแบ่งกันเฉพาะส่วน 1 ห้องในฝั่งทิศตะวันตกเพื่อใช้เป็นห้องนอน ส่วนของฝาเรือนด้านประจันห้องทำเป็นฝาสายบัวมีประตูไม้บานเรียบ 2 บาน (ไม่มีอกเลา) เสาบ้านใช้เสาไม้กลมทั้งคันทมาโกสนจนได้ขนาด ไม้พื้นกระเบื้องส่วนหนึ่งมาจากการตัดและชักลากจากป่าในเขตเขาเขียว และ บางพระ ซึ่งเมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ป่าในเมืองชลบุรีศรีราชา มีความสมบูรณ์มากจนกระทั่ง พ.ศ.2440 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชา ชาวบ้านในแถบบ้านหนองมนและใกล้เคียงเมื่อก่อนได้อาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้ส่วนมาก พื้นที่ภายในบ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 มีการปรับปรุงซ่อมแซมมาหลายครั้งมีผลให้ฝาผนังด้านยาวและด้านข้างเปลี่ยนรูปเดิมไป อีกทั้งมีการแบ่งกันพื้นที่ภายในตรงตัวเรือนด้วยแผงกระฉากไม้และตู้บอร์ด เพื่อจะได้มีพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วนเพิ่มขึ้น

ผังพื้นที่ 19 บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 ตำบลแสนสุข จากการสำรวจวันที่ 4 ตุลาคม 2546

3.5 บ้านเลขที่ 38 หมู่ 2 ตำบลหนองข้างคอก อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี

กลุ่มเรือนทอถิ่นของบ้านเลขที่ 38 หมู่ 2 มีรูปแบบที่น่าสนใจ คือ เป็นเรือนของแบบทอถิ่นชั้นเดียวและเรือนทอถิ่นประยุกต์แบบสองชั้นสร้างต่อเชื่อมกัน ซึ่งเรือนทั้งสองต่างสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรือนชั้นเดียวที่สร้างขึ้นก่อน เป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง จากการสัมภาษณ์ทราบว่า ไม้ที่ใช้สร้างเรือนหลังนี้อาศัยจากป่าไม้ในเขตบางพระ ต้องใช้เวลาเดินทางด้วยเกวียนการตัดและขนย้ายไม้ออกมาจากป่าใช้เวลา 3-4 วัน บางครั้งต้องค้างแรมในป่า และเมื่อก่อนบริเวณนี้มี ช้าง

สภาพปัจจุบันของอาคาร ตึกมหาราชเป็นอาคารอิทธิพลตะวันตกแบบเมืองจีน มีลักษณะรูปแบบของอาคารคือ หันตัวอาคารด้านหน้าออกสู่ทะเล มีผังรูปสี่เหลี่ยมและเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น ขนาดกว้าง 17.7 เมตร ยาว 23.25 เมตร หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องซีเมนต์เฉียงลาดมาด้านหน้าเป็นจั่ว ไม่มีชายคายื่นจากผนังโดยรอบ ไม่มีกันสาดบังแดดฝนให้กับหน้าต่าง มีซุ้มโค้งครึ่งวงกลมตรงชั้นล่างส่วนหน้ามข และมีบันไดทางขึ้นตัวตึกแยกเป็น 2 ทางขึ้นสู่

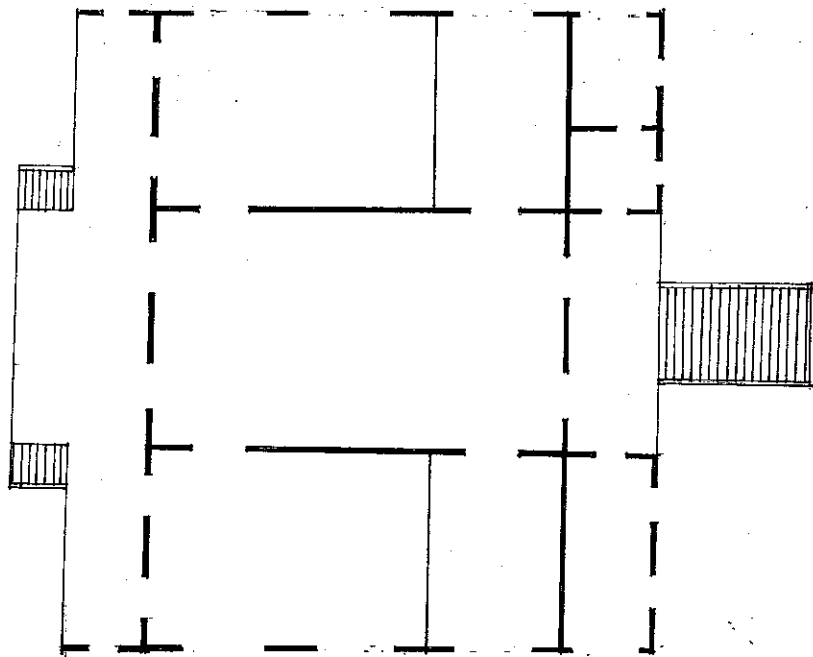

2 ทาง ทั้งจากห้องโถงด้านหลังและห้องเล็ก ๆ ที่อยู่ติดกัน ห้องหลังสุดท้ายด้านซ้ายตัวตึกเป็นห้องน้ำรวมของชั้นล่าง

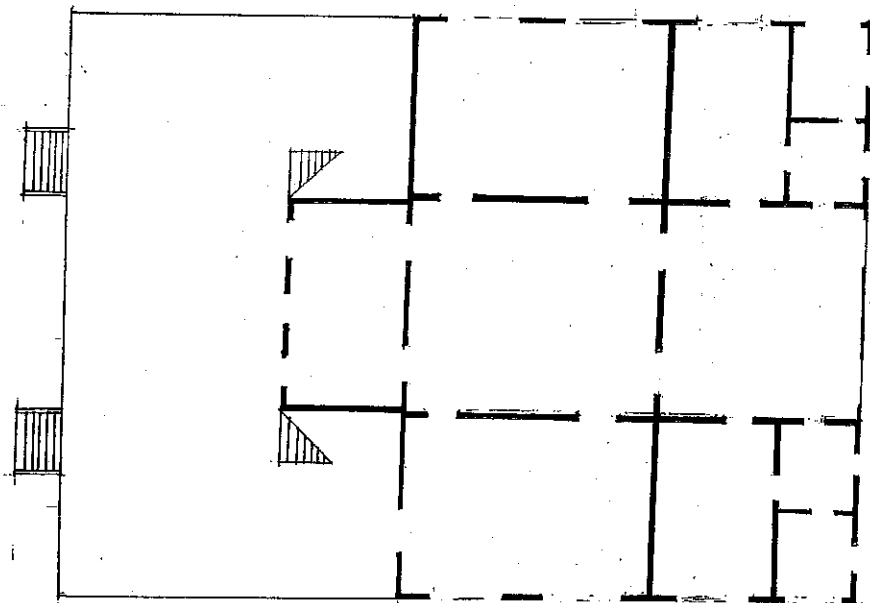
พื้นที่ชั้นบน ตึกมหาราชชั้นบนพื้นที่ภายในอาคารมีจำนวนห้องโถงขนาดใหญ่ 5 ห้อง และเล็ก 1 ห้อง มีห้องโถงกลางขนาดใหญ่ที่สุด ห้องโถงด้านซ้ายและขวาของตึก มีทางเข้าสู่ภายในได้ 2 ทาง คือ จากห้องโถงกลางและจากโถงระเบียงด้านหน้าอาคาร และมีห้องพักด้านขวาและซ้ายตึกด้านหลัง 2 ห้อง และห้องน้ำรวมฝั่งตรงข้ามอีก 1 ห้อง จากการสำรวจและสอบถามทราบว่าห้องชั้นบนของตัวตึกจะให้ผู้ขอใช้พักรวมกันคราวละมาก ๆ โดยเฉพาะผู้มาเป็นหมู่คณะ (ในระหว่าง พ.ศ.2508 – พ.ศ.2539) การใช้พื้นที่ภายในตึกมหาราชในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะไม่แน่นอนเป็นไปตามการขอใช้ของผู้พักอาศัยมากกว่า

ภาพที่ 72 พื้นที่ห้องโถงกลางตึกมหาราชชั้นล่าง

ผังพื้นที่ 21 ชั้นบนและชั้นล่างตึกมหาราช จากการสำรวจเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2546

3.6.2 ตึกราชินี ตึกราชินีสร้างพร้อมกับตึกมหาราช เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวอาคารมีขนาดย่อมกว่าตึกมหาราช ภายนอกตัวอาคารทาสีแดงทั้งหลัง

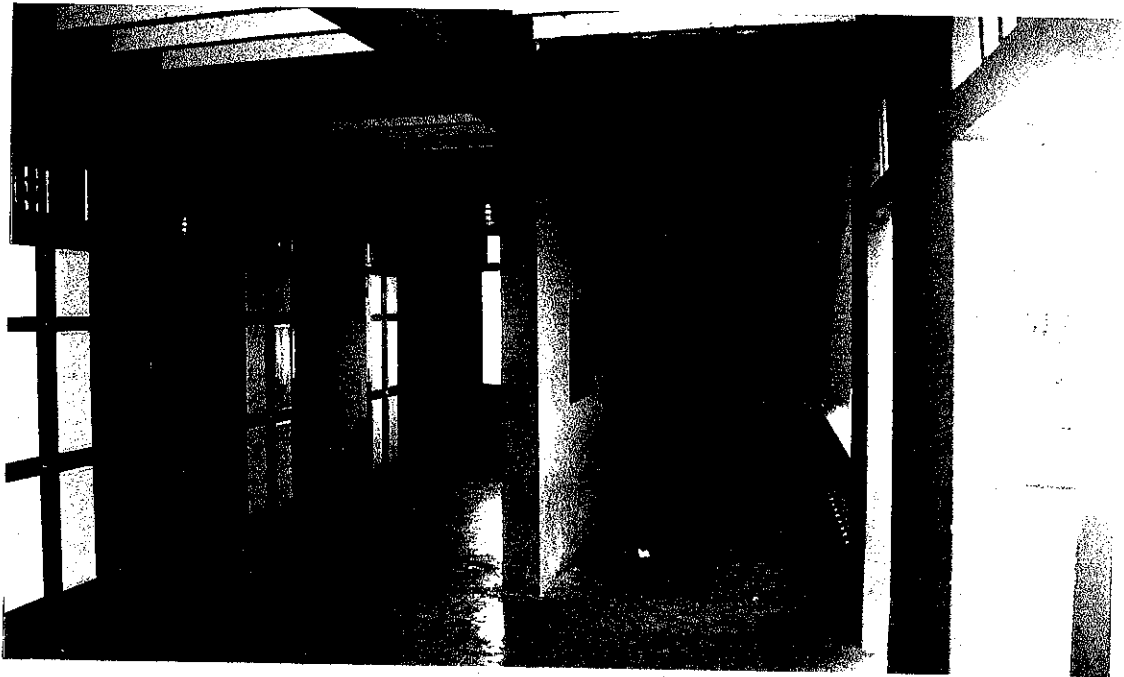
สภาพปัจจุบันของอาคาร ตึกราชินีเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น มีผังรูปสี่เหลี่ยม ส่วนที่เป็นระเบียบชั้นล่างติดกับพื้นดิน รองรับส่วนหน้าของอาคารที่สัมพันธ์กับพื้นที่เอียงลาดแบบอย่างหรือกระบวนแบบของอาคารเป็นอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแบบเมืองขึ้นเช่นเดียวกับตึกมหาราช หลังคาทรงปั้นหยา ยกจั่ว มุงกระเบื้องซีเมนต์ (ชายคาไม่ยื่นออกมาจากผนังมาก) ไม่มีกันสาด ส่วนหน้าของอาคารหันหน้าออกทะเล มีมุขยื่นออกมาทั้งชั้นล่างและชั้นบน มีบันไดทางขึ้นสู่ตัวอาคารด้านหน้า 2 ทาง มีทางบันไดและลูกกรงแบบลูกมะหวดป็นปูน ระดับบันไดช่วงแรกสูงราว 80 เซนติเมตรจากพื้นดินและมีชานพัก บันไดทางขึ้นด้านหลังมี 1 ทาง ตรงสู่ตัวอาคารด้านบนโครงสร้างแบบเดียวกับบันไดด้านหน้า ประตูตัวอาคารส่วนอื่น ๆ ทำเป็นแบบบานลูกฟักไม้กระดานคั่นแบ่งเป็น 3 ช่อง เหนือกรอบประตูมีช่องลมตีด้วยไม้แนวตั้ง บานประตูทาสีขาว ตัดขอบสีเขียวเข้ม หน้าต่างแบบบานลูกฟักเช่นเดียวกัน เหนือขอบหน้าต่างเป็นกระจกรอบไม้จำนวน 4 ช่อง

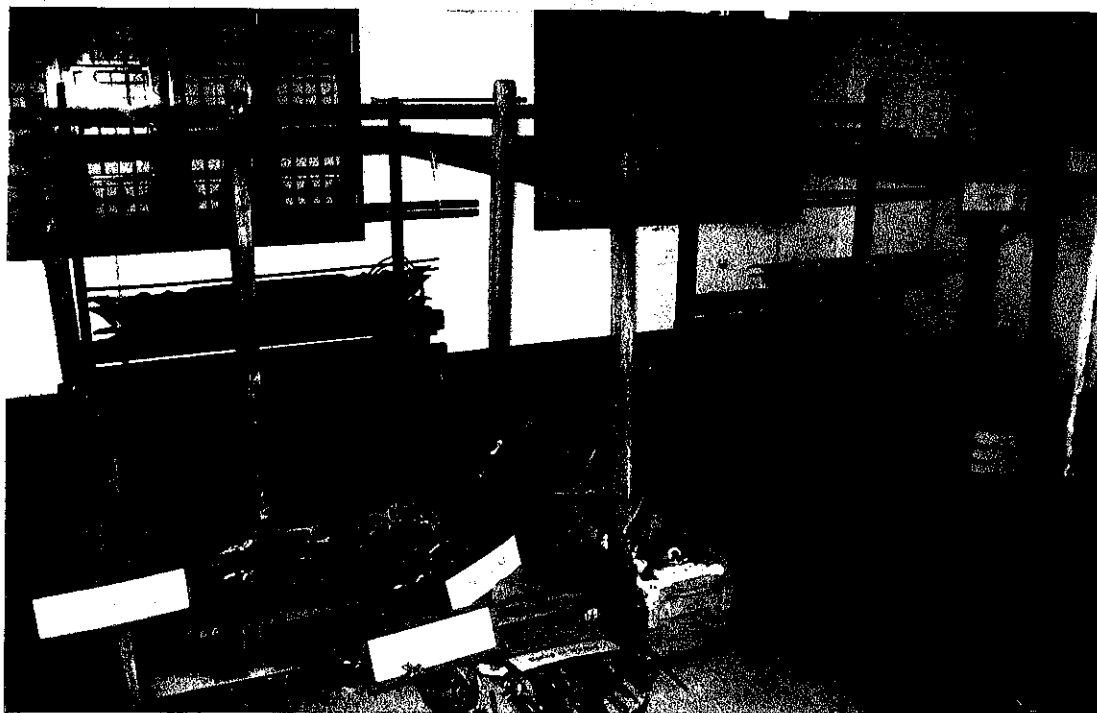
ภาพที่ 73 ตึกราชินีมองจากด้านข้างของอาคาร

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ตึกราชินีพื้นที่ภายในทั่วไป จากการสำรวจพบว่า
พื้นที่ชั้นล่าง ลักษณะพื้นที่ภายในชั้นล่างตึกราชินีตอนหน้าเปิดโล่งต่อเนื่องกับพื้นที่ยก
ระดับด้านหน้าเข้าไปยังพื้นที่ได้มุขชั้นล่าง พื้นทำด้วยปูน ภายในตัวตึกมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น
5 ห้อง มีห้องโถงกลางต่อเนื่องกับห้องพัก 2 ด้าน และมีประตูทางเชื่อมเข้าสู่ห้องพักตรงพื้นที่ได้
มุขชั้นล่าง และ บริเวณโถงกลางด้านละ 2 ช่อง ด้านหลังอาคารฝั่งซ้ายมีห้องน้ำ 1 ห้อง ตรงข้าม
มีห้องเล็ก 1 ห้อง ความต่อเนื่องของพื้นที่ตึกราชินีมีมากกว่าตึกมหาสาร (ชั้นล่าง)

พื้นที่ชั้นบน ลักษณะพื้นที่ภายในชั้นบนตึกราชินี ตอนหน้ามุขมีระเบียงโถง มีบันไดขึ้น
สู่ชั้นบนตัวตึก 2 ทาง มีห้องจำนวน 5 ห้อง มีประตูติดต่อกันแบบเดียวกับชั้นล่าง พื้นตึก
ทำด้วยไม้ มีฝ้าเพดาน ด้านหลังมีบันไดทางขึ้นสู่ระเบียงกลางด้านบน ปัจจุบันมีการตั้งชื่อห้อง
ต่าง ๆ ของอาคารหลังนี้

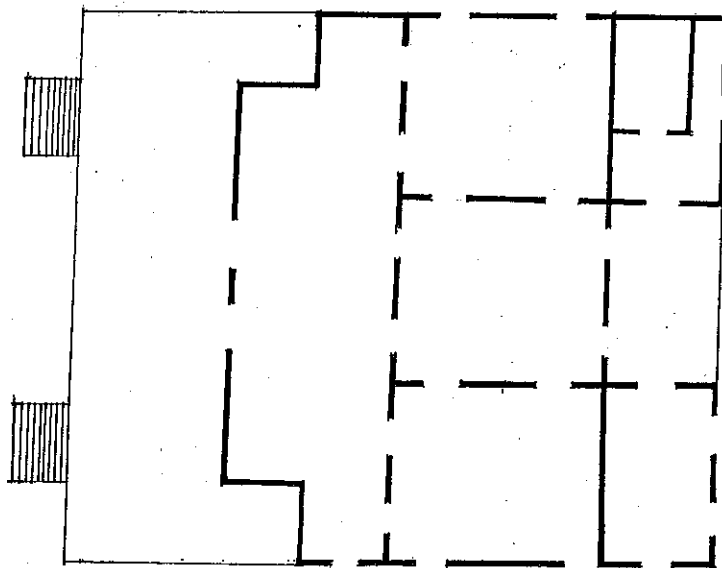
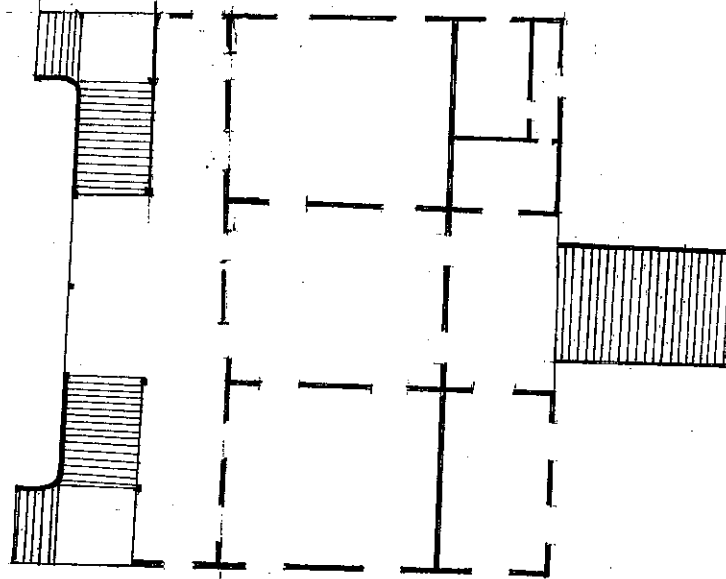
ภาพที่ 74 พื้นที่ภายในตึกราชินีตรงโถงได้มุขชั้นล่าง

ภาพที่ 75 ลักษณะพื้นที่ภายในชั้นล่าง

ภาพที่ 76 ลักษณะพื้นที่ภายในชั้นบน

ผังพื้นที่ 22 ตึกราชินีชั้นล่างและชั้นบน จากการสำรวจวันที่ 19 ตุลาคม 2546.

4. เขตที่ตั้งอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

4.1 บ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ชายทะเลภาคตะวันออกเป็นบริเวณที่มีเรือพาณิชย์ต่างชาติไปมาค้าขาย และจอดพักขนถ่ายสินค้าอยู่เป็นประจำ มีผลให้ชุมชนตั้งแต่ชลบุรี บางพระ และบางละมุง เป็นย่านที่มีความคับคั่งของผู้คนและที่อยู่อาศัยมากกว่าบริเวณอื่น ๆ อีกทั้งในปี พ.ศ. 2445 พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) ทรงได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งกรมทหารอย่างถาวรขึ้นที่บางพระ โดยรวมพลหมู่ทหารจากชลบุรี และบางพระเข้าเป็นพวกเดียวกัน ต่อมาจึงไปรวมบุตรหมู่จากระยองไปจนถึงตราดมาไว้ที่กรมทหารเรือบางพระด้วย¹ สถานการณ์ข้างต้นเป็นปัจจัยให้ชุมชนในบริเวณบางพระมีผู้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้ามากขึ้น มีบ้านเรือนและร้านค้าเกิดขึ้นอย่างหนาตาซึ่งบ้านเรือนมีทั้งเรือนทรงไทยแบบภาคกลาง เรือนทรงไทยแบบท้องถิ่น เรือนห้องแถวแบบจีน เป็นต้น ปัจจุบันจากการสำรวจสิ่งปลูกสร้างในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในบริเวณบางพระมีน้อยมาก เหลืออยู่ก็แต่กลุ่มอาคารที่โรงพยาบาลสมเด็จพระศรีราชา ได้แก่ เรือนพักคนไข้ในทะเลและตึกอำนวยการ บ้านเรือนที่สำรวจพบมีอายุร่วมสมัยกับกลุ่มอาคารและหรือเรือนในโรงพยาบาลสมเด็จพระศรีราชา ก็คือ บ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 ตำบลบางพระ โดยลักษณะและสภาพของเรือนมีสภาพสมบูรณ์มาก และมีลักษณะโดดเด่นแปลกตาพอสมควร

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 เป็นเรือนแบบร้านค้าสร้างด้วยไม้แบบชั้นเดียว ขนาดกว้าง 4.75 เมตร ยาว 9 เมตร ยกพื้นสูงราว 2 เมตร (บริเวณนี้เป็นพื้นที่ชายทะเลมีระดับพื้นสูง ๆ ต่ำ ๆ : ผู้วิจัย) หลังคาทรงจั่วยกสูง มีการตีเกล็ดไม้ หลังคามุงสังกะสี (เดิมเป็นจาก) ตอนหน้าเรือนทำเป็นประตูแบบบานเฟี้ยมโดยตลอดด้านยาว บานประตูแต่ละบานทำเป็นบานลูกฟักไม้กระดานคูนและตีเกล็ดไม้ผสมกัน มีอยู่ 2 บานแกะสลักลุลายโปร่งเป็นรูปหงส์เกาะบนกิ่งไม้ตอนบน และแกะสลักเป็นรูปแจกันแบบนูนต่ำตอนล่าง วิธีการแบบลายกระบวนจีน ตรงหน้าเรือนยกระดับจากพื้นถนนราว 50 เซนติเมตร เสมอกับระดับพื้นเรือน ด้านสกัดตีไม้กระดานแบบซ้อนเกล็ดไปตามยาว มีหน้าต่างด้านละ 2 บาน เป็นแบบบานไม้กระดานเรียบ กรอบหน้าต่างทำเป็นกรอบเข็ดหน้าเดินคิ้วเส้นขอบอย่างชัดเจน ด้านยาวที่เหลือของตัวเรือนตีเป็นไม้ฝาแบบ

¹ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี. 2542. หน้า 75.

ซ็อนเกิ้ลัด ตอนล่างทำเป็นหน้าต่างเลื่อนไปตามแนวยาวเกือบตลอด (เข้าใจว่ามาปรับปรุงใน
ภายหลัง : ผู้วิจัย) ด้านหลังเรือนมีบันไดทางขึ้นสู่ตัวเรือนใช้การก่ออิฐถือปูน (เดิมเป็นไม้) ด้าน
สกัดฝั่งทิศตะวันตกตามระดับพื้นดิน ได้ตัวเรือนมีการก่ออิฐถือปูนและใช้อิฐบล็อกกลายโปร่งก่อ
ประกอบเป็นช่อง ๆ และใช้ตัวเรือนเป็นที่เก็บของ

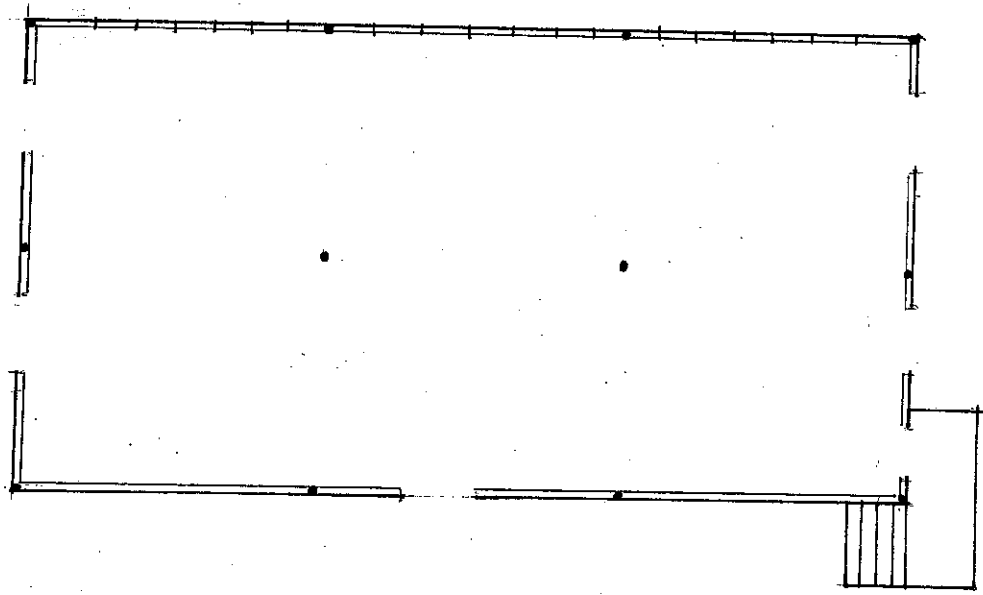
ภาพที่ 77 บ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา

ภาพที่ 78 ลวดลายแกะสลักบนบานประตูแบบกระบวนจีน

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในบ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 มีลักษณะเปิดโล่งยาวถึงกันโดยตลอด พื้นเรือนทำด้วยไม้กระดาน ภายในตัวเรือนอาศัยตู้กระจกเป็นตัวแบ่งกันพื้นที่ใช้สอยบางส่วนเพื่อความเป็นสัดส่วนของผู้อยู่อาศัยรุ่นปัจจุบันนอกจากนั้น พื้นที่ตอนหน้าเรือนยังเคยใช้เป็นร้านค้าประกอบธุรกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ อีกด้วย

ผังพื้นที่ 23 บ้านเลขที่ 131 หมู่ 1 ตำบลบางพระ จากการสำรวจวันที่ 26 ตุลาคม 2546

4.2 อุโบสถหลังเก่าวัดแหลมฉบัง ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

วัดแหลมฉบังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ร.ศ.111 (พ.ศ.2435) ขึ้นอยู่กับแขวงเมืองบางละมุง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาตั้งแต่วันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ.111 ชุมชนที่ตั้งของวัดแหลมฉบังเป็นเขตติดต่อกับชายฝั่งทะเล ห่างกันราว 8 กิโลเมตร ในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบริเวณวัดแหลมฉบังและใกล้เคียงเป็นชุมชนมีผู้คนอยู่อาศัยมาก ผู้คนประกอบอาชีพหาปลา ทำการเกษตร และหาของป่า จากการสำรวจพื้นที่ไม่พบหลักฐานสิ่งปลูกสร้างในช่วงการปกครองแบบเทศาภิบาลในบริเวณนี้ พบแต่อุโบสถหลังเก่าของวัดแหลมฉบังที่มีสภาพสมบูรณ์และมีการระบุช่วงเวลาการก่อสร้างในปี พ.ศ. 2449 บนผนังในอุโบสถหลังเก่าอย่างชัดเจน

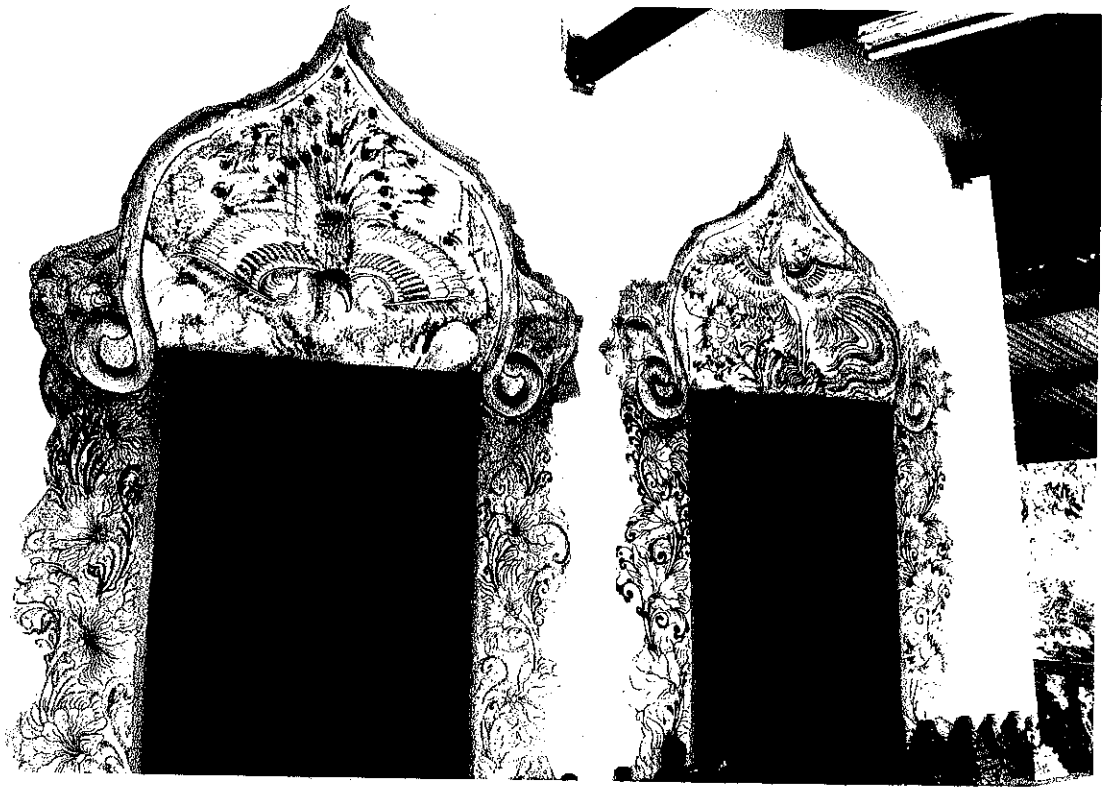
สภาพปัจจุบันของอาคาร อุโบสถหลังเก่าวัดแหลมฉบัง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีขนาดกว้าง 9.80 เมตร ยาว 16 เมตร มีระเบียงเป็นลูกกรงแบบลูกมะหวด 4 ด้าน หน้าบันด้านทิศตะวันออกมีการปั้นปูนเป็นรูปนกหงส์ และดอกไม้ (เช่นเดียวกับอุโบสถเก่าวัดตาลล้อมและวัดคู่มมหาชัยชุมพล จังหวัดระยอง) มีหลังคาแบบเรียบ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาและกระเบื้องเคลือบ ส่วนของชายคาหลังคามุงด้วยกระเบื้องลอน (มาปรับปรุงในภายหลัง) พระอุโบสถหันไปทางทิศตะวันออก บริเวณโถงระเบียงตอนหน้าอุโบสถมีการกั้นเป็นคูหาเล็ก ๆ ตามแนวประตูทั้งสองช่อง ทางเข้าคูหาสองด้านทำเป็นฐานตั้งรูปปั้นสิงโตสองตัวและมีการตกแต่งสีในส่วนต่าง ๆ (ปัจจุบันเหลือร่องรอยเพียงบางส่วน) ใบสีมาทำด้วยหิน (ปัจจุบันตั้งไว้หน้าโบสถ์หลังใหม่) ฐานตั้งสีมาทำด้วยไม้ยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นได้

ประตู่ทางเข้าอุโบสถหลังเก่าด้านหน้าฝั่งทิศตะวันออก มีจิตรกรรมสีเขียนเป็นรูปชู้มประตู่ ด้านข้างเขียนเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาสีออกน้ำตาล มีความเป็นธรรมชาติ ดูอ่อนหวานนุ่มนวล โดยเฉพาะประตู่ด้านซ้ายกลวิธีการเขียนและสียังอยู่ในสภาพเดิม ตอนบนของชู้มทั้งสองทำเป็นชู้มโค้งแหลม มีรูปนกหงส์กำลังบินร่อนลง แบบเดียวกับหน้าบันโบสถ์ (ประตู่ซ้าย) และนกหงส์ยืนสยายปีกทั้งสองท่ามกลางดอกไม้ใบไม้ (ประตู่ขวา) และด้านข้างชู้มเขียนเป็นรูปผีเสื้อ รูปเขียนมีลักษณะแบบกระบวนจีน

จิตรกรรมของชู้มประตู่ทางเข้าด้านหลังอุโบสถฝั่งทิศตะวันตก ลวดลายด้านข้างประตู่ทั้งสองมีการบูรณะใหม่ ลวดลายมีรูปลักษณะแปลกตามาก คล้ายการประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ตอนบนภายในชู้มโค้งแหลมของประตู่ทั้งสอง เขียนเป็นรูปดอกไม้และใบไม้บนพื้นสีทึบเข้ม (ยังคงสภาพเดิม) นอกจากนี้บริเวณเหนือบานหน้าต่างช่องการเขียนเป็นรูปชู้มเช่นเดียวกัน

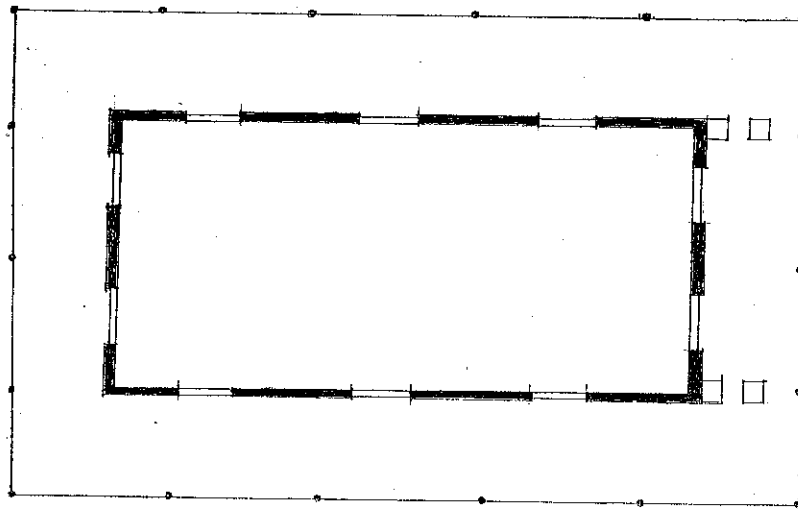

ภาพที่ 79 ด้านหน้าอุโบสถหลังเก่าวัดแหลมฉบังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 80 ด้านหน้าฝั่งทิศตะวันออกของประตูอุโบสถวัดแหลมฉบัง เขียนเป็นรูปชุ่ม มีลักษณะ ลวดลายแบบกระบวนจีน

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในอุโบสถหลังเก่าวัดแหลมฉบัง เป็นอาคารเรียบๆ ไม่มีการตกแต่งอะไรเป็นพิเศษ มีพระประธานตั้งอยู่คอนหลังหันพระพักตร์ไปยังทิศตะวันออก พื้นปูกระเบื้องเป็นลวดลายเรขาคณิตที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผนังด้านซ้ายพระประธานมีจารึกปี พ.ศ.2449 ที่สร้างพระอุโบสถหลังนี้

ผังพื้นที่ 24 อุโบสถหลังเก่าวัดแหลมฉบัง จากการสำรวจวันที่ 26 ตุลาคม 2546

5. เขตที่ตั้งอำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี

“**พระจุฬาราชราชฐาน**” ตำบลท่าเทววงษ์ อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี เป็นพระราชวังเดิมตั้งอยู่บนเกาะสีชัง ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลกรุงเทพฯ มากนัก ในประวัติศาสตร์ก่อนหน้านี้ไม่ปรากฏว่ามีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเคยเสด็จประพาสมาก่อน จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีเรือ “สยามอรสมุพล” เป็นเรือกลไฟส่วนพระองค์เป็นลำแรก จึงได้เสด็จประพาสเกาะนี้ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาสเป็นที่พักในระยะเวลาเสด็จพระราชดำเนินหัวเมืองฝั่งตะวันออก เมื่อการค้าขายกับนานาประเทศเจริญขึ้น เกาะสีชังจึงได้กลายเป็นเมืองท่าเรือมีชาวต่างประเทศไปมามากขึ้น ในปี พ.ศ.2435 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึก 3 หลัง บริเวณแหลมวัง และได้ลงมาบริเวณชายหาดโดยพระราชทานให้เป็นสถานที่สำหรับผู้ป่วยใช้รักษาตัว คือ ตึกวัฒนา ตึกฟ่องศรี และตึกอภิรมย์ อาคารตึกพักอาศัย 3 หลังข้างต้น มีประวัติความเป็นมาในการสร้างดังปรากฏในประกาศราชปรารภด้วยเกาะสีชังว่า

“ครั้นเมื่อถึงสมัยการเฉลิมพระชนมพรรษาปีนั้น (จุลศักราช 1250 ตรงกับ ร.ศ.107 (พ.ศ.2431) ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ข้างที่ออกมา เหมาให้ช่างก่อตึกสามหลังเป็นอาโศกสถานสำหรับผู้ป่วยใช้ได้ไปมาอาโศกนุรักษาทัว เมื่อรัตนโกสินทร์ศก 108 (พ.ศ.2432) การอาโศกสถานแล้วเสร็จได้เสด็จพระราชดำเนินมา มีการสวดมนต์เลี้ยงฉลองอาโศกสถาน พระราชทานชื่อเรือซึ่งตั้งอยู่ริมหาดทรายว่า ตึกวัฒนา ตึกกลมว่าตึกฟ่องศรี ตึกยาวชื่อ ตึกอภิรมย์ ด้วยเหตุว่าสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี พระอรรคชายาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ได้ทรงบริจาคทรัพย์จัดซื้อเครื่องตกแต่งสำหรับตึกนั้น ๆ ทั้งสามหลัง* พร้อมกันนี้ได้มีประกาศเปิดอาโศกสถานทีเกาะสีชัง ในราชกิจจานุเบกษาความว่า

มีพระบรมราชโองการ นามพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ให้ประกาศแก่มหานชนชาวสยามแลชาวต่างประเทศ ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงสยามให้ทราบทั่วกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาโศกสถานขึ้นไว้ ณ ตำบลเกาะสีชังเป็นตึกสามหลัง หลังหนึ่งเป็นสี่เหลี่ยมสองชั้น มีสี่ห้อง และเฉลียงนำทั้งสองชั้น หลังหนึ่งเป็นตึกกลมมีสามห้อง เฉลียงรอบ หลังหนึ่งเป็นตึกยาวมี 5 ห้อง เฉลียงหน้าหลัง แลมีครัวไฟแลห้องน้ำ

* ประกาศพระราชปรารภด้วยเกาะสีชัง ซึ่งบรรจุในการก่อพระฤกษ์รากพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ พระจุฬาราชราชฐาน เอกสารลายมือเขียนเลขที่ 35 เล่ม 2 เรื่องการก่อสร้างทีเกาะสีชัง ร.ศ. 111 - 113

พร้อม ตึกทั้งสามหลังนี้ได้ทรงบริจาคทรัพย์เป็นส่วนพระคลังข้างที่ที่พระราชทานให้สร้างขึ้นไว้ เพื่อจะให้เป็นที่อาศรัยแก่มหาดชนทั้งปวง อนึ่งผู้จะมาพักอาศรัยในอาศรัยสถานที่ต้องประพฤติ ตามข้อบังคับซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งไว้มี 7 ข้อ* เข้าใจว่าในระหว่าง ร.ศ.109 (พ.ศ.2433) ถึง ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) ในเวลาเสด็จพระราชดำเนินประทับที่เกาะสีชัง จะไม่อนุญาต ให้ราษฎรเข้าพักอาศัยอยู่ในบริเวณพระราชฐาน และใช้เป็นที่ประทับเมื่อพระที่นั่งและตำหนัก ต่าง ๆ ยังอยู่ในระหว่างก่อสร้าง ดังจะทราบได้จากหนังสือจรรยาที่ประทับเพื่อจะการรับเสด็จครั้ง หนึ่ง ใน ร.ศ.110 (พ.ศ.2434) ดังนี้

“.....ที่ประทับพระนางเจ้าพระวรราชเทวี แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอสามพระองค์ที่ทรง ประชวรด้วย แลเจ้าจอม 4 คน เจ้านาย 2-3 องค์ข้าไทยรวมอยู่ในนั้นเป็นที่ประทับส่วนหนึ่ง จะ เป็นที่เรือนวัฒนาเฮาส์อย่างไร ก็ควร.....ที่ประทับสมเด็จพระนางเจ้า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช แลพระองค์โสม และข้าไทยรวมส่วนหนึ่ง จะแบ่งแผนกในวัฒนาเฮาส์นั้นก็เห็นจะพอ....ที่ประทับ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแดนที่ ให้ตั้งในที่ใกล้ที่ประทับพระนางเจ้าพระวรราชเทวี เพื่อจะได้เสด็จ ทอดพระเนตรพระอาการโดยง่าย.. ให้มีแดนที่อุปปราเป็นที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอแลพระเจ้าลูกยาเธอ ประทับเล่นด้วยหลังหนึ่ง...เรือนบนเขาสองหลัง (คือ ตึกวัฒนา และตึกม่วงศรี) เป็นที่เจ้านาย ข้าราชการพัก.... ให้มีห้องพระโรงเป็นแดนที่ ภาโรงก็ตามสำหรับเสด็จออก ข้าราชการเฝ้าพร้อม ๆ กัน..... ที่พักผ่อนแลมหาดเล็กอยู่ที่ใกล้ ๆ ฤๅติดกับห้องพระโรง.....*

5.1 **ตึกม่วงศรี** ตึกม่วงศรีเป็นอาคารแบบทรงกระโจมหอคอยที่สร้างขึ้นในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อดีตของอาคารหลังนี้เคยเป็นที่ประทับของเจ้านายชั้นสูง และเจ้าจอมมาแล้วเมื่อคราวเสด็จประพาสมาพักผ่อนหรือพักรักษาด้วยยามเจ็บป่วย

สภาพปัจจุบันของอาคาร ตึกม่วงเป็นอาคารตึกชั้นเดียว เส้นผ่านศูนย์กลาง 13.00 เมตร สูง 10 เมตร รูปทรงกลม ระเบียงโดยรอบกว้าง 20.00 เมตร ทาสีขาว ตัวอาคารและส่วนฐาน ก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูงประมาณ 0.90 เมตร ใต้ฐานเทคอนกรีตปิดเป็นแนวเอียงโดยรอบ มีบันได ทางขึ้น 3 ทาง แม่บันไดไม้ 4 ชั้น มีระเบียงโดยรอบกว้าง 2 เมตร พร้อมลูกกรงไม้แบบลวดลาย เรขาคณิต เสาร์รับชายคาก่ออิฐ ผนังเป็นกำแพงหนา 0.30 เมตร มีประตูทั้งหมด 9 ประตู แบบ บานลูกฟักแบ่งเปิดเป็นตอนบนและตอนล่างได้ ตอนบนทำเป็นบานเกล็ดไม้ ตอนล่างทำเป็นช่อง

* คูราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 6 หน้า 130-134

* เอกสารลายมือเขียน สำเนาหนังสือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระสมเด็จอมรพันธ์ เรื่องการก่อสร้างที่เกาะสีชัง ร.ศ.111-113

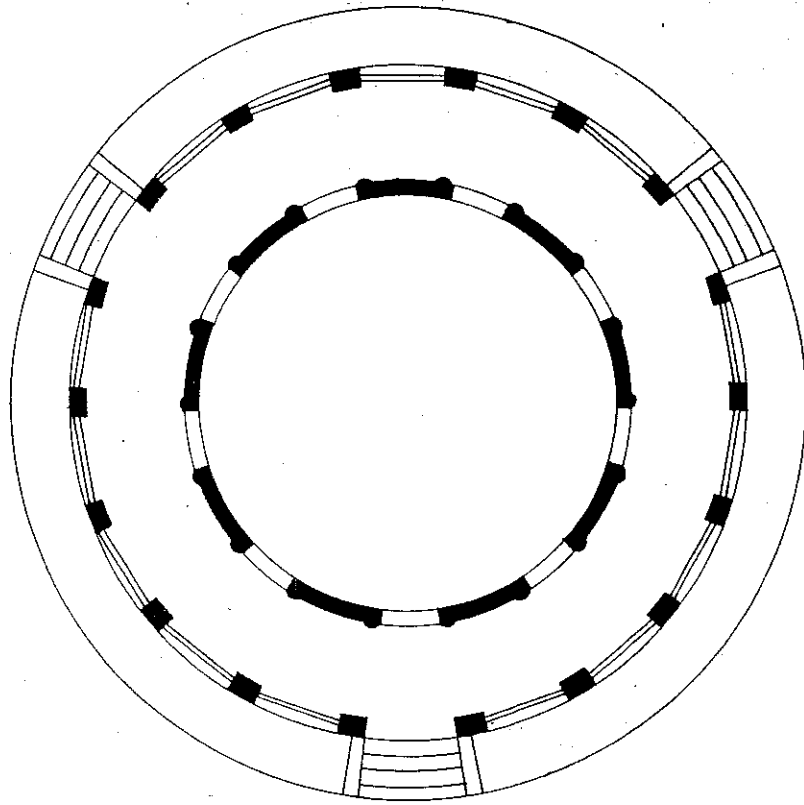
ลูกพีคไม้กระดานคูน เนื้อขอบประตูมีการเจาะช่องลมแบบลายข้าวหลามตัด สำหรับระบายอากาศ
วัสดุในการก่อสร้างประกอบด้วยอิฐมอญ ปูน ไม้ และสังกะสี

ตึกพ้องศรีมีรูปทรง โครงสร้างแบบเดียวกับอาคารตอนล่างด้านหน้าภูเขาทองที่วัดสระเกศ
กรุงเทพฯ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะอาคารขนาด
กะทัดรัด มีความเรียบง่าย และมีการตกแต่งอาคารน้อย ตัวโครงสร้างอาคารมีผังการออกแบบรูป
ทรงกลม มีต้นเสาเรียงรายรองรับ โครงสร้างหลังคาที่เอียงสอบรับไปสู่ระดับยกชั้นของโครงสร้าง
หลังคาโดมส่วนยอดตอนบนซึ่งวนเป็นแนวรับไปกับหลังคากลมใหญ่ตอนล่าง

ภาพที่ 81 ตึกพ้องศรี

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป ตึกพ้องศรีพื้นที่ภายในจากรูปผังเป็น โฉงรูปกลม เพดานไม้ทำ
ช่องระบายอากาศ กึ่งกลางเป็นรูปกลีบดอกไม้ และวางแนวไม้เป็นวงแหวน โดยรอบอย่างสวยงาม
มีประตูทางเข้าภายในตัวอาคาร 9 ประตู พื้นอาคารเป็นไม้

ผังพื้นที่ 25 ตึกพ่องศรี จากการสำรวจวันที่ 30 สิงหาคม 2546

5.2 ตึกวัดมหา ตึกวัดมหาหันหน้าตัวอาคารออกทะเลห่างจากชายหาดราว 30 เมตร สร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับตึกพ่องศรีและตึกอภิรมย์ในอดีตเข้าใจว่าเคยเป็นที่ประทับพระนางเจ้าพระวรราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอสามพระองค์ที่ทรงประสูติในขณะนั้น

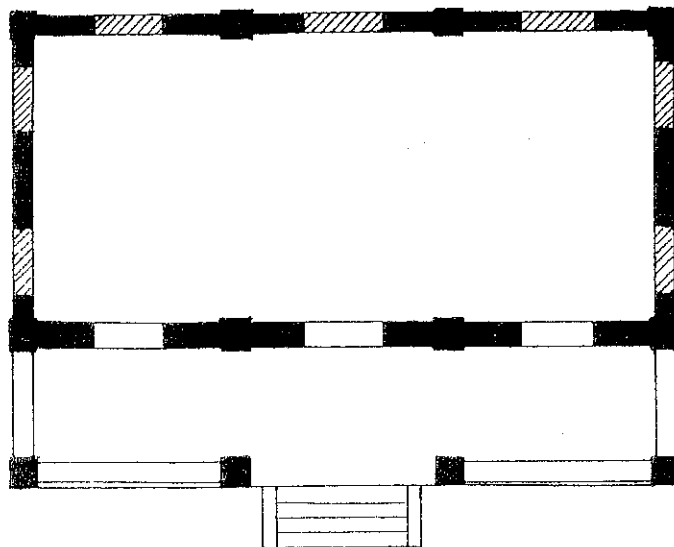
สภาพปัจจุบันของอาคาร ตึกวัดมหาเป็นอาคาร 2 ชั้น รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 11 เมตร หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องเคลือบดำ (เดิม) รูปแบบอาคารรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมทางตะวันตกขณะเป็นที่นิยมกันในสมัยนั้น เช่นเดียวกับตึกพ่องศรี ด้านหน้ามีระเบียงตลอดความยาวของอาคาร มีลูกกรงแบบลวดลายเรขาคณิต มีลักษณะเรียบง่าย ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน ความหนาของกำแพง 0.30 เมตร ด้านหน้าอาคารหันสู่ทะเล บันไดทางขึ้นอยู่ตรงกลางอาคาร ด้านหน้า ชั้นล่างด้านหน้ามีเสา 4 ต้นรับกับด้านบน แต่เสาด้านล่างก่ออิฐถือปูนฉาบผิวเรียบ ชั้นบนเป็นเสาไม้ธรรมชาติ ประตูทางเข้าชั้นล่างมี 3 ประตู ชั้นบนมี 3 ประตู มีแนวตรงกัน ด้านสกัดหัวท้ายมีหน้าต่างชั้นบนและชั้นล่างด้านละ 2 บาน มีแนวตรงกัน ประตูชั้นล่างด้านหน้าตรงกลางทำเป็นประตูโค้ง เหนือขอบประตู เจาะเป็นช่องลมไม้แบบเส้นรัศมีและเส้นโค้งประกอปกัน หน้าต่างด้านสกัดชั้นล่างทำเป็นบานแบบลูกฟัก ชั้นบนทำเป็นบานเกล็ดไม้ทั้งตอนบนและล่าง

ภาพที่ 82 ตึกวัฒนา

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในตึกวัฒนาชั้นล่าง เป็นห้องโถงใหญ่ ขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 7 เมตร 1 ห้อง ห้องใต้บันได 1 ห้อง และห้องเล็กข้างบันได 1 ห้อง ขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 3.50 เมตร สำหรับชั้นบนแบบผังเหมือนชั้นล่าง ส่วนของเพดานมีการตีฝ้าเป็นแผ่นไม้กระดานตามแนวยาว บันไดขึ้นชั้นบนโครงสร้างเป็นไม้ทั้งหมด มีราวบันไดและลูกกรงตีตามแนวตั้ง

ผังพื้นที่ 26 ตึกวัฒนา จากการสำรวจวันที่ 30 สิงหาคม 2546

5.3 ตึกอภิรมย์ ตึกอภิรมย์ เป็นตึกที่พักรับรองขึ้นบริเวณตอนบนเชิงเขาหันหน้าอาคาร
สู่ทะเลเช่นเดียวกัน ถัดออกมาด้านข้างของตึกห้องศรี มีลานโล่งและสวนคั่นกลาง มีรูปลักษณะ
อาคารต่างไปจากตึกวัฒนาคือ มีเรือนครัวและห้องน้ำตั้งอยู่ด้านหลังยาวคู่ขนานกัน

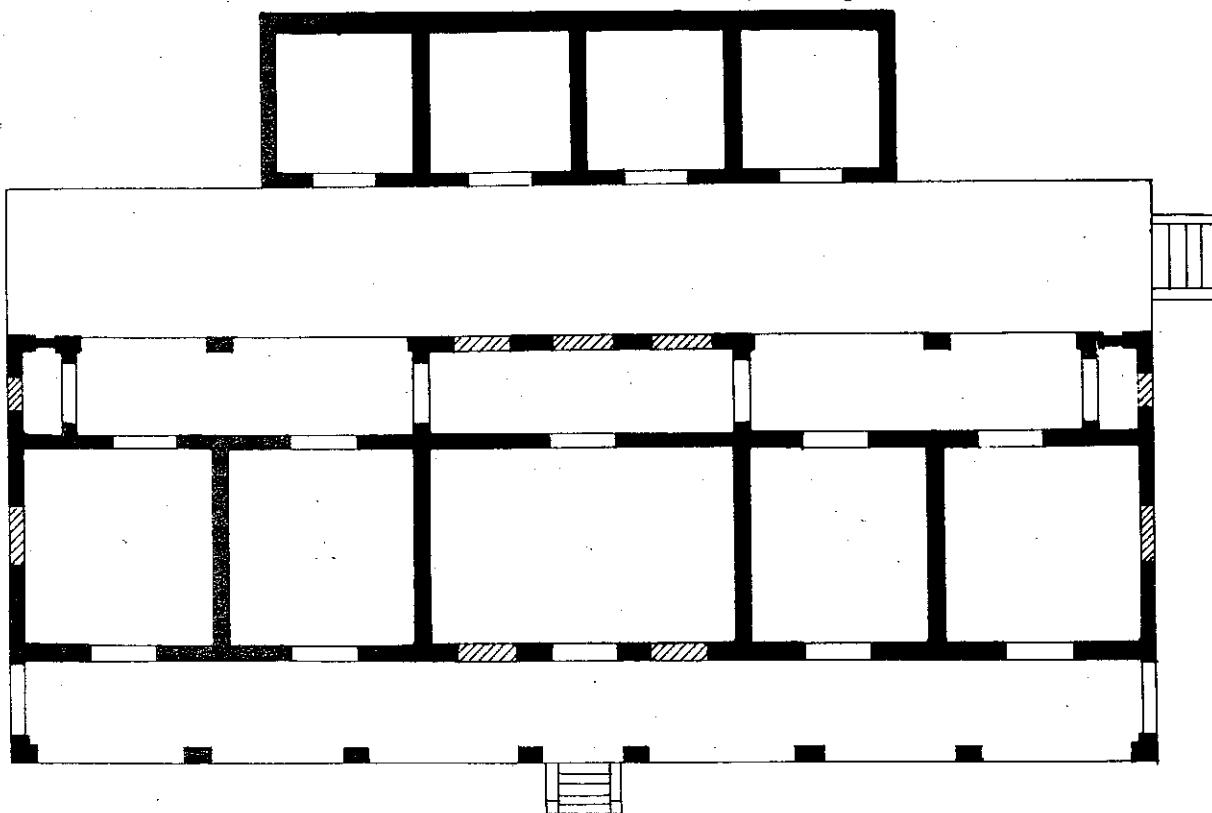
สภาพปัจจุบันของอาคาร ตึกอภิรมย์เป็นอาคารแบบชั้นเดียว ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว
พร้อมเรือนครัวและห้องน้ำตั้งอยู่ด้านหลัง ตึกอภิรมย์หันหน้าออกสู่ทะเลทางทิศตะวันออก หลังคา
ทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องเคลือบเตา ตัวอาคาร 2 หลังที่ขนานกันถูกเชื่อมกลางด้วยลานซีเมนต์
เรือนใหญ่มีขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 22.50 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร ก่ออิฐถือปูนปิด
ส่วนใต้ถุน มีเสาใหญ่เรียงกันด้านหน้า 8 ต้น รับแนวระเบียงกว้าง 2 เมตร พร้อมลูกกรงไม้กันตก
แบบลวดเรขาคณิต ด้านหน้าตึกมีบันไดทางขึ้น 1 ทาง แบบก่ออิฐถือปูน ชั้นบันไดทำด้วยหิน
ประติมากรรมเป็นบานลูกฟักไม้กระดานคูน เหนือประตูตอนบนทำเป็นช่องไม้ฉลุแบบลายข้าวหลามตัด
ซ้ำ ๆ กัน วัสดุที่ใช้ในการสร้างตึกอภิรมย์ ประกอบด้วย อิฐ ปูน หิน ไม้ กระเบื้อง

ภาพที่ 83 ตึกอภิรมย์

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในตึกอภิรมย์แบ่งเป็นห้องใหญ่กลางอาคาร 1 ห้อง
ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 6 เมตร และสองปีกชอยเป็นห้องเล็กขนาด 4 เมตรคูณ 4 เมตร ปีกละ
2 ห้อง แต่ละห้องมีประตูเข้ากลาง 2 ประตู ด้านหน้า 1 ประตู และด้านหลัง 1 ประตู ห้องกลาง
มีหน้าต่างด้านละ 2 บาน ด้านหลัง 3 บาน ด้านสกัดหัวท้ายมีหน้าต่างข้างละ 2 บาน ด้านหลังมี

ระเบียงไม้และห้องน้ำเล็ก 2 ห้อง กระจานาหัวท้ายเชื่อมกับเรือนครัวด้วยลานซีเมนต์กว้าง 3 เมตร และวางระบายน้ำฝน เรือนครัวยมี 4 ห้องขนาดเท่ากัน คือ 3 เมตรคูณ 3 เมตร แต่ละห้องมีประตู 1 ประตู ทำด้วยอิฐถือปูน ชั้นบันไดทำด้วยหินแกะสลักแต่งผิวเรียบ ลักษณะเรือนครัวแต่ละห้อง เป็นผนังทึบ มีประตูทางเข้าเพียงด้านเดียว

ผังพื้นที่ 27 ศีลกอภิรมย์ จากการสำรวจวันที่ 30 สิงหาคม 2546

มณฑลจันทบุรี

1. เขตที่ตั้งอำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

1.1 กลุ่มอาคารในค่ายตากสิน กองพันทหารราบที่ 2 กรมทหารราบที่ 1 กองพลนาวิกโยธิน หน่วยบัญชาการนาวิกโยธิน กองทัพเรือ ตั้งอยู่ที่ถนนท่าหลวง ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นกลุ่มอาคารที่สร้างในช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) โดยกองกำลังทหารฝรั่งเศสได้เข้ายึดจันทบุรี นายทหารฝรั่งเศสและทหารญวนจากไซ่ง่อนได้จัดตั้งค่ายทหาร ณ บริเวณค่ายทหารของสยาม และให้สยามย้ายกำลังออกไปตั้งที่เมืองขลุง ทั้งนี้กลุ่มอาคาร

ที่ทางฝรั่งเศสได้สร้างไว้ในบริเวณค่ายตากสินมีจำนวน 6 หลัง โดยผู้วิจัยยกตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาเพียงบางหลังดังนี้

1.1.1 อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศส อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศส เป็นอาคารชุดแรก ๆ ที่ฝรั่งเศสได้มาสร้างขึ้นในจังหวัดจันทบุรี ฝรั่งเศสเรียกว่า “ตึกกอมมันดง” ร่วมสมัยกับตึกแดง อาคารคลังพัสดุทหารฝรั่งเศส เป็นต้น ลักษณะอาคารแบบนี้ไม่ค่อยได้พบมากนักในเขตมณฑลของภาคตะวันออก หรือแม้แต่กรุงเทพฯ เองก็ตาม ค่อนข้างมีแบบอย่างหรือกระบวนแบบเป็นลักษณะเฉพาะที่มีความโดดเด่น ถึงแม้รูปลักษณะโดยทั่วไปจะดูเรียบ ๆ ก็ตามที่

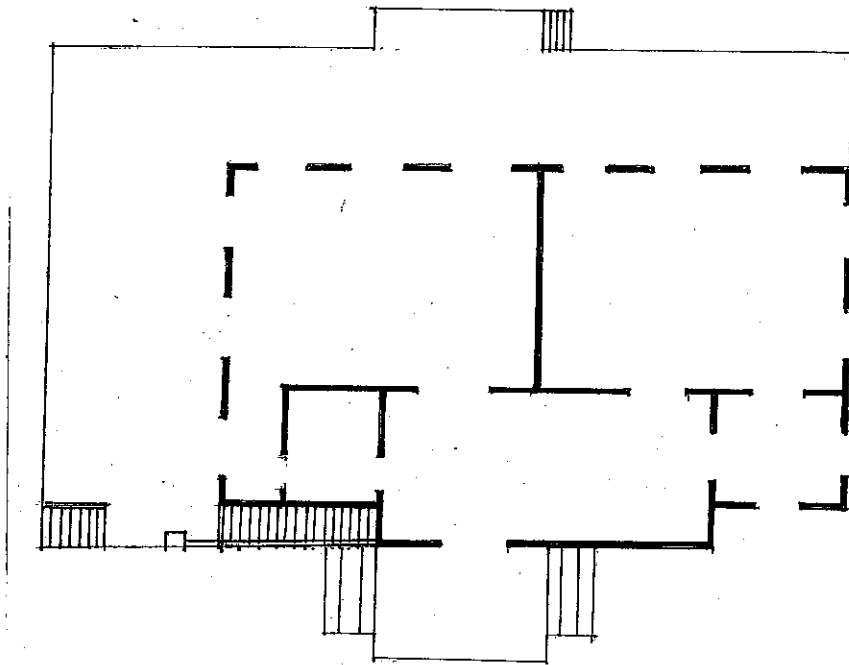
สภาพปัจจุบันของอาคาร อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศสเป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 11.6 เมตร ยาว 21.5 เมตร มีมุขยื่นออกมาทางด้านหน้าไม่มีหลังคา แต่ส่วนบนเป็นพื้นเรียบหรือ “หลังคาแบน” และมีรั้วระเบียงลูกกรงคอนกรีตเป็นแนวล้อมรอบ มีบันไดทางขึ้นจากชั้นล่างสู่คาน้ำหลังคา อาคารหลังนี้ยกพื้นสูงราว 80 เซนติเมตร (เดิมช่วงล่างเป็นเสา มีการปรับปรุงในช่วงหลัง) ผนังอาคารมีการตกแต่งขอบบนเป็นเส้นคิ้วและบัวตลอดรอบตัวอาคาร มีเสาอิงบริเวณมุมอาคารและตรงกลางผนัง หน้าต่างประตูทำเป็นไม้แบบบานคู่ ประตูด้านหน้าและด้านข้างทำซุ้มโค้งได้วงโค้ง มีการตกแต่งเป็นช่องลมแบบปูนรูปกลีบดอกไม้ (เดิมกรุด้วยกระเบื้อง)

ภาพที่ 84 อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศส (ภายในค่ายตากสินปัจจุบัน)

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป

อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศส พื้นที่ภายในเป็นห้องโถงเล็กและใหญ่จำนวน 5 ห้อง มีประตูและทางเดินติดต่อกันได้ทั้งหมด ห้องเล็กปีกขวาเดิมเป็นห้องผู้บัญชาการ และมีห้องประชุมอยู่ถัดไป ปัจจุบันพื้นที่ปีกขวาทำเป็นห้องพิพิธภัณฑสถานเด็จพระเจ้าตากสิน การวางแผนประตูและหน้าต่าง มีการวางตำแหน่งเอียงกันเล็กน้อย และบางส่วนของพื้นที่ผนังมีการเจาะทำประตูขึ้นใหม่อีกด้วย

ผังพื้นที่ 28 อาคารกองบัญชาการของทหารฝรั่งเศส จากการสำรวจวันที่ 12 กรกฎาคม 2546

1.1.2 อาคารคลังกระสุนดินดำ อาคารคลังกระสุนดินดำเป็นอาคารขนาดเล็กก่อสร้างขึ้น เพื่อการใช้งานเฉพาะทางยุทธการ ลักษณะการออกแบบส่วนประกอบอาคาร มีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะ

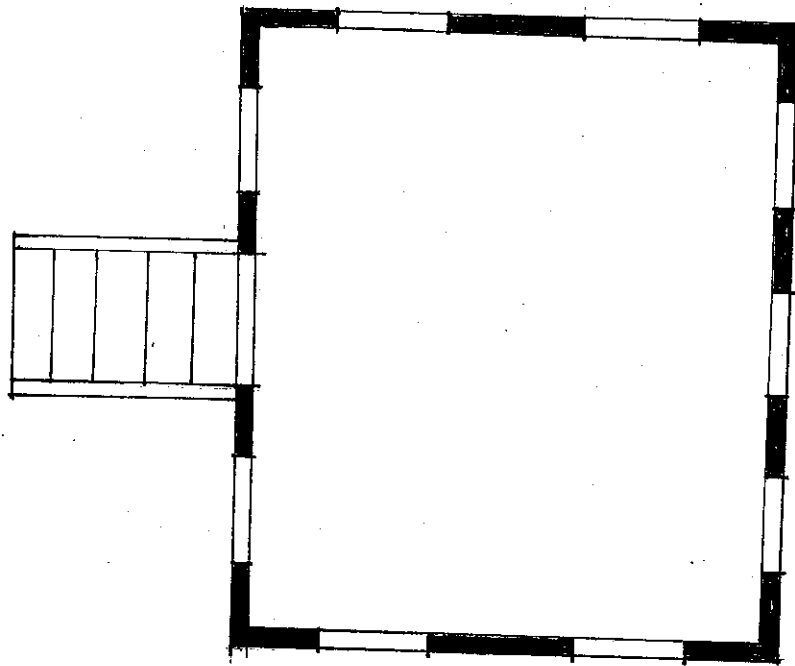
สภาพปัจจุบันของอาคาร อาคารคลังกระสุนดินดำเป็นอาคารชั้นเดียวขนาดเล็กผังพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมเกือบด้านเท่า ขนาดกว้าง 5.3 เมตร ยาว 6.3 เมตร ยกกระดานจากพื้นดินประมาณ 1.5 เมตร หลังคาทรงปรางมิดเดียว มีชายคายื่นจากผนังราว 50 เซนติเมตร หลังคามุงด้วยสังกะสี (เดิมน่าจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา : ผู้วิจัย) ถึงแม้อาคารนี้มีขนาดเล็ก แต่มีรูปแบบเฉพาะแตกต่างจากอาคารอื่น ๆ อาทิ ประตูทางเข้ามีอยู่ด้านเดียว (เดิมไม่มีบันไดทางขึ้น) ประตูหน้าต่างเป็นแบบบานลูกฟัก มีหน้าต่างทั้งหมด 9 บาน มีการทำผนังใต้ถุนเป็นช่องโค้ง ผนังด้านกว้างมี 2 ช่องโค้ง และด้านยาวมี

3 ช่องโค้ง มีการตกแต่งผนังด้วยเส้นคิ้วปูนบัวคว่ำและบัวหงาย ทั้งได้หน้าต่างและเหนือหน้าต่าง ส่วนหน้าต่างประตูมีการเซาะร่องเป็นกรอบประตูและหน้าต่างอีกด้วย นอกจากนี้บริเวณเหนือ และใต้หน้าต่างมีการหล่อโลหะทำเป็นช่องกลม มีรูปฉลุแบบกลีบดอกไม้ ประกอบในแต่ละช่อง สีที่ใช้ตกแต่งผนังอาคารใช้สีปูนออกทางเหลือง และในหน้าต่างแต่ละบานทาสีฟ้าอมเทา

ภาพที่ 85 อาคารคลังกระสุนดินดำ

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป พื้นที่ภายในคลังกระสุนดินดำเป็นอาคารโถงโล่ง ไม่มีการกั้นพื้นที่ภายในเพื่อให้เหมาะกับการใช้งาน มีหน้าต่างและช่องระบายอากาศจำนวนมาก เพื่อไม่ให้พื้นที่ภายในอาคารเกิดความชื้น อันมีผลต่อกระสุนดินดำหรือเชื้อปะทุต่างๆ ส่วนของเพดานมีการตีฝ้าเป็นไม้กระดานแบบซ้อนเก้ดัดตามยาวและทาสีฟ้าอมเทา จากการสัมภาษณ์ทราบว่าภายในตัวอาคารเดิมมีชั้นและโต๊ะยาวสำหรับตั้งวางวัตถุสิ่งของและกระสุนดินดำ

ผังพื้นที่ 29 อาคารคลังกระสุนดินดำ จากการสำรวจวันที่ 12 กรกฎาคม 2546

1.2 ศาลากลางมณฑลจันทบุรีเก่าหลังแรก (ปัจจุบันสำนักงานป่าไม้จังหวัดจันทบุรี)

ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

ศาลากลางมณฑลจันทบุรีเป็นกลุ่มเรือนเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ การบริหารระบบราชการของเมืองจันทบุรีได้จัดให้เป็นหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อกรมท่า ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากการจัดหน่วยราชการบริหารราชการแบบส่วนกลาง โดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองประเทศตั้งแต่ พ.ศ.2437 เป็นต้นมา ก็มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ให้อยู่ในการปกครองดูแลของกระทรวงมหาดไทย โดยมณฑลจันทบุรีได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2449 ครอบคลุมเมืองจันทบุรี ระยอง และตราด มีที่ทำการครั้งแรกอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดริมแม่น้ำจันทบุรี (ปัจจุบันเป็นป่าไม้จังหวัดจันทบุรี) ศาลากลางมณฑลจันทบุรี สร้างในปี พ.ศ.2442 ต่อมาใน พ.ศ.2459 ได้สร้างศาลากลางมณฑลหลังใหม่หน้าค่ายตากสิน

สภาพปัจจุบันของอาคาร ลักษณะศาลากลางมณฑลจันทบุรีเก่าเป็นอาคารแบบเรือนไม้ชั้นเดียว ผังพื้นที่อาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้าง 13.10 เมตร ยาว 10.5 เมตร ยกพื้นสูงจากระดับพื้นดินราว 1 เมตร ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาจากตัวเรือน มีหลังคาจั่วคลุมตอนล่าง มีระเบียงลูกกรงไม้ทั้ง 3 ด้าน และมีบันไดทางขึ้น 2 ข้างด้านขวาและซ้าย แม้เป็นเรือนขนาดเล็ก

แต่ก็เป็นในแนวคลาสสิก ซึ่งจากลักษณะของตัวเรือนและการตกแต่ง เป็นรูปแบบอาคารเรือนไม้ที่เรียกว่า “เรือนขนมปังจิง” (Ginger bread) อันเป็นแบบอย่างหรือกระบวนแบบที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังคาของเรือนมีลักษณะผสมผสานหรืออาจเรียกว่าเป็นหลังคาแบบเรือนมนิลาโดยมีทรงจั่วตรงส่วนมุขที่ยื่นออกมาทางด้านหน้าของตัวเรือน หลังคามุงกระเบื้องแอสเบสตอส และมีความลาดชันค่อนข้างมาก ส่วนชายคาเรือนยื่นออกมาเพียงเล็กน้อย โดยมีชายคาปีกนกมุงได้หลังคาจั่วด้านหน้าอีกชั้นหนึ่ง

ประตูหน้าต่างของเรือนศาลากลางมณฑลจันทบุรี เป็นแบบบานไม้คู่เปิดออก เป็นแบบบานลูกฟักไม้กระดานคั่นแบ่งออกเป็น 3 ช่องลูกฟัก ส่วนหน้าต่างเป็นแบบบานคู่เช่นเดียวกัน แต่บานค่อนข้างยาวและแคบ ช่วงบนเป็นบานเกล็ดไม่ยาวกว่าช่วงล่างซึ่งเป็นลูกฟักไม้ ฝาเรือนเป็นไม้กระดานตีเข้าลิ้นตามแนวนอนทั้งหลัง ตามมุมฝาเรือนทั้งสองด้านมาชนกัน มีแผ่นไม้ตีตามแนวตั้งหุ้มประกบทั้งสองมุมอีกชั้นหนึ่ง บริเวณชายคาตรงหน้ามุขมีความโดดเด่นคือ มีการตกแต่งไม้ฉลุกลายเป็นช่องระบายอากาศ นอกจากนี้เหนือประตูและหน้าต่างก็มีตกแต่งไม้ฉลุลายทั้งหมดเช่นเดียวกัน

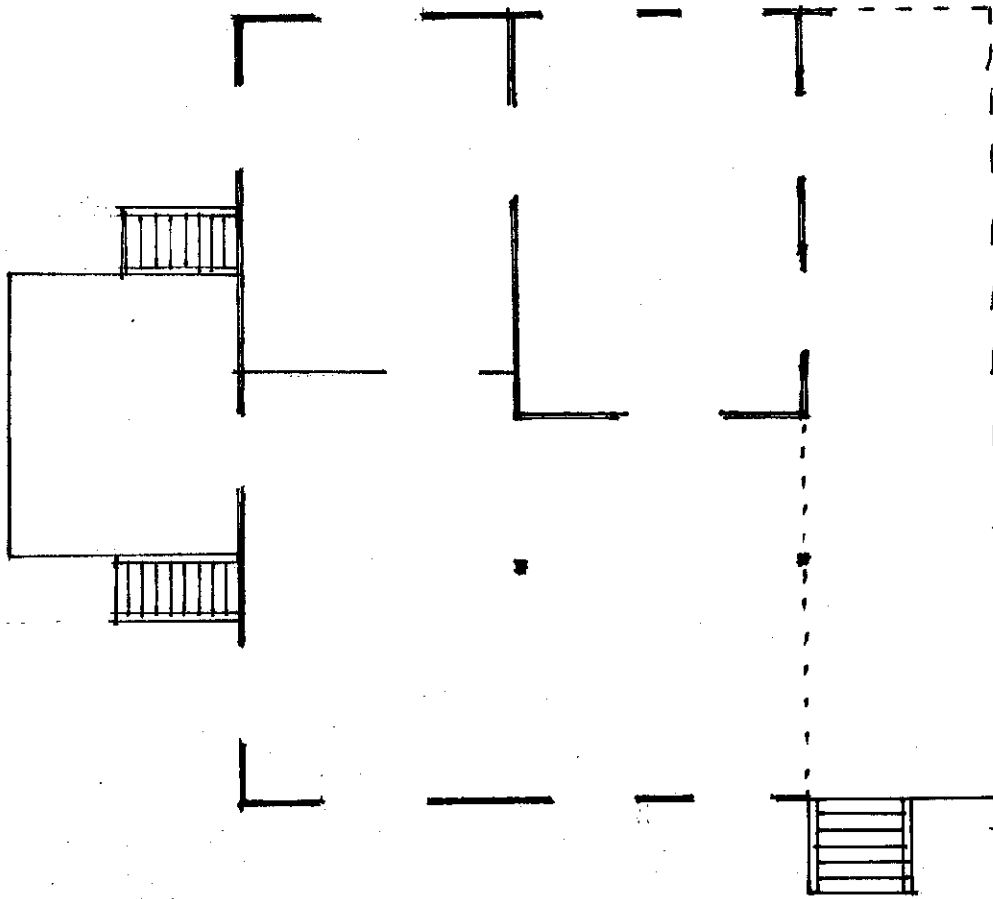
ภาพที่ 86 ศาลากลางมณฑลจันทบุรี (หลังแรก)

ภาพที่ 87 บริเวณได้ขายคาค้านหน้ามรดกแต่งด้วยไม้ฉลุลาย

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป

พื้นที่ภายในศาลากลางมณฑลจันทบุรีหลังเก่า มีลักษณะโปร่งโล่งแบบเรือนขนมปังขิงทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นรูปแบบเรือนที่แพร่หลายและมีอิทธิพลต่อการสร้างเรือนในเขตเมืองจันทบุรีอยู่ยาวนาน นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา พื้นที่ภายในศาลากลางมณฑลมีการกั้นห้องออกเป็น 3 ห้อง (บางส่วนมากั้นในภายหลัง เช่น ห้องด้านปีกซ้ายหรือพื้นที่ตอนหลังของตัวเรือนมีการต่อพื้นเรือนและห้องเพิ่มเติมเพื่อให้พอเพียงกับการใช้งาน) วางแนวประตูและหน้าต่างตรงกัน มีประตู 3 ประตู และหน้าต่าง 11 บาน ด้านหลังตัวเรือนมีบันไดทางขึ้นอีก 1 ทาง (เดิมไม่มีมาปรับปรุงในภายหลัง) เมื่อพิจารณาจากรูปแบบเรือนศาลากลางมณฑลจันทบุรีไม่ต่างจากเรือนบ้านพักข้าราชการในกลุ่มใกล้เคียงกัน

ผังพื้นที่ 30 ศาลากลางมณฑลจันทบุรีเก่า (หลังแรก) จากการสำรวจวันที่ 13 กรกฎาคม 2546

1.3 บ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรี ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
บ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรีเป็นกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับการสร้าง
กลุ่มเรือนศาลากลางจังหวัดหลังเก่าในบริเวณริมแม่น้ำจันทบุรีแห่งนี้ จากการศึกษาภาพถ่ายเก่าของ
หอจดหมายเหตุแห่งชาติในบริเวณเมืองจันทบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พบเรือนป่าไม้จังหวัดหลังนี้อยู่ด้วย ซึ่งแต่เดิมบริเวณนี้เคยเป็นศูนย์กลางของเมืองที่เคยมีความเจริญ
อยู่ก่อน โดยฝั่งด้านข้างก็เป็นย่านท่าหลวงเขตธุรกิจการค้าเก่าที่มีชื่อเสียงของจันทบุรี

สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรี เป็นแบบเรือนไม้ชั้นเดียว
ผังพื้นที่ของอาคารมีลักษณะอิสระนอกแบบคลาสสิกที่มีมุขหรือแบบสมดุค ไม่มีลักษณะบ่งบอก
ด้านหน้าและด้านข้างอย่างชัดเจน มีตัวเรือนแบ่งออกเป็น เรือนพักอาศัย และมีเรือนครัวอยู่ด้าน
หลัง (ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 9 เมตร) มีชานเป็นตัวเชื่อมระหว่างส่วนทั้งสอง (เดิมเป็นพื้นเชื่อม
ขนาดไม่กว้างมากนักและมาปรับปรุงภายหลัง) โดยมีกลุ่มเรือนบ้านพักป่าไม้ มีขนาดกว้าง 13.5

เมตร ยาว 24 เมตร ยกพื้นสูงจากพื้นดินราว 1 เมตร ใต้ถุนเรือนใช้งานไม่ได้และมีรั้วไม้ตีตามแนวตั้งโดยรอบ หลังคาเรือนเป็นแบบผสมผสานมีทั้งแบบปั้นหยา และแบบจั่วตัดมุม มุงด้วยกระเบื้องแอสเบสตอส มีชายคายื่นออกจากแนวอาคารไม่มาก พื้นหลังคามีความลาดเอียงมาก ส่วนระเบียงของเรือนเป็นบริเวณที่เป็นได้ทั้งด้านหน้าและด้านข้างของเรือนมีรั้วระเบียงเป็นไม้ตีเกล็ดตามแนวนอน โดยมีไม้ค้ำเป็นช่วง ๆ ฝาเรือนเป็นไม้ตีเข้าลิ้นตามแนวนอนตลอดทั้งหลัง ตรงส่วนมุขของเรือนบริเวณฝาผนังได้ชายคาด้านหน้ามีการเจาะช่องระบายอากาศเป็นกรอบทำเหลี่ยม มีการตีเกล็ดไม้ตามแนวนอน

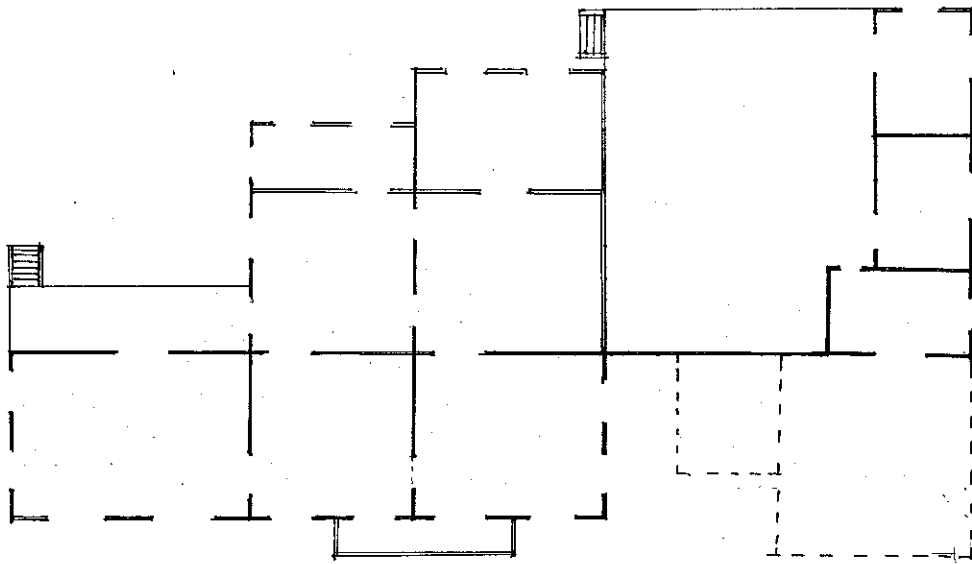
ประตูเป็นบานไม้แบบบานคู่เปิดออก จำนวน 17 ประตู บานเพ็ชรม 1 ชุด แต่ละบานแบ่งเป็นช่วงบนตีเกล็ดไม้ ช่วงล่างเป็นบานลูกฟักกระดานคูน สำหรับหน้าต่างมีจำนวน 14 บาน บางบานเป็นแบบบานเกล็ดไม้กับบานลูกฟัก และแบบบานลูกฟักล้วน เหนือหน้าต่างมีกันสาดขนาดเล็กใช้บังแดดฝน

ภาพที่ 88 ด้านหน้าบ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรี

ลักษณะพื้นที่ภายในทั่วไป บ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรี เป็นเรือนมีการประดับตกแต่งไม่มาก ลดทอนให้มีลักษณะเรียบง่ายขึ้น ให้มีความเหมาะสมกับเรือนไม้ อีกทั้งพื้นที่ภายในมีการวางผังพื้นตัวเรือนออกเป็น 2 ส่วน ตามการใช้สอยอย่างชัดเจน ตัวเรือนหลักมีการแบ่งซอยเป็น

ห้องเล็กห้องน้อยจำนวน 7 ห้อง ห้องนอนปีกขวาของตัวเรือนด้านในมีระเบียงเล็ก ๆ ขึ้นออกไปจากตัวเรือน และมีประตูเป็นตัวเชื่อมต่อกันระหว่างห้องต่าง ๆ มีห้องโถงกลาง 2 ห้อง ในส่วนนี้ใช้เป็นพื้นที่สำหรับการนั่งเล่นและพักผ่อน การเข้าสู่ตัวเรือนมีบันได 2 แห่ง คือ ตอนหน้าตรงระเบียงมุขและตรงด้านข้างปีกซ้าย (เข้าตรงครัวด้านหลังตัวเรือน) ส่วนพื้นที่ภายในห้องครัวมีการทำระเบียงด้านหน้าห้องครัว 3 ห้อง และถัดไปเป็นห้องน้ำ จากการสำรวจพบว่า การวางแนวตำแหน่งประตูหน้าต่างภายในตัวเรือนจะตรงกันเป็นส่วนใหญ่และมีการตีฝ้าเพดานแบบแผ่นไม้ซ้อนเกล็ดอย่างสวยงาม

ผังพื้นที่ 31 บ้านพักป่าไม้จังหวัดจันทบุรี จากการสำรวจวันที่ 13 กรกฎาคม 2546

1.4 บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศสเดิม (ปัจจุบันบ้านคุณศักดิ์เลิศ สีนุญเรือง) ตำบลตลาดอำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศสเดิมเป็นบ้านพักสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองเมืองจันทบุรี หลังสิ้นสุดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) เป็นรูปแบบของบ้านเมืองเขตร้อนที่ได้รับอิทธิพลแบบฝรั่งเศส บ้านหลังนี้มีผู้เข้ามาอยู่อาศัยหลายช่วงอายุคน และช่วงหลังเป็นของนายชองกู่และนางบุญช่วย สีนุญเรือง และได้ให้คุณประไพ สาขรกิจ เข้ามาพักอาศัยในปี พ.ศ.2507 จากการสัมภาษณ์ทราบว่า บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศสเดิมเป็นสำนักงาน และห้องรับประทานอาหาร พื้นที่ด้านข้างเดิมเป็นพื้นดินไม่มีรั้ว มีทางเชื่อมหลังคาคลุมจากห้องภายในตัวบ้านไปยังห้องครัวฝั่งขวามือซึ่งจะทำเป็นห้องแถวยาว¹

¹ คุณศักดิ์เลิศ สีนุญเรือง. สัมภาษณ์ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2546

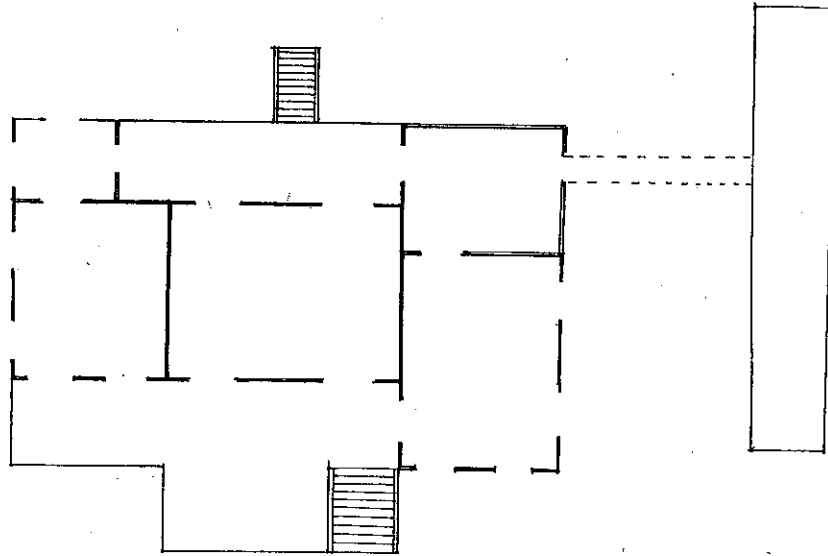
สภาพปัจจุบันของอาคาร บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศสเป็นเรือนไม้สักชั้นเดียว ยกพื้นสูงราว 1.20 เมตร มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส (เดิมมีห้องครัวต่อเชื่อมกัน) มีมุขยื่นเป็นระเบียงตรงส่วนกลางของอาคาร โดยมีบันไดทางขึ้นอยู่ด้านข้างของโถงระเบียง หลังคาของเรือนเป็นทรงปั้นหยา พื้นหลังคาหักมุมเหลี่ยมไปตามมุขที่อยู่ด้านหน้า และมุงด้วยกระเบื้องแอสเบสตอส พื้นเรือนเป็นไม้ บันไดขึ้นตัวเรือนเป็นไม้ที่ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ลักษณะลูกกรงบันไดมีลักษณะทำนองเดียวกับลูกกรงระเบียงตรงส่วนมุข ฐานล่างทำเป็นเสาปูนขนาดใหญ่รับตัวอาคาร ฝาเรือนเป็นไม้ตีตามแนวอนแบบเข้าลิ้น และมีไม้ค้ำยันระหว่างชายคา กับฝ้าผนังของแต่ละช่วงเสาตลอดแนวโดยรอบ ส่วนประตูหน้าต่างเป็นแบบบานคู่เปิดออกด้วบานเป็นบานลูกฟักไม้ ประตูมี 12 ประตู หน้าต่าง 8 บาน

ภาพที่ 89 บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศส

ลักษณะพื้นที่ภายในตัวอาคาร บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศส มีลักษณะคล้ายอาคารแบบมิชชันนารี มีความโปร่งโล่ง และคำนึงถึงการกันแดดฝนด้วย อีกทั้งมีการตกแต่งเพียงบางส่วน เน้นถึงการใส่สอยและภูมิอากาศเป็นปัจจัยหลัก พื้นที่ภายในตัวอาคาร (เฉพาะตัวเรือนพักอาศัย) มีการแบ่งห้องออกเป็น 5 ห้อง และมีโถงระเบียงด้านหน้าและด้านหลังเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ พื้นที่ห้องมีทางเชื่อมต่อกัน ยกเว้นห้องปีกซ้ายมีความเป็นเอกเทศทั้งห้องพักและห้องน้ำในตอนหลัง ส่วนโถงกลางเดิมใช้เป็นสำนักงานของกงสุลฝรั่งเศสมีความโปร่งโล่ง มีประตู 2 ประตู ทั้งด้านหน้า

มุขโถง และระเบียงด้านหลังช่วยให้การเข้าออกสะดวกสบาย ส่วนห้องรับประทานอาหารปีกขวาของตัวเรือนห้องเล็กด้านหลังที่เดิมเคยมีบันไดขึ้นลงตรงไปยังห้องครัวซึ่งอยู่ห่างออกไปได้

ผังพื้นที่ 32 บ้านสำหรับกงสุลฝรั่งเศสเดิม จากการสำรวจวันที่ 13 กรกฎาคม 2546

1.5 ศาลากลางมณฑลจันทบุรีหรือศาลากลางจังหวัดจันทบุรี (หลังเก่า) ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี

ศาลากลางมณฑลจันทบุรีหรือศาลากลางจังหวัดจันทบุรี เป็นอาคารสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2459 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในอดีตอาคารหลังนี้เป็นที่ทำการศาลากลางมณฑลฯ ซึ่งประกอบด้วย เมืองจันทบุรี ระยอง และตราด ในปี พ.ศ.2476 ได้ยกเลิกมณฑลและได้ใช้เป็นศาลากลางจังหวัดจนถึง พ.ศ.2521 จึงได้ย้ายที่ทำการศาลากลางจังหวัดจันทบุรีไปตั้งที่ทำการหลังใหม่ที่ริมถนนเรียบเนิน

เมืองจันทบุรีได้เริ่มจัดการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่นมี นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ.2441 ตัวที่ว่ากรมอำเภอเดิมเช่าห้องของเอกชนบริหารงาน ขณะนั้นฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีอยู่ พ.ศ.2447 ได้ เมื่อตอนที่กองทหารฝรั่งเศสได้ถอนกลับไปแล้ว ย้ายศาลากลางจังหวัดเข้าไปอยู่ในค่ายทหาร คือ บริเวณที่ตั้งกองทัพนาวิกโยธินที่ 2 ในปีปัจจุบัน พ.ศ.2449 ได้ย้ายที่ทำการศาลากลางจากค่ายทหารกลับไปอยู่ศาลากลางริมแม่น้ำจันทบุรีตามเดิม เนื่องจากกองทหารเรือยกกลับไป จนในที่สุดในปี พ.ศ.2459 ได้สร้างศาลากลางมณฑลแล้วเสร็จจึงได้ย้ายเข้ามาซึ่งตั้งอยู่ตรงหน้าค่ายทหารหรือค่ายสมเด็จพระเจ้าตากสินในปัจจุบัน

สภาพปัจจุบันของอาคาร ศาลากลางมณฑลจันทบุรีเดิมเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรม อิทธิพลตะวันตกแบบนีโอเรอเนสซองซ์ (Neo-Renaissance) ที่เป็นแบบนิยมทั่วไปในการก่อสร้าง

สถานที่ราชการในกรุงเทพฯ และที่ต่าง ๆ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะทั่วไปของอาคารศาลากลางมณฑลฯ เป็นอาคารขนาดใหญ่ ก่ออิฐถือปูนแบบชั้นเดียว มีผังอาคารเป็นรูปตัว E มีความกว้าง 27 เมตร ยาว 73 เมตร ยกใต้ถุนสูงสำหรับเก็บวัสดุ หลังคาทรงปั้นหยาแบบผสมผสาน ด้านหน้าเป็นมุขยื่นออกไปเป็นระเบียงโล่ง มีซุ้มระเบียงเป็นรูปโค้ง 3 ซุ้มเหนือซุ้มเป็นหน้าบันรูปจั่วทรงมงกุฎ มีลายปูนปั้นครุฑปิดทอง ได้ครุฑเป็นตัวอักษรบอก พ.ศ. ที่สร้าง และได้ พ.ศ. เป็นชื่อศาลากลางเป็นปูนปิดทองเช่นเดียวกัน ตรงมุขมีบันไดหินอ่อนสีเทา ขึ้นลง 2 ข้าง ด้านหน้าเป็นระเบียงตรงตลอด

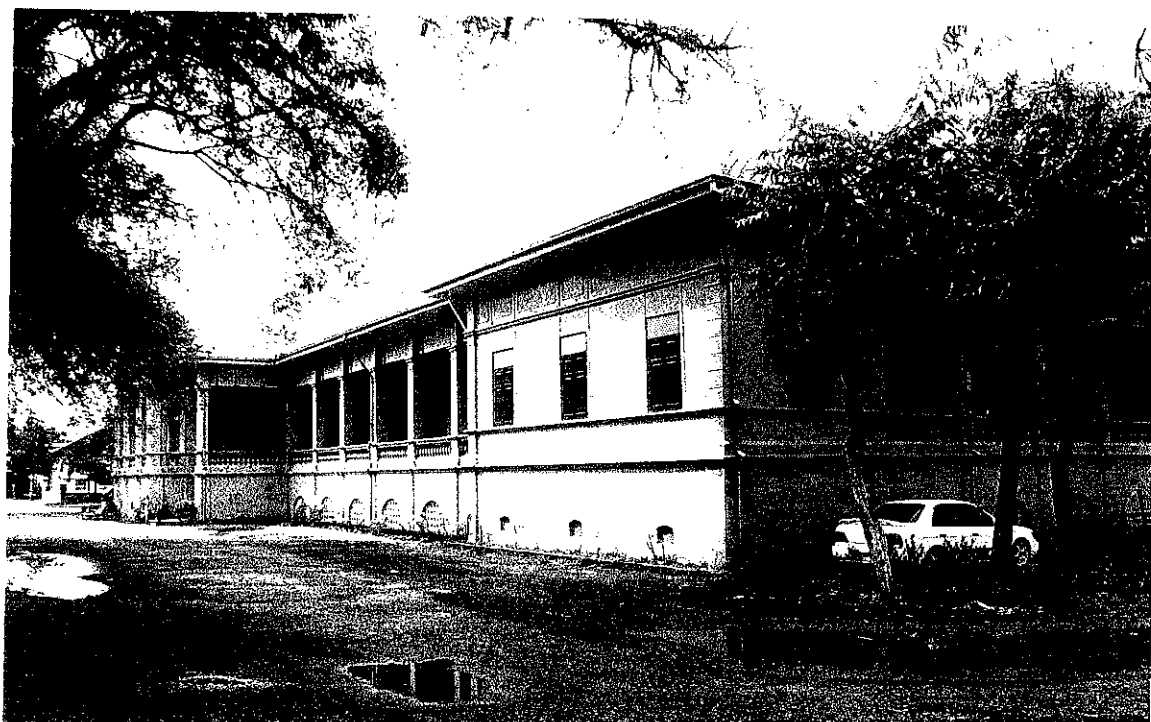
ด้านหลังเป็นมุขยื่นออกไปตรงกลางตรงกับมุขด้านหน้าและมีมุขยื่นออกไปทั้งปีกซ้ายและปีกขวา เครื่องบนฝ้าเพดานเป็นไม้ ฝากันห้องทำเป็นตู้เก็บเอกสารสูงชิดติดเพดาน หลังคามุงด้วยกระเบื้องว่าวชายคายื่นออกมาจากผนังอาคารและระเบียงไม่มาก อาคารหลังนี้มีช่องเปิดเป็นโถงทางเดินและโถงตรงส่วนมุข (แบบเดียวกับศาลากลางมณฑลปราจีน (ฉะเชิงเทรา)) ดังนั้นประตูจะอยู่ในส่วนของห้องแต่ละห้อง โดยประตูเป็นไม้สักแบบบานคู่เปิดออกด้วนบานเป็นบานลูกฟักไม้กระดานคูน 3 ช่อง ส่วนหน้าต่างเป็นบานคู่แบบบานลูกฟักไม้กระดานคูนเช่นเดียวกัน ส่วนปลายโถงทางเดินทั้ง 2 ข้าง เป็นห้องขวาง มีหน้าต่างด้านข้างทั้งสองเป็นกันสาดยื่นคลุมส่วนบนของหน้าต่าง

ผนังอาคารส่วนติดพื้นถนน มีกรอบช่องระบายอากาศเป็นรูปวงโค้งขนาดใหญ่ และมีช่องระบายอากาศรูปสี่เหลี่ยมแบบครึ่งฝั่ง พื้นอาคารเป็นไม้สักทั้งหลัง แนวระเบียงบริเวณโถงทางเดินทำเป็นลูกกรงหล่อปูนแบบลูกมะหวดที่เรียกว่า บาลัสเทรด (Balustrade) แต่ส่วนเสามีการเจาะร่องตามแนวนอนและตกแต่งเส้นคิ้วในระดับต่าง ๆ ในส่วนช่องระบายอากาศเหนือบานประตูและหน้าต่างทำเป็นลายเส้นทะแยง

ภาพที่ 90 ศาลากลางมณฑลจันทบุรี (หลังที่สอง) ปัจจุบันใช้เป็นหน่วยจดหมายเหตุแห่งชาติที่ 12
จังหวัดจันทบุรี

ภาพที่ 91 ด้านข้างของศาลากลางมณฑลจันทบุรีเดิม

ลักษณะพื้นที่ภายในตัวอาคาร เนื่องจากอาคารหลังนี้มีอิทธิพลตะวันตกที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะอาคารทางราชการ อาคารหลังนี้นอกจากมีความโอ้อ่างงามแล้ว ในส่วนการตกแต่งถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้อาคารหลังนี้มีความโดดเด่น ได้แก่ การตกแต่งไม้ฉลุลายประดับได้ขยายวางลายตามแนวตั้งและมีการวางลายให้แตกต่างกันในส่วนริมทั้งสองด้านของวงเสา ในส่วนพื้นที่ภายในตัวอาคารแบ่งการใช้สอยออกเป็น 2 ชั้น ดังนี้

พื้นที่ชั้นบน ศาลากลางมณฑลจันทบุรี พื้นที่ชั้นบนมีการแบ่งออกเป็น 16 ห้อง ประกอบกับห้องโถงใหญ่และเล็กตามลักษณะการใช้งาน ซึ่งเดิมอาคารศาลากลางฯ เป็นสถานที่ราชการที่ได้รวมหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ ศาล การเกษตร การสาธารณสุข เป็นต้น ไว้ในที่เดียวกัน พื้นที่ส่วนใหญ่จะเปิดโล่ง มีทางเดินติดต่อระหว่างกันได้สะดวก โดยเฉพาะโถงกลางและระเบียงทางเดินด้านหน้าเป็นส่วนเชื่อมต่อ ไปยังส่วนพื้นที่การใช้งานและหรือการมาติดต่อราชการได้ดี มีบันไดทางขึ้นสู่ตัวอาคารได้ 2 ทาง คือ ด้านหน้าตรงมุขกลาง 2 ทาง และด้านหลังตรงปีกขวาและซ้ายอีกด้านละ 1 ทาง ภายในตัวศาลากลางฯ ใช้ฝ้ากันห้องภายในทำเป็นตู้เก็บเอกสารชิดติดเพดาน มีทั้งแบบเป็นกรอบกระจกและตู้ทึบ มีแบ่งชั้นเก็บเอกสารและสิ่งของและมีบานปิดเปิด ทำเป็นบานลูกฟักแบบบานสั้น 2 ช่วง และแบบบานยาว 3 ช่อง ส่วนขอบตู้ติดไม้ฉลุลาย หรือไม้แกะสลักประกอบอย่างสวยงาม

ภาพที่ 92 ตู้เก็บเอกสารภายในศาลากลางมณฑลจันทบุรี